magazin istoric

ANUL VII Nr. 3 (72) MARTIE 1973

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VII - Nr. 3 (72)
martie 1973

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① Arta greacă de la începutul sec. V î.e.n. ne-a transmis această imagine a unui călăreţ atenian, înarmat cu două suliţe **(Bătălia de la Maraton,** p. 22)

② Horea — omul dreptăţii, aşa cum ni-l înfăţişează o stampă de J. Will, din 1792 **(Lotrii Zărandului,** p. 74)

③ Haiducul Radu Anghel văzut de pictorul Mişu Popp **(Lotrii Zărandului,** p. 74)

④ O importantă victorie a revoluţiei burgheze din Anglia: bătălia de la Marston-Moor — reconstituire **(Habeas corpus act,** p. 66)

SUMAR

1848-1973 - Înaripata tărie a revoluţionarilor paşoptişti: MIRCEA MUŞAT, GH. I. IONIŢĂ 2

Al. Papiu Ilarian, avocatul căruţaşilor „bivolari" din Giurgiu: CORNELIU ALBU 14

Secvenţe din istoria judeţelor patriei — Iaşi: DUMITRU ALMAŞ, VALERIU BUDURU 17

Bătălia de la Maraton: FEDERICO PATELLANI 22

Transilvania, 1541-1593 — principat sau voievodat?: ION NEGOIU . . . 28

Pe drumul chihlimbarului: KARZYSZTOF DABROWSKI 37

Soldaţi fără uniformă: CONSTANTIN ANTIP 38

Franţa 1940 — din culisele unor evenimente dramatice (II): ANDRÉ MAUROIS 44

Liberali şi conservatori îşi dau mîna: DAMIAN HUREZEANU 54

Mareşalul Averescu nu-şi mai aduce aminte: VALENTIN TAŞCU . . . 60

Habeas corpus act — 1679: MATEI CAZACU 66

Manuelita Sáenz, aproape o legendă: GERMÁN ARCINIEGAS 69

Cronică haiducească - Lotrii Zărandului: FLORIAN DUDAŞ • **Pe drumul furilor:** GH. BĂILEANU 74

„Fronda" de la Buzău: MIHAI FĂTU 82

Noaptea Sfîntului Bartolomeu: PHILIPPE ERLANGER 86

Arheologul: „un căutător de adevăruri în trecut": MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIŢA 94

• **Zimbete din cronici** . . . 81 • **Cărţi sosite la redacţie** . . . 95

• **Poşta** Magazin istoric . . . 97

1848-1973

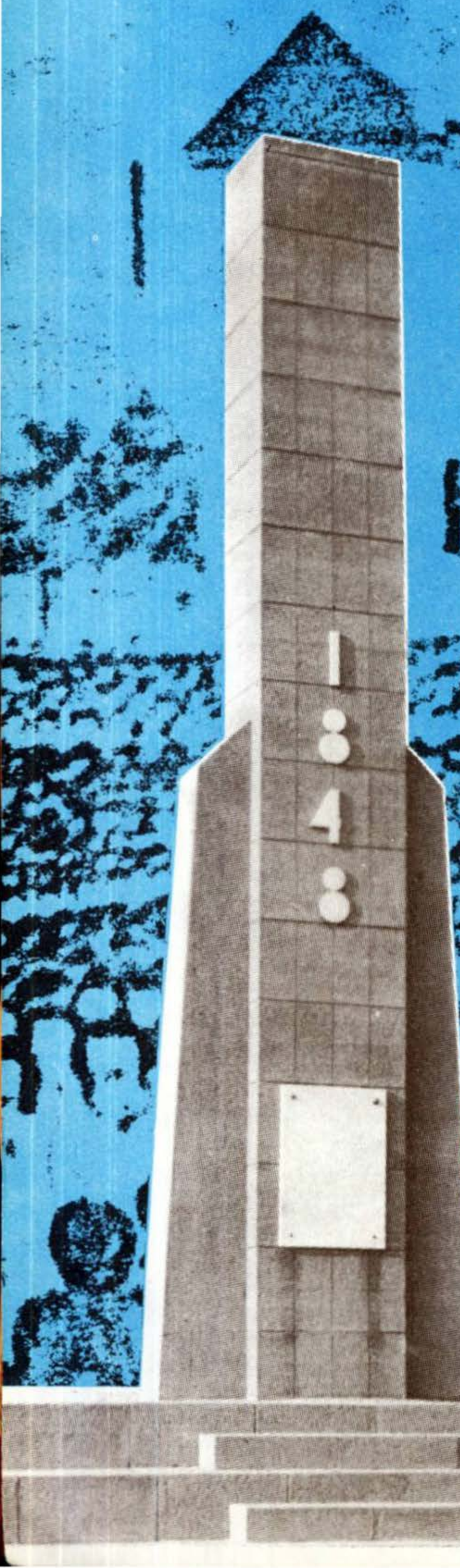

ÎNAINTAȘII ȚĂRII ÎN ARIPATA REVOLUȚIONARILOR PAȘOPTIȘTI

Dr. MIRCEA MUȘAT, Dr. GH. I. IONIȚĂ

Acum, în anul celui de-al cincilea pătrar de veac de la memorabila revoluţie a paşoptiştilor din ţările române, — de care MAGAZIN ISTORIC s-a ocupat şi se va mai ocupa evocîndu-le programul, gîndirea şi acţiunea izvorîte din interesele şi nevoile ţării — nu putem să nu omagiem încă o dată strălucitul lor spirit militant pentru afirmarea drepturilor românilor.

„Dorinţele partidei naţionale în Moldova" — năzuinţele tuturor românilor

Dacă nu ar fi fost decît acea admirabilă şi convingătoare argumentaţie adunată în declaraţii, memorii sau documente diplomatice prin care se dovedea că a fost o vreme cînd Valahia şi Moldova, deşi aflate sute de ani sub suzeranitatea Înaltei Porţi, păstrau încă mai toate libertăţile ce le fuseseră asigurate prin tratatele lui Mircea şi ale lui Bogdan III — amîndouă ţările aveau deplină neatîrnare, ocîrmuiri şi domni pămînteni, hotarele, instituţiile şi religia sfînt respectate şi, în sfîrşit, toate drepturile şi însuşirile a două state suverane destul de puternice pentru ca alianţa lor să fie căutată de cei mai mari monarhi ai Europei — şi ar fi fost suficient ca gîndirea paşoptistă să fie integrată tezaurului ideilor naţionale revoluţionare. Îndrăznim să spunem că în **Dorinţele partidei naţionale în Moldova** publicată în 1848 se găsesc adunate ideile fundamentale atît ale drepturilor suverane la viaţă liberă şi independentă ale ţărilor româneşti, cît şi izvoarele faptelor măreţe prin care de-a lungul secolelor de vitregii s-a păstrat prin lupte şi jertfe fiinţa naţională a poporului român. Erau adunate laolaltă şi temeiurile prin care românii credeau şi luptau pentru convieţuirea lor paşnică, în respect, egalitate şi prietenie cu celelalte popoare şi ţări ale lumii. „Moldovenii — scria Kogălniceanu tot în 1848 — protestă despre nestrămutata lor hotărîre de a nu lovi drepturile cuiva ; însă vroiesc asemenea ca şi alţii să nu le jignească dreptăţile ce le au înfiinţate şi închezăşluite de sute de ani, pre care strămoşii noştri pururea şi cu crude jertfe au ştiut a le păstra şi pe care şi noi voim a le lăsa întregi strănepoţilor noştri".

Pentru clarviziunea celei mai avansate dintre platformele programatice ale revoluţiei române de la 1848 sînt exemplare ideile despre unirea într-un stat naţional a ţărilor române : „Pe lîngă toate aceste radicale instituţii, singurele cari ne pot regenera patria, apoi partida naţională mai propune una, ca cunună tuturor, ca cheia bolţei, fără care s-ar prăbuşi tot edificiul naţional ; aceasta este unirea Moldovei cu Ţara Românească pe temeiul puncturilor de mai sus şi cari se vor putea modifica de către Adunarea obştească constituantă a ambelor ţări unite ; o unire dorită de veacuri de toţi românii cei mai însemnaţi ai amînduror Principatelor, o unire pre care după spiritul timpurilor, cu armele în mînă au vroit să o săvîrşească Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, carele şi ajunsese a se intitula : Cu mila lui Dumnezeu, domn al Ţerii Româneşti, al Moldovei şi al Ardealului. Prejudeţele veacului şi intrigile străinilor pînă acum au stăvilit această unire. Astăzi însă, împrejurările ne sînt mai favorabile ca să putem realiza aceea ce strămoşilor noştri le-a fost cu putinţă numai de a dori. Prejudeţe şi antipatii naţionale nu mai sînt de mult între noi. Chiar străinii n-ar putea cu drept a ne fi contra, fiindcă această unire n-ar jigni driturile nimănui".

Pentru optimismul robust şi realist pe care-l inspirau generoasele idealuri paşoptiste, credem că multe din generaţiile care au ctitorit statul român modern sînt îndatorate **Dorinţelor partidei naţionale în Moldova,** care glăsuieşte : „În tot cazul bun sau rău, să nu ne deznădăjduim însă ; să avem credinţa în viitorul nostru. O naţie asupra căreia au trecut huni, goţi, avari, vandali şi alte atîtea seminţii străine, o naţie care optsprezece veacuri, cu toate atacurile timpului, cu toate năvălirile barbarilor, a rezistat şi s-a ţinut pînă astăzi, nu este cu putinţă ca să fie osîndită de către providenţă să piară tocmai astăzi, în secolul naţionalităţilor. Numai să avem vrednicie, statornicie şi unire. Să nu ne descurajăm mai ales de relele timpuri, de norii trecători ce se pot ivi pe orizontul ţărilor noastre. Pentru popoare, ca şi pentru indivizi, suferinţele nu sînt totdeauna pierdute, adesea ele sînt menite de a le întări energia, de a le spori rîvna, de a le forma caracterul".

În conştiinţa paşoptiştilor revoluţionari şi patrioţi era profund întipărită evoluţia împrejurărilor istorice care au făcut ca din cele mai vechi timpuri, poporul român să se dezvolte într-o permanentă confruntare cu piedici şi greutăţi de tot felul, cu nenumărate adversităţi interne şi externe. Peste aceste meleaguri, peste oamenii acestor pămînturi, istoria a abătut nenumărate încercări. Valurile popoarelor migratoare ce s-au scurs secole întregi, poziţia de răscruce la interferenţa intereselor rivale ale celor mai mari imperii din Europa — otoman, habsburgic şi ţarist —, războaiele pustiitoare duse pe teritoriul ţărilor române, distrugerea sau înstrăinarea a nenumărate valori materiale şi spirituale, secularа dominaţie străină, cărora li se adăuga în multe cazuri divizarea şi împărţirea ţărilor române între marile imperii, toţi aceşti factori au frînat considerabil progresul economic şi spiritual al poporului nostru. Dar, aşa cum constatau îmbărbătător luminaţii paşoptişti, în pofida tutu-

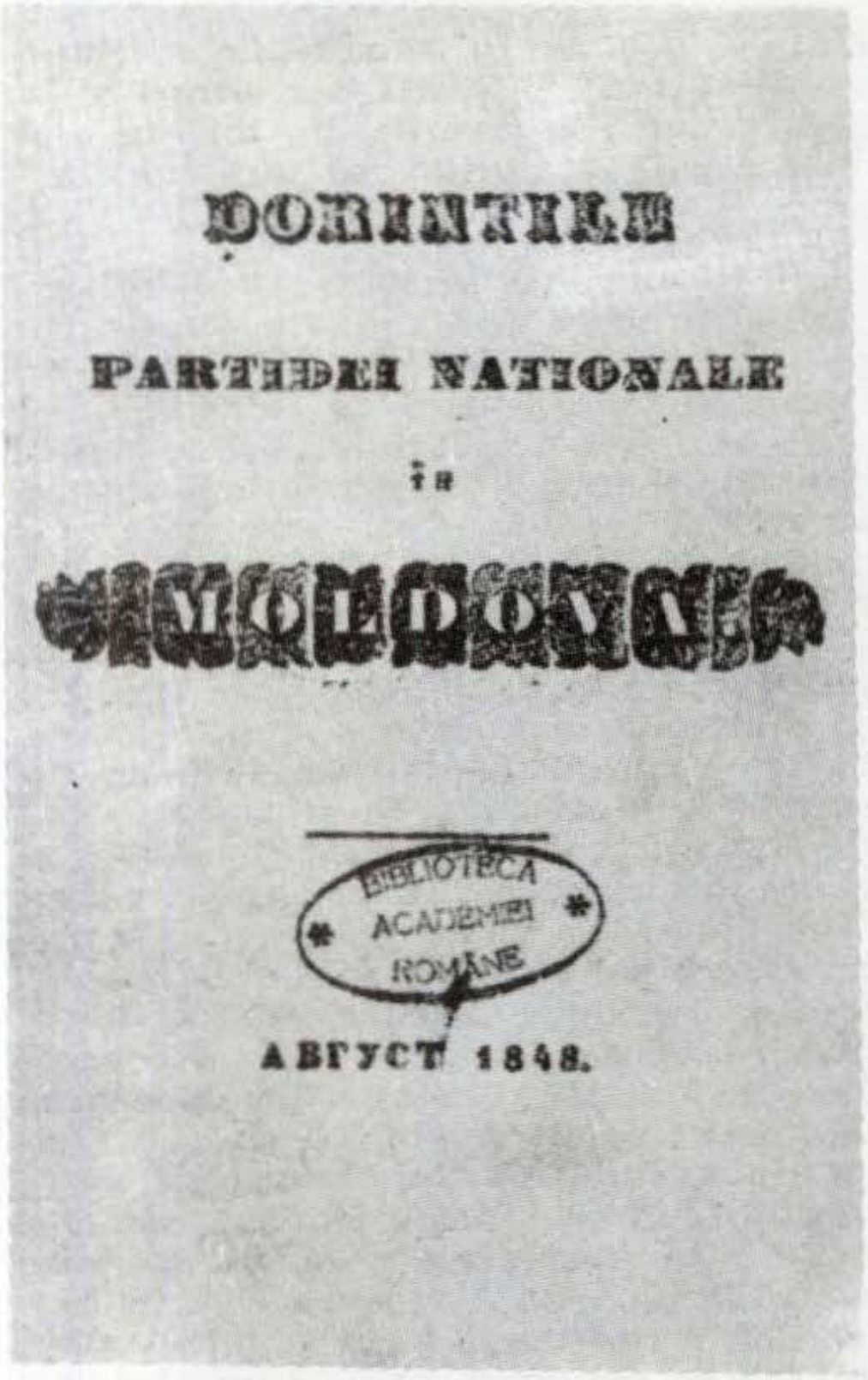

In acest program se găsesc adunate ideile fundamentale ale drepturilor suverane la viață liberă și izvoarele faptelor măreț

In p. 2 : *recunoștința urmașilor — obeliscul ridicat pe Cîmpia Libertății din Blaj în amintirea tumultuoaselor evenimente din 1848*

ror opreliștilor, nimeni și nimic n-a putut să înăbușe voința poporului român de a trăi liber. Idealurile de unitate și independență au împurpurat permanent steagurile lui de luptă, i-au înzecit forțele în ceasuri de restriște, făcîndu-l să înscrie pagini de adevărată epopee în lupta pentru păstrarea ființei și culturii naționale, unității teritoriale și de stat, pentru neatîrnarea țării. Numele Basarabilor și Mușatinilor, ale lui Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Ioan vodă cel Cumplit, Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir, Constantin Brîncoveanu sînt numai cîteva în pleiada atîtor vestiți voievozi și comandanți de oști români, care s-au situat în fruntea luptei împotriva cotropitorilor, urmărind să unească într-un șuvoi forța de acțiune a țărilor române în lupta pentru apărarea libertății pămîntului strămoșesc, pentru scuturarea jugului opresiunii străine. Unul dintre cei mai iluștri istorici, englezul Arnold J. Toynbee, spunea despre lupta țărilor române : „Cred că otomanii nu se lăsau ușor înspăimîntați, dar se temeau extrem de mult să nu fie atacați de români cînd ajungeau în pădurile lor de stejar. De aceea au și acceptat să acorde autonomie Țării Românești și Moldovei, în timp ce majoritatea țărilor pe care le cucereau — chiar și Ungaria — le erau subjugate. Dar în Țara Românească și Moldova, Imperiul otoman era obligat să pună condiții destul de acceptabile".

Rar se poate întîlni în istoria europeană ca un popor să înfrunte asemenea vitregii și să-și păstreze totuși ființa națională, coordonatele sale etnice specifice, să intre demn și mîndru în era modernă prin revoluțiile de la 1821 și 1848, cucerindu-și apoi independența de stat la 1877 și desăvîrșindu-și unitatea statală la 1 decembrie 1918, odată cu multe dintre popoarele bătrînului nostru continent.

De la Burebista la Io Mircea voevod

In filele istoriei universale este înscrisă adînc existența de milenii a poporului nostru. Descoperirile arheologice și izvoarele scrise antice stau mărturie existenței din cele mai vechi timpuri, pe aceste meleaguri, a unei popu ații autohtone care, după mărturia istoricului și geografului antic Strabo, în timpul regelui Burebista (82-44 î.e.n.), apreciat ca „primul și cel mai puternic dintre toți regii care au domnit vreodată asupra Traciei", și-a consolidat statul în hotarele care se întindeau spre nord-vest pînă la Munții Slovaci, spre sud pînă la Balcani, iar spre sud-est pînă la Marea Neagră, cuprinzînd și orașele grecești de pe țărmul pontic. Intrat curînd în conflict cu Imperiul roman, în urma luptelor din anii 101-102, 105 106, purtate între armatele regelui dac Decebal și cele romane conduse de împăratul Traian, statul dac a fost cucerit, o parte a sa fiind transformată în provincie imperială. În timpul stăpînirii romane (106-273 e.n.), atît dacii din teritoriul ocupat (Transilvania, Oltenia și vestul Munteniei) cît și dacii liberi (Muntenia, Dobrogea, Moldova) au suferit un intens proces de romanizare, proces care s-a continuat și după retragerea stăpînirii romane.

În secolele III-X, care corespund perioadei de trecere pe teritoriul patriei noastre a popoarelor migratoare, continuitatea de viață a populației autohtone daco-romane s-a menținut și dezvoltat neîntrerupt, ducînd către sfîrșitul mileniului I al erei noastre la desăvîrșirea procesului de formare a poporului român și a limbii române și la închegarea de state feudale românești. Din primele patru secole ale mileniului II, în spațiul de la nord de Dunăre, pe întreg cuprinsul Daciei preromane sînt atestate numeroase formațiuni feudale românești. Încă la începutul sec. X, pe teritoriul Transilvaniei

sînt menționate, pentru prima oară, în cronica **Gesta Hungarorum** („Faptele ungurilor"), trei formațiuni statale românești, denumite **ducate** și conduse de Gelu, Glad și Menumorut. Cronicile vechi amintesc o altă serie de voievodate și cnezate românești, cum sînt cele ale Bolohovenilor, în nordul Moldovei, al Bîrlădenilor în centrul Moldovei, al Brodnicilor între cotul Carpaților și Dunăre ș.a., ca și cele ale lui Litovoi, Seneslau, Ioan, Farcaș, jupan Dimitrie, Balica, Dobrotici și atîtea altele pe teritoriul actual al Olteniei, Munteniei și Dobrogei.

Procesul obiectiv de constituire a statului feudal român, ca rezultat al dezvoltării și unificării micilor cnezate și voievodate răspîndite pe un întins teritoriu, a fost îngreunat atît de împrejurările istorice vitrege, ca și de unele particularități ale acelei orînduiri caracterizată în general prin fărîmițare politică, proces evident în istoria a numeroase țări din Europa medievală. Aceasta a făcut ca procesul de constituire a statului român să nu cuprindă dintr-odată întregul teritoriu locuit de români, formîndu-se la început state feudale de sine stătătoare — Țara Românească, Transilvania, Moldova, Dobrogea, Banatul. Această fărîmițare n-a putut însă submina unitatea națională a poporului, exprimată în comunitatea limbii și culturii, în omogenitatea structurii economice, sociale și culturale a întregului teritoriu locuit de români. Între toate țările românești a existat o strînsă și permanentă legătură pe planul organizării interne, al domniei, dregătoriilor, justiției, armatei, dărilor și celorlalte instituții feudale. Este binecunoscut faptul că numele nostru generic și străvechi pentru toți locuitorii patriei este acela de **român** și că, pe lîngă acest nume, noi am mai avut și altele luate după formațiile politice, zonele geografice, denumirile apelor, munților. Denumirile de munteni, moldoveni, olteni, ardeleni, bănățeni, maramureșeni, bucovineni, dobrogeni sau — în cuprinsul acestora — denumiri și mai particularizate — moți (în Munții Apuseni), vrînceni (în Vrancea), bîrseni (în Țara Bîrsei) etc. sînt

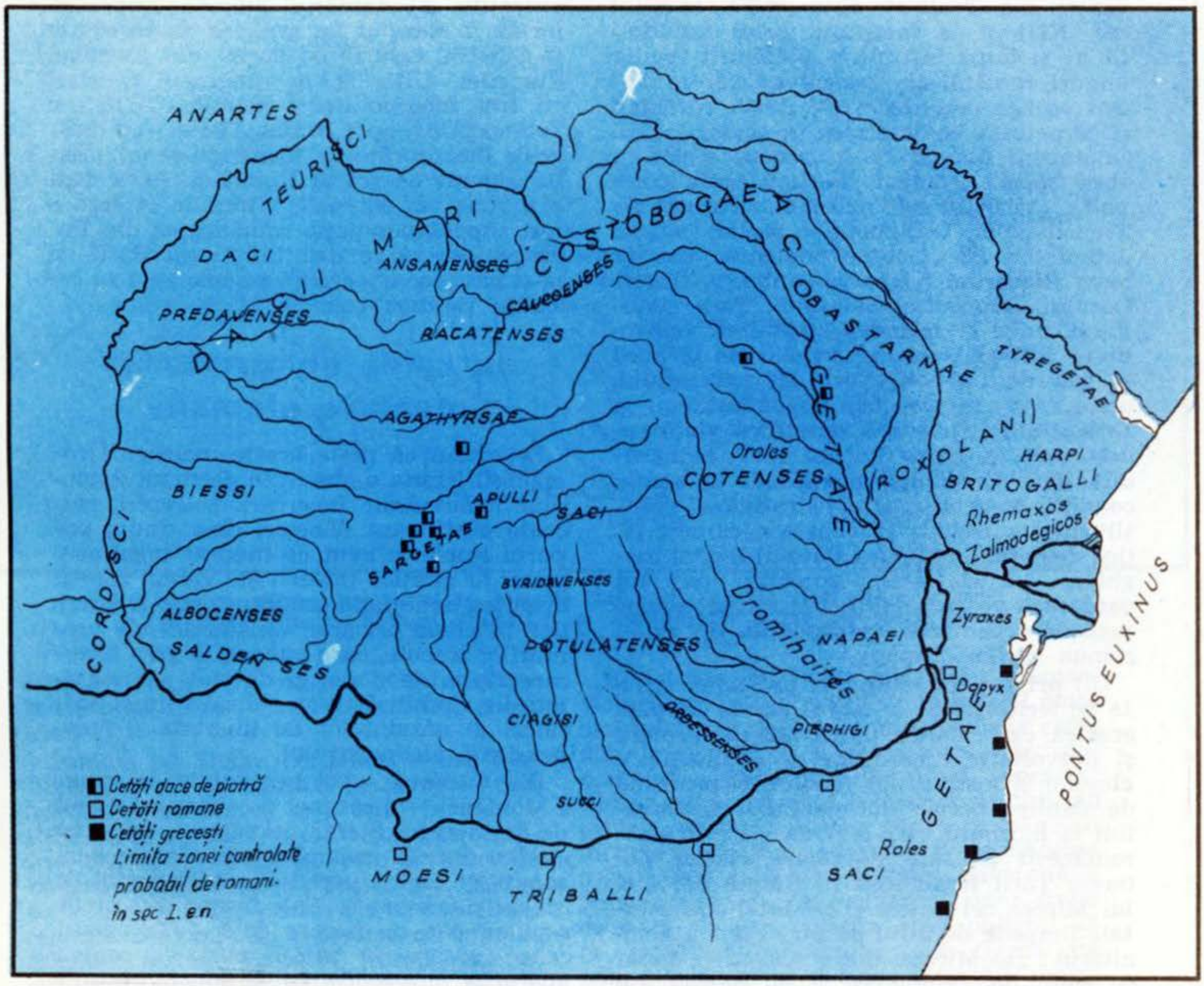

Statul dac în timpul lui Burebista

subsumate categoriei istorice de **popor român.** Aceste adevăruri se regăsesc în creaţia ştiinţifică a multor savanţi de renume mondial. Istoricul francez Jules Michelet, de pildă, sublinia în acest sens : „Românii îşi păstrează intact tot ce le-a rămas de la strămbuni : îmbrăcăminte, obiceiuri, limbă şi mai ales marele lor nume : români !".

Începînd cu sec. X, în pofida unei puternice rezistenţe a populaţiei băştinaşe în frunte cu cnezii şi voievozii români, regii unguri din dinastia Arpadiană au început cucerirea Transilvaniei. Dar stabilirea stăpînirii ungureşti pe teritoriul Transilvaniei s-a realizat abia către sfîrşitul sec. XIII şi la începutul celui următor. Chiar şi după instituirea stăpînirii regilor unguri, românii din Transilvania şi-au păstrat vechea organizare pe „ţări", rezistînd şi perpetuînd romanitatea în aceste locuri. Organizaţi din punct de vedere social în obşti săteşti, românii formau mase compacte, „ţări", în cele mai multe regiuni ale Transilvaniei. Documentele regilor unguri datînd din acea vreme pomenesc des de **terra Blacorum** („ţara românilor"). Ţările Oaşului, Lăpuşului, Sălajului, Ţara Haţegului, unde se întindea stăpînirea voievodului Litovoi, reunind români de la nord şi sud de Carpaţi, Ţara Maramureşului, unde existau cnezatele Bogdăneştilor şi Drăgoşeştilor, atestă o puternică viaţă românească, la începutul sec. XIV, neîngrădită încă de stăpînirea străină. În aceste condiţii, structura administrativă a Transilvaniei a trebuit să capete o caracteristică deosebită de restul statului feudal maghiar, păstrîndu-se aproape pe tot parcursul veacului următor forma autohtonă de organizare, **voievodatul,** tip statal comun ţărilor române.

Cît priveşte formaţiunile prestatale aflate pe teritoriul de la sud şi est de Carpaţi, acestea, ca urmare a procesului de formare şi dezvoltare a relaţiilor de producţie, a claselor şi instituţiilor feudale, şi profitînd de slăbirea pericolului străin, s-au constituit la începutul sec. XIV în state feudale româneşti de sine stătătoare. Astfel, hotarele Ţării Româneşti în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn (1386-1418) sînt atestate limpede de titlul pe care-l purta domnitorul : „Io Mircea, mare voevod şi domn cu mila lui Dumnezeu şi cu darul lui Dumnezeu stăpînind şi domnind toată Ţara Ungro-Vlahiei şi părţile de peste munţi, încă şi spre părţile tătărăşti şi Amlaşului şi Făgăraşului herţeg şi Banatului de la Severin domn, şi de amîndouă părţile de peste toată Dunărea pînă la Marea cea Mare şi cetăţii Dîrstorului stăpînitor". La sfîrşitul sec. XIV, Roman I se intitula „marele singur stăpînitor, cu mila lui Dumnezeu domn, Io Roman voievod al Ţării Moldovei de la munţi şi pînă la ţărmul mării".

Dar abia constituite în state de sine stătătoare, ţările române au trebuit să facă faţă pericolului grav venit din sud şi reprezentat de Imperiul otoman cu care, după ce acesta cucerise întreaga Peninsulă Balcanică, a ajuns, către sfîrşitul sec. XIV, în contact direct. Cu toate strălucitele victorii obţinute de Mircea cel Bătrîn, cu tot eroismul legendar al maselor populare, Imperiul otoman reuşeşte, în anul 1417, să smulgă din trupul Ţării Româneşti, Dobrogea, pe care o va ţine sub stăpînire pînă la războiul de independenţă al României din 1877-1878.

În cadrul sistemului organizării administrative din Imperiul otoman, Dobrogea forma la început un sangeac cu reşedinţa la Silistra, care făcea parte din paşalîcul Rumeliei. Ulterior, în sangeacul Silistrei au fost încorporate şi cetăţile Chilia şi Cetatea Albă, apoi Brăila, Tighina cu ţinuturile înconjurătoare, formîndu-se un paşalîc separat de cel al Rumeliei. Acest fapt a permis ca, cu toate vitregiile la care a fost supusă populaţia românească din Dobrogea, ea să se menţină majoritară şi să-şi păstreze o legătură permanentă cu celelalte ţinuturi româneşti.

În calea neîntreruptei ofensive otomane

Este ştiut că peste aceste meleaguri româneşti istoria a abătut în decursul timpurilor nenumărate încercări, cotropiri, războaie pustiitoare. Veacuri de-a rîndul poporul român a avut de îndurat jugul asupritor al marilor imperii ale vremii care-şi disputau dominaţia asupra acestor ţinuturi. Dar în ciuda oricăror vicisitudini ale vremurilor trecute, care puneau la grea încercare fiinţa de neam şi de stat a românilor, din rîndul său s-au ridicat vajnici apărători ai năzuinţelor de libertate şi independenţă ale poporului.

Din Suceava — vechea cetate de scaun a Moldovei — a răsunat de atîtea ori glasul de luptă al lui Ştefan cel Mare — ca să ne gîndim doar la exemplul unei singure personalităţi care a pecetluit multe pagini de istorie românească. Sub braţul său oţelit s-au adunat, de fiecare dată — în cursul celor aproape 50 bătălii purtate pentru apărarea independenţei Moldovei — sute de mii de luptători, bravi apărători ai pămîntului strămbun. Vitejia lui a inspirat atîtea creaţii ale marilor scriitori şi artişti ai poporului român. Bardul de la Mircești, Vasile Alecsandri îl cîntă pe Ştefan astfel : „Ştefan, Ştefan Domn cel Mare / Seamăn pe lume nu are / Decît numai mîndru soare / Din Suceava cînd el sare / Pune pieptul la hotare / Ca un zid de apărare / Lumea-ntreagă stă-n mirare / Ţara-i mică, ţara-i tare / Şi duşmanul spor nu are /

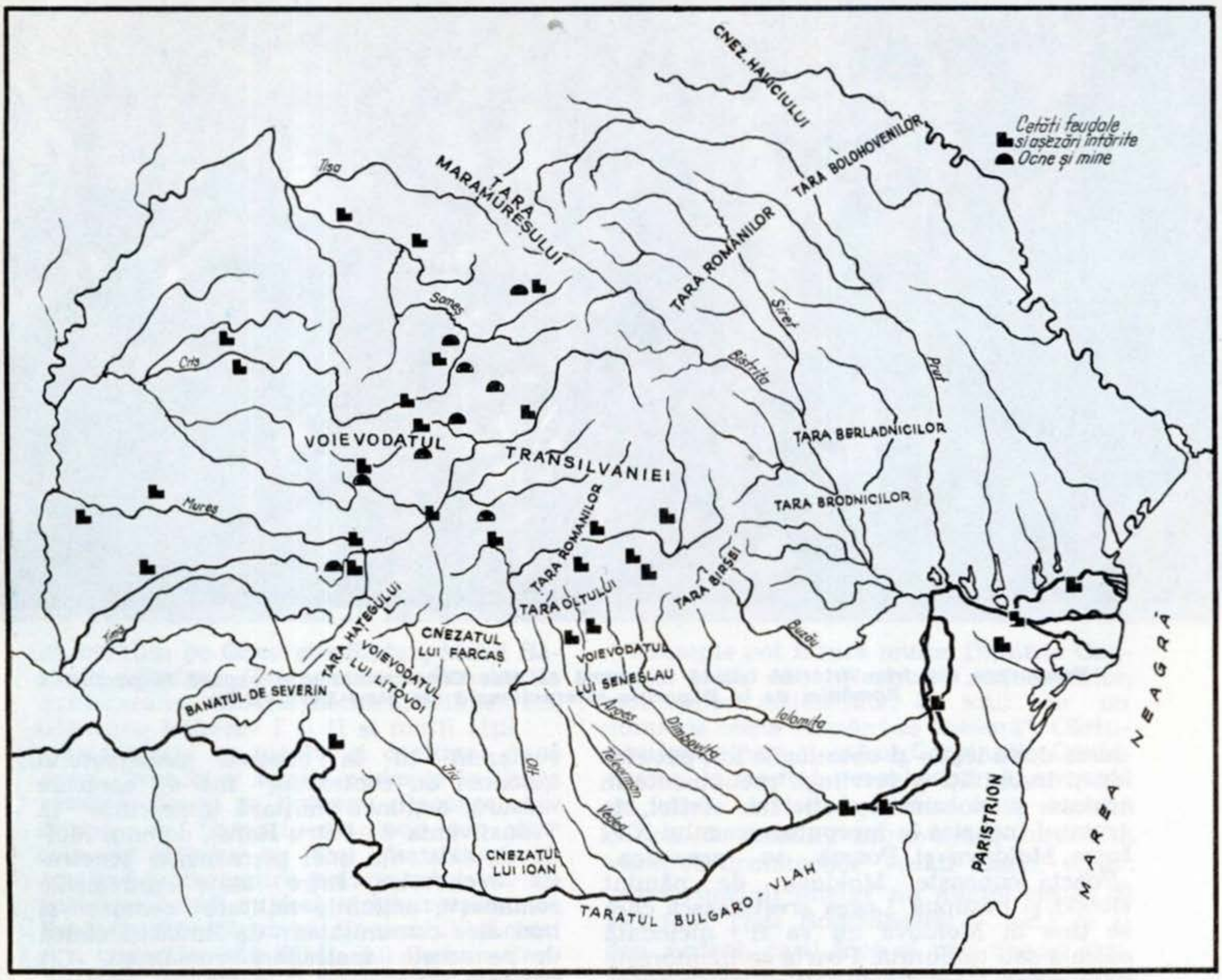

Formațiuni politice românești în secolele XII-XIII (hărțile sînt alcătuite după **Atlas istoric, *Editura Didactică și Pedagogică, București 1971)***

Lumea-ntreagă stă-n mirare / Căci precum în cer e-un soare / Așa-i Ștefan, Domn cel Mare".

Domnia lui Ștefan cel Mare — cea mai lungă din cîte a cunoscut Moldova — este însemnată nu numai prin felul în care a știut să-și gospodărească țara, prin faptele vitejești săvîrșite, prin strălucitele biruințî cîștigate asupra dușmanilor, dar și prin înțelepciunea cu care și-a consolidat relațiile diplomatice, începînd cu regatul Poloniei, regatul Ungariei, Rusia, Veneția, cu papalitatea, și ajungînd pînă la Persia. Niciodată pînă atunci Moldova nu a fost mai bogată, iar independența sa mai respectată ; niciodată faima domnului ei n-a străbătut mai departe într-o formă atît de desăvîrșită ca în vremea lui Ștefan cel Mare. El a ridicat curți domnești nu numai la Suceava, în orașul său de scaun, ci și la Iași, Vaslui, Hîrlău, Piatra Neamț, Huși, Bacău. Dinspre Munții Carpați spre cîmpie, Ștefan cel Mare a construit peste 30 mănăstiri și biserici de o mare valoare și frumusețe.

Rezistența împotriva pericolului otoman, victoriile militare repurtate în timpul domniei lui Iancu de Hunedoara (inclusiv campaniile cu sprijin și din partea altor popoare din Balcani), a lui Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, ca și a altor domnitori, au permis, pentru moment, țărilor române să încheie înțelegeri cu Poarta. Se recunoștea prin aceste înțelegeri puterea suverană a domnitorilor, iar în schimbul unor sume de bani pe care aceștia erau obligați să le plătească sultanului, sub formă de tribut, precum și a altor avantaje materiale, Poarta se obliga să le asigure și integritatea teritorială și organizarea de sine stătătoare. Chiar și mai tîrziu, cînd țările române au căzut pentru un timp sub vasalitatea turcească, aceasta nu a însemnat ocupație și transformarea lor în provincii turcești, administrate direct de Poartă pe baza obiceiurilor și a legilor mahomedane, ci, prin tratatele politice cunoscute sub numele de **Capitulații,** ele continuau a păstra o autonomie administrativă deplină, conducîn-

Fragmente din friza istorică bătută în aramă de Mac Constantinescu și expusă în pavilionul României de la Expoziția internațională din New York (1939)

du-se după legile și obiceiurile lor, păstrîndu-și imunități și privilegii recunoscute în tratate și documente oficiale. Astfel, în tratatul încheiat la începutul veacului XVI între Moldova și Poartă se prevedea: „Poarta cunoaște Moldova de pămînt slobod și nesupus. Legea creștinească care se ține în Moldova nu va fi niciodată călcată sau tulburată. Poarta se îndatorește de a apăra Moldova de toți cei ce ar putea să o calce, păzind-o în starea în care a fost înainte, fără a i se face vreo nelegiuire sau să sufere ca să i se facă vreodată cea mai mică dezbinare. Moldova va fi stăpînită și cîrmuită după pravilele și canoanele sale, fără să se amestece Poarta cît de puțin. Domnii vor fi aleși de norod și întăriți de Poartă ca să stăpînească cît vor trăi, domnii vor fi ocîrmuitori a tot pămîntul Moldovei".

Începutul sec. XVI marchează o nouă etapă în ofensiva dezlănțuită de Imperiul otoman spre centrul Europei, ofensivă cu consecințe nefaste atît pentru țările române cît și pentru alte popoare ale Europei, în apărarea cărora rezistența antiotomană românească a jucat nu o dată un rol de prim ordin în ferirea centrului și chiar a apusului continentului de urmări grele. În urma luptei de la Mohács (1526), turcii zdrobesc armata ungară și desființează regatul ungar. La cîțiva ani (1541), turcii transformă Ungaria Centrală în pașalîc cu capitala la Buda, iar fostul voievodat al Transilvaniei s-a desfăcut din legăturile politice de pînă atunci și a căpătat o nouă organizare, ca principat independent, dar vasal Porții otomane. Trebuie remarcat că la crearea principatului autonom au contribuit, într-o oarecare măsură, acțiunea militară întreprinsă în Transilvania de Petru Rareș, domnul Moldovei, existența unei permanente penetrații economice între toate provinciile românești, acțiunile militare comune și mai ales comunitatea de limbă și etnică de pe aceste meleaguri românești. Cît privește Banatul și o parte din Crișana, ele au fost transformate în 1552 în pașalîc otoman cu capitala la Timișoara. În această etapă grea a istoriei sale, poporul român căuta orice mijloc de a supraviețui și a face față loviturilor din afară. Ca un simbol al dreptului istoric de a trăi liber și independent în vatra strămoșească, poporul român a reușit să înfăptuiască actul cel mai strălucit al evului mediu românesc sub domnia lui Mihai vodă Viteazul, realizînd acum aproape 375 ani prima unire politică a țărilor române în hotarele ce cuprindeau cea mai mare parte a teritoriului vechii Dacii. După realizarea acestui act, Mihai Viteazul se intitula cu îndreptățită demnitate: „...domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei". Pe bună dreptate, în unirea țărilor românești, istoricul oficial al principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, Gaspar Bojtinus vedea **inevitabilis fatorum lex** („împlinirea unei legi a destinului inevitabil").

După Mihai Viteazul, ideea reconstituirii vechii Dacii, a unirii țărilor române în lupta împotriva pericolului străin a dominat planurile politice, diplomatice și militare ale multor domnitori, între ca-

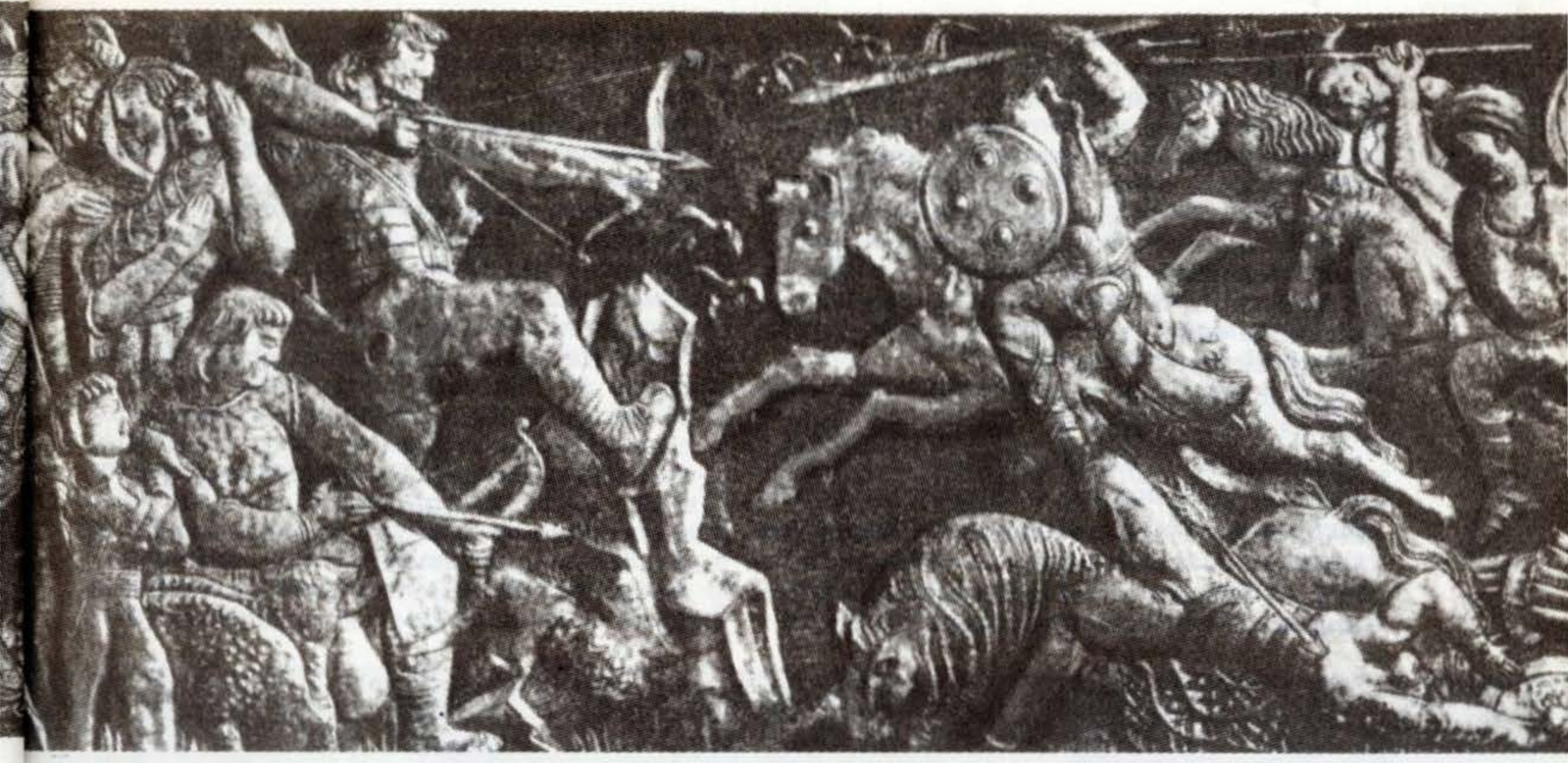

re amintim pe Gheorghe Ştefan, Matei Basarab, Ştefan Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu, Gabriel Bethlen, Mihnea III, Gheorghe Rákóczy I şi II şi mulţi alţii.

În întregul ev mediu, şi continuu după aceea, prea bine se ştie, scrierile în limba română, fie că se tipăreau dincoace sau dincolo de Carpaţi, dincoace sau dincolo de Milcov, au fost de natură să sprijine lupta pentru unitate a tuturor românilor. Astfel au fost cărţile realizate la Braşov, prin stăruinţa diaconului Coresi şi a urmaşilor săi, **Biblia** lui Şerban Cantacuzino, dăruită, cum predoslovia ei însăşi susţinea, „neamului românesc" ori cărţile mitropolitului Dosoftei al Moldovei. Difuzarea elementelor de cultură şi folosirea tot mai insistentă a limbii române ca limbă de cultură scrisă au dus la întărirea comunităţii de limbă a poporului român, la lărgirea cadrului unităţii sale spirituale. Acestea toate îl îndreptăţeau pe cronicarul Grigore Ureche să constate că muntenii şi moldovenii se trăgeau „de la un izvod". Şi tot el proclama că „Românii, cîţi se află locuitori şi la Ardeal şi la Maramureş, de la un loc sînt cu moldovenii şi toţi de la Rîm se trag".

În ceea ce-l priveşte pe cronicarul Miron Costin, şi el avea să nutrească aceeaşi convingere: „Numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este **Rumân** sau **Romanus,** care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dînşii... Acelaşi nume este dat îndeobşte muntenilor şi moldovenilor şi celor ce locuiesc în Ţara Transilvaniei. Rumân este un nume schimbat în curgerea anilor din roman... Un alt nume ei înşişi nu au primit între dînşii niciodată".

Exemple pot fi încă multe. Dimitrie Cantemir arăta că: „Neamul moldovenilor, muntenilor, ardelenilor, cu toţii cu un nume de obşte Români se cheamă". Cărturarul muntean, stolnicul Constantin Cantacuzino, la rîndu-i, considerînd că termenul de valahi, folosit de străini, este sinonim cu cel de români, întrebuinţat curent în vorbirea locuitorilor vechii Dacii, scria: „Însă rumânii înţeleg nu numai ceştia de aici [din Ţara Românească — **n.n.**] ce şi den Ardeal, carii încă şi mai neaoşi sînt, şi moldovenii şi toţi cîţi şi într-altă parte se află şi au această limbă, măcar fie şi ceva şi mai osebită în nişte cuvinte den amestecarea altor limbi cum s-au zis mai sus, iară tot unii sînt. Ce dară pe aceştia cum zic, tot rumâni îi ţinem, că toţi aceştia dintr-o fîntînă au izvorît şi cură".

La răscrucea rivalităţilor şi clocnirilor imperiilor

Începînd din a doua jumătate a sec. XVII şi la începutul sec. XVIII, cînd puterea Imperiului otoman era în declin, în timp ce puterea Austriei şi Rusiei creştea, ţările române au ajuns la interferenţa intereselor militare şi politice ale celor trei mari imperii. În această situaţie, Poarta a încercat nu de puţine ori să-şi rezolve greutăţile militare şi politice pe spinarea ţărilor române, încălcînd, în mod flagrant, obligaţiile asumate prin **Capitulaţii** şi mergînd pînă la cedări de teritorii din trupul ţărilor române. Acest fapt a determinat pe unii domnitori români să-şi îndrepte privi-

rile spre Rusia, care își atribuia din ce în ce mai mult dreptul de protectoare a popoarelor creștine din Imperiul otoman și care recunoștea țările române ca state independente și nu ca provincii turcești. Astfel, în anul 1656, în timpul domniei lui Gheorghe Ștefan și a țarului Alexei Mihailovici, s-a încheiat primul tratat politic cunoscut pînă atunci, între Moldova și Rusia, ca între două state suverane, pe picior de egalitate. În tratat, printre altele, se stipulau următoarele :

„ I. Rînduielile noastre și ale țării noastre să nu se strice, ci, precum au trăit și s-au condus în această lume ceilalți domni vechi ai țării noastre, acei care nu erau în închinarea și sub cîrmuirea împărăției turcilor, în felul acela și în aceeași rînduială să vieţuim și să ne conducem și noi împreună cu toată țara noastră.

III. Cinstea și rînduiala domniei să nu se strice, precum n-au fost stricate nici de păgîni, ci cu mai multă milă și bunăvoință de la Măria Ta, domnia să fie confirmată și întărită în cinstea și rînduiala de mai înainte și de Măria Ta."

Cu alte cuvinte, Rusia se obliga — prin conținutul acestui tratat — să respecte independența Moldovei și s-o apere împotriva turcilor.

De asemenea, prevederile tratatului încheiat de Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, cu Petru cel Mare, țarul Rusiei, la 13 aprilie 1711, se bazau pe aceleași principii. Cei doi conducători de stat au tratat de la egal la egal, corespunzător raporturilor între suveranii a două state independente. Trebuie precizat că Petru cel Mare n-a tratat cu domnul Moldovei prin intermediul Porții, ci îl recunoștea pe acesta ca domn absolut al țării. „După vechile obi-

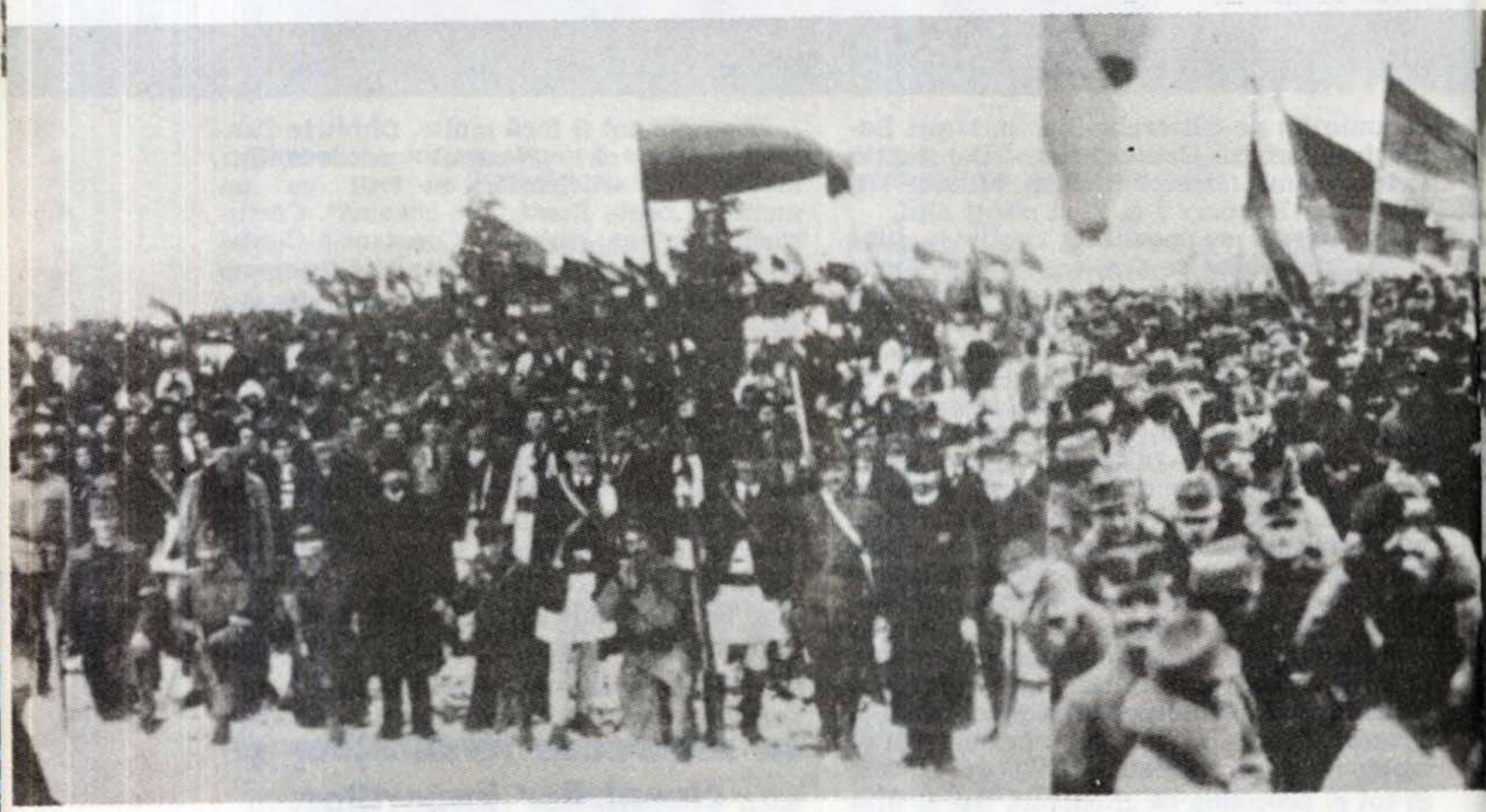

Că, deși domnii de mai tîrziu au fost sub cîrmuirea și în închinarea împărăției turcilor precum sîntem și noi, și cu toate că turcii au luat chiar tribut de la aceia dinaintea noastră și de la noi și din țară, cinstea domniei însă și rînduiala țării cu nimic n-au stricat.

II. Domnia să nu se schimbe, ci ori de cîte ori se întîmplă și are loc plecarea din această lume a domnului nostru, precum este datoria întregii firi omenești, urmașul să fie din țară, cum a fost de la început rînduiala și obiceiul țării, și să nu se pună domn strein și dintr-un alt neam de oameni.

ceiuri ale Moldovei — se arăta în articolul 6 al amintitului tratat — toată puterea statului va fi în mîna domnului". În articolul 7 se stipula : „Domnul și boierii Moldovei vor avea drepturi după vechile obiceiuri, fără modificarea legilor lor", iar în al 10-lea : „Orice justiție depinde de domn și fără hrisovul domnului, nimic nu va avea tărie, Maiestatea Noastră Imperială nu va avea nici un amestec în aceasta". Articolul 13 specifica în mod expres că „De se va încheia pace între Maiestatea Noastră Imperială și Sultanul Turciei, atunci Principatul Moldovei niciodată nu va fi lipsit de apărarea și ocrotirea Maiestății Noastre Imperiale".

Declinul tot mai vădit al Imperiului otoman, la începutul sec. XVIII, a permis Imperiului habsburgic să înceapă ofensiva împotriva turcilor, vizînd în mod deschis și soarta țărilor române. În anul 1686, în urma victoriilor obținute asupra Semilunii, armata austriacă a pătruns în Transilvania, impunînd principelui Mihai Apafi Tratatul de la Blaj, prin care armata de ocupație trebuia primită în această țară „pentru iernat". Ulterior, folosind metode militare de mînă forte, Habsburgii au obținut de la Dieta Transilvaniei, în anul 1688, renunțarea „de bunăvoie" la suzeranitatea Porții și acceptarea „protecției împăratului" de la Viena. Practic, Transilvania devenea o provincie a Imperiului habsburgic, „legalizată și statornicită" politico-juridic prin **Diploma leopoldină,** document prin care împăratul austriac devenea și principe al Transilvaniei. Această situație a Transilvaniei a fost pecetluită și consfințită de Tratatul de pace de la Karlowitz (1699), în urma căruia Transilvania a trecut „oficial" sub stăpînirea Imperiului habsburgic, care — așa cum glăsuia cronica lui Miron Costin — „avea să schimbe jugul de lemn turcesc cu jugul de fier habsburgic".

Banatul a rămas sub stăpînirea otomană pînă în anul 1718, cînd, în urma unor noi victorii ale Habsburgilor, s-a încheiat Pacea de la Passarowitz, iar Austria a reușit să obțină Banatul, pe care l-a transformat în domeniu al Coroanei, condus de comandantul militar austriac care cumula aici și funcția de guvernator. Tot prin același tratat de pace, pentru o perioadă de 21 ani (pînă la Pacea de la Belgrad din septembrie 1739), Habsburgii și-au întins stăpînirea și asupra Olteniei.

În a doua jumătate a sec. XVIII, ciocnirea de interese dintre marile imperii ajunsese la apogeu, punînd în pericol existența și ființa națională a popoarelor mici din centrul și răsăritul Europei. Vitregia soartei s-a abătut de data aceasta și asupra teritoriului Moldovei. Așa se face că la sfîrșitul războiului ruso-turc din anii 1768-1774, cîștigat de Imperiul țarist, Austria a mobilizat armata și a sprijinit Turcia în cadrul tratativelor, pentru a nu permite Rusiei să obțină avantaje prea mari. Drept recompensă pentru acest ajutor, prin manevre politice și prin mijloace de corupție josnice, Habsburgii au cerut Porții o rectificare de frontieră în sudul Galiției, sub pretext că au nevoie de o fișie de pămînt moldovenesc pentru a lega această provincie — răpită Poloniei în 1772 — de Transilvania, pe care o ocupaseră în 1688. Prezentînd o hartă falsificată, Habsburgii au reușit să anexeze un teritoriu mult mai întins din nordul Moldovei. Actul de cedare a fost semnat la Palamuta în 1775 și apoi inclus în Tratatul de pace semnat la Șistov între Austria și Turcia în 1791 și prin care se dădea Austriei nordul Moldovei, teritoriu cu cele mai numeroase vestigii ale istoriei românești, cu mormîntul lui Ștefan cel Mare, inclusiv cu

Unirea a fost rezultatul voinței poporului român, dornic de libertate și independență (aspect de la marea adunare ținută la Alba Iulia la 1 decembrie 1918)

vechea capitală a Moldovei feudale, Suceava.

Actul de cedare a fost încheiat de Poartă fără consimţămîntul moldovenilor, deşi în virtutea vechilor **Capitulaţii** puterea suzerană nu avea dreptul să cedeze nici un petic de pămînt din Moldova. Protestele poporului, ale boierilor şi ale clerului, în frunte cu domnul moldovean Grigore Ghica, contra violării teritoriului ţării, au rămas fără ecou. Domnul moldovean a fost asasinat mişeleşte de turci, la Iaşi, în octombrie 1777.

Guvernul habsburgic a denumit la început noul teritoriu „Moldova austriacă". Curînd însă, pentru a masca anexiunea, Austria denumeşte acest teritoriu „Bucovina", după numele pădurilor de fag de la Cosmin. Pînă în 1786 Bucovina a fost menţinută sub administraţia militară austriacă, iar după această dată a fost alipită Galiţiei ca o simplă circumscripţie administrativă a acestei provincii.

Şi au trecut anii...

În contextul istoric întemeiat pe ascensiunea revoluţiilor în Europa anilor paşoptişti, revoluţionarii de la 1848 proclamă în ţările române ideea „triumfului dritului asupra tăriei". În aceleaşi **Dorinţe ale partidei naţionale în Moldova** găsim afirmarea clară a dezideratului major că „oricît de preţioase şi de neapărate sînt reformele dinlăuntru, noi punem mai presus de ele dritul de a ne face singuri legi în pămîntul nostru". La 1848 ei îşi aminteau de sfînta îndatorire lăsată de Ştefan cel Mare : „Dacă duşmanul vostru v-ar prescrie condiţii ruşinătoare, atunci mai bine muriţi prin sabia lui, decît să fiţi privitorii împilării şi ticăloşiei ţării voastre. Dumnezeul părinţilor voştri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale şi va scula dintre voi pe cineva, care va aşeza iarăşi pe urmaşii voştri în libertatea şi puterea de mai-nainte !".

În deceniile care au urmat, procesul obiectiv şi legic al dezvoltării societăţii româneşti — pe plan economic, social, politic şi cultural — ducea spre împlinirea năzuinţelor de unire a ţărilor române în graniţele statale firesti, năzuinţe pentru care au militat şi luptat secole de-a rîndul spiritele cele mai înaintate, forţele progresiste ale societăţii, masele largi populare adevăratele făuritoare ale istoriei.

Atunci cînd în procesul dezvoltării relaţiilor capitaliste, elementelor de unitate materială şi spirituală, de limbă şi cultură, de unitate etnică şi a conştiinţei de neam, aspiraţiilor şi idealurilor comune li s-au adăugat impulsul dinamic al progresului economic, nevoia lărgirii şi asigurării unei pieţe unitare, conştiinţa unităţii de neam s-a dezvoltat în conştiinţa naţională, iar năzuinţa de unitate a devenit ţel politic, ţelul unirii tuturor forţelor ei într-un stat naţional unitar. „Vrem să fim o naţie — scria Nicolae Bălcescu în revista **România viitoare** în anul 1850 — una, puternică şi liberă prin dreptul şi datoria noastră şi al celorlalte naţii, căci voim fericirea noastră şi avem o misie a împlini în omenire... Unitatea naţională fu visarea iubită a voevozilor noştri cei viteji, a tuturor bărbaţilor noştri cei mari care întrupară în sine individualitatea şi cugetarea poporului spre a o manifesta lumii. Pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră şi muriră".

Unirea începea să devină o realitate concretă, îmbrăcînd forme statale, atunci cînd, la 1859, Alexandru Ioan Cuza fu ales domn în ambele Principate Române. Ziua acestei alegeri, 24 ianuarie, ziua primei mari izbînzi pe drumul acelei **visări iubite** de care vorbea Bălcescu, a rămas şi rămîne înscrisă cu litere de foc în inima poporului român. Ea s-a născut din acea conştiinţă a unităţii naţionale care a însufleţit necontenit întreg poporul nostru de pe toată întinderea vechii Dacii, în ciuda necruţătoarelor şi grelelor furtuni ale istoriei care au încercat să-l supună, să-l fărîmiţeze şi să-l răzleţească. Ea a izvorît din acea conştiinţă naţională care fu într-adevăr timp de secole izvorul de energie, speranţă şi încredere pentru cei mulţi.

Actul energic, necesar, legic şi progresist al naţiunii române din 1859 — unirea Moldovei cu Ţara Românească — a fost opera istorică progresistă a maselor populare, care puneau temelii de granit organizării statului naţional român modern. În acele momente sărbătoreşti dînd glas sentimentelor înaripate ale întregii naţiuni, răsuna pe cuprinsul pămîntului românesc memorabilul imn al Unirii, dat ţării întregi de Vasile Alecsandri :

„Hai să dăm mînă cu mînă / Cei cu inima română / Să-nvîrtim hora frăţiei / Pe pămîntul României / [...] Amîndoi sîntem de-o mamă / De-o făptură şi de-o samă / Ca doi brazi într-o tulpină / Ca doi ochi într-o lumină / Amîndoi avem un nume / Amîndoi o soartă-n lume / Eu ţi-s frate, tu mi-eşti frate / În noi doi un suflet bate".

Cucerirea independenţei de stat în 1877-1878, jertfele şi sacrificiile date în acele ceasuri eroice de masele populare, sîngele vărsat pe cîmpurile de luptă de ostaşii români — care luptau alături de cei ruşi în războiul contra Turciei, consfinţind o frăţie de arme — au jalonat afirmarea statului român modern în viaţa internaţională, au impulsionat şi mai mult efortul spre unire al tuturor românilor. Independenţa de stat a României a însemnat un eveniment de adîncă semnificaţie nu numai pentru Moldova şi Ţara Românească reunite, ci şi pentru Transilvania, unde războiul de independenţă de la 1877 s-a bucurat de un larg sprijin popular.

În această etapă, un rol din ce în ce mai important a început să-l joace clasa muncitoare — forţa cea mai înaintată a soci-

etății, purtătoarea consecventă a idealurilor de progres, de eliberare socială și națională a poporului român.

În împrejurările prăbușirii Imperiului habsburgic, ale triumfului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a apărut posibilitatea încununării victorioase a luptei de eliberare națională a poporului nostru pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar român. Se adevereau cuvintele pe care Fr. Engels le scria socialistului român Ioan Nădejde în ianuarie 1888 : „...Dacă mîine despotismul din Petersburg ar cădea, poimîine n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie".

Desăvîrșirea unității statului național român — operă a întregului nostru popor — a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, a deschis o nouă pagină în istoria patriei — etapa contemporană de dezvoltare a ei. Unirea a fost rezultatul voinței poporului român, dornic de libertate și independență, de a-și desăvîrși statul național în granițele sale firești. Încă din ianuarie 1917, Lenin scria că „foarte mulți români și sîrbi locuiesc în afara granițelor statului **lor**" ; că, „în general, **construcția de stat** în direcția burghezo-națională nu s-a terminat în Balcani..."

Apărarea independenței și suveranității naționale, a integrității teritoriale a României, străbate ca un fir roșu prin întreaga istorie a anilor ce au urmat desăvîrșirii unității statale în 1918 și a fost ridicată pe trepte superioare din momentul în care pe arena vieții politice, pe poarta istoriei, a intrat Partidul Comunist — vlăstarul cel mai viguros al epocii contemporane a României.

Cercetînd trecutul de luptă al poporului, istoricii noștri marxiști au permanent în vedere faptul că, în decursul veacurilor, pe aceste meleaguri s-au așezat, alături de poporul român, populații de alte naționalități. Împreună, oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, au trudit și luptat pentru libertate, dreptate și progres social, pentru întărirea continuă a unității și colaborării lor frățești, pentru prosperitatea și înflorirea patriei comune.

Ideile unității noastre naționale se regăsesc în creația atîtor și atîtor scriitori. Rămîne un strălucit exemplu vibrantul apel transmis românilor de pe întreg cuprinsul țării de Vasile Alecsandri la 1848 prin poezia, cu numele semnificativ **Deșteptarea României** : „Hai, copii de-același sînge ! hai cu toți într-o unire / Libertate-acum sau moarte să cătăm, să dobîndim / Pas, români, lumea ne vede... Pentru-a patriei iubire, / Pentru-a mamei dezrobire, / Viața noastră să jertfim !". Oare nu cu conștiința comunității de origine, a frățietății și unității naționale s-a adresat același poet marii adunări de la Blaj din 1848 : „Fraților, nădejde bună ! viitorul ce urziți / Va fi vrednic de trecutul a strămoșilor slăviți / Bărbăția și unirea între voi de-acum domnească. / Și strigați în libertate : România să trăiască !" Și aceasta pentru a nu aminti decît cîteva versuri din poeziile pe care Vasile Alecsandri le-a închinat Unirii și independenței naționale a românilor.

Vibrînd puternic la gîndul că patria-i va fi cîndva liberă și neatîrnată, Mihai Eminescu scria tulburătoarele versuri: „Ce-ți doresc eu ție, dulce România / Țara mea de glorii țara mea de dor?/ Brațele nervoase, arma de tărie,/ La trecutu-ți mare, mare viitor !"

Iar poetul ardelean George Coșbuc exprima rădăcinile irezistibilei conștiințe naționale și de stat a românilor în versurile sale înflăcărate : „Cîntăm libertatea și numele sfînt / Al țării străvechi și-al acestui pămînt /, Iubirea de neam, ce de-apururi a fost / O păvăză-n lupte, și-o pace-adăpost / Cînta-vom, cînta-vom, supremul ei cîntec".

În acest an de celebrare a 125 ani de la furtunosul 1848, an în care întregul nostru popor obține noi și prestigioase succese în opera de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, aducem un prinos de recunoștință înflăcăraților revoluționari pașoptiști, ca și tuturor înaintașilor care prin lupta și jertfa lor, au purtat prin vremuri grele steagul libertății, independenței și neatîrnării țării.

Istoria, supremul judecător al dreptății încrustate în cronici și hrisoave, ratifică sau infirmă evenimentele care și-au produs efectul cu secole în urmă. Peste veacuri, ne-am păstrat ființa națională în ciuda vicisitudinilor cu care am fost confruntați, tocmai pentru că am fost pe aceste meleaguri din vremuri care se pierd în negura istoriei și că ne-am contopit cu pămîntul înnobilat de osemintele strămoșilor noștri, care cu înțelepciunea și vitejia osmotic contopită, au făcut ca, în această țară, cuvîntul **libertate** să fie evocat cu respect și mîndrie.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Marx-Engels : **Opere,** volumele 9, 10, 12, 14 și 22, Editura Politică, București, 1959, 1962, 1963 și 1965 ; V.I. Lenin : **Opere complete,** volumul 30, Editura Politică, 1964 ; Nicolae Ceaușescu : **Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România,** Editura Politică, București, 1966 ; Nicolae Bălcescu : **Puterea armată și arta militară la moldoveni în timpurile mărirei lor ; Drepturile românilor către Înalta Poartă ; Mersul revoluției în istoria românilor ; Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul** ; D. Onciul : **Originile Principatelor Române ;** N. Iorga : **Istoria lui Ștefan cel Mare ; Colecțiune de tratate și convențiuni ale României cu puterile străine ; Cronica tratatelor și a altor legăminte ale României (1354-1937) ; Acte și documente relative la istoria României.**

AL. PAPIU ILARIAN, avocatul căruţaşilor „bivolari“ din Giurgiu

CORNELIU ALBU

Începutul anului 1872. Marii negustori de cereale susţinuţi de moşieri şi arendaşi au alcătuit un memoriu cerînd prefectului de Vlaşca să reglementeze raporturile lor cu căruţaşii bivolari *. Din ordinul lui, Camera de comerţ din Giurgiu a întocmit un regulament care cuprindea şapte articole, atribuindu-i imediat putere de lege. Regulamentul era oneros şi conceput în termeni umilitori pentru muncitori. Între altele, li se impunea alegerea unui staroste — om de încredere al cerealiştilor — deşi instituţia starostiei fusese abrogată odată cu Regulamentul Organic. **Sarcina starostelui giurgiuvean era de a ţine un registru în care să consemneze toate învoielile survenite între cele două părţi, fără ca pe parcursul executării lor să li se aducă vreo modificare, indiferent de conjuncturile sezonale. Angajamentele căruţaşilor se puteau executa, în caz de necesitate pentru cerealişti, cu ajutorul autorităţilor locale, respectiv prin constrîngere. Starostele şi ajutoarele lui urmau să fie retribuiţi din încasarea unei taxe de 0,02 lei pentru fiecare chilă ** transportată.**

Muncitorii au refuzat să recunoască valabilitatea regulamentului, iar aplicarea acestuia a fost mereu amînată pînă în primăvara anului 1873, cînd a fost dat publicităţii. Căruţaşii au fost somaţi să-şi aleagă starostele impus de regulament. Ripostînd, căruţaşii au organizat manifestaţii de protest, respingînd starostia, noua taxă de 0,02 lei, ca şi termenii injurioşi din memoriul cerealiştilor şi din regulamentul Camerei de comerţ.

* Muncitorii din portul Giurgiu care transportau şi încărcau cereale pe vapoare. Ei făceau aceste transporturi cu căruţe trase de bivoli, de unde şi numele de „bivolari“ — *n.r.*

** Veche măsură de capacitate pentru grîne ; în Muntenia era egală cu 679,268 litri, iar în Moldova cu 430 litri — *n.r.*

Căruţaşilor veniţi să ceară dreptate li s-a răspuns cu gloanţe...

Al. Papiu-Ilarian, apărătorul căruţaşilor „bivolari"

Scrisoare-manifest, redactată de Al. Papiu-Ilarian (Românul, 27 martie 1873) ▶

CĂTRĂ CETAŢENII BIVOLARI

ŞI

TOŢI GIURGIUVENII.

Trece numĕrulŭ fatalŭ de ani, de cându drépta urgiă a lui Dumneţeŭ, ne pedepsesce cu unŭ sistemŭ de guvernámentŭ, strâinŭ de mintea şi inima Românilorŭ.

Scopulŭ lui, e stingerea colonieĭ latine din Dacia divului Traianŭ.

Dumneţeŭ, credŭ eŭ, că într'adinsŭ ne-a certatŭ cu acestŭ regime, pentru că noĭ perdusemŭ memoria Goţilorŭ din epoca invasiuneĭ, şi elŭ, în nepĕ

Vomŭ învinge, veţĭ învinge, şi prin voĭ ţéra întrégă va învinge.

De unŭ lucru numaĭ ducŭ grijă: mĕ temŭ nu cum-va acestŭ guvernŭ ostrogoticŭ se vĕ amnestieze; acésta ar fi contra Constituţiuneĭ: voĭ n'aveţĭ trebuinţă de amnistia guvernuluĭ, ci de justiţia poporuluĭ românŭ, de justiţia juraţilorŭ românĭ.

La revedere.

A. Papiŭ Ilarianŭ.

Bucurescĭ, 25 Martiŭ, 1873.

„Pe noi, sărăcia ne face să cerem dreptate..."

Primele frămîntări au început în dimineaţa zilei de 18 martie 1873. Muncitorii au manifestat paşnic, mai întîi în faţa localului poliţiei, apoi al primăriei. Aici au fost însă atacaţi de pontonieri * cu intenţia de a-i intimida şi împrăştia. Muncitorii au ripostat cu pietre smulse din caldarîm. Procurorul venit la faţa locului, a promis că **„va cerceta şi raporta"**. În cursul nopţii s-a ordonat efectuarea mai multor arestări. A doua zi, agitaţiile au luat proporţii. La faţa locului a sosit prefectul judeţului, Costacopulo, precum şi procurorul general Iorgulescu, din Bucureşti. Întrebaţi de către procurorul general „de ce fac rebeliune", un delegat al muncitorilor a dat un răspuns pe cît de simplu pe atît de veridic: „Pe noi, sărăcia ne face să cerem dreptate, căci ne-aţi luat şi ne-aţi vîndut tot ce am avut: velinţe, cojoace, pirostrii şi altele, de ne-aţi lăsat numai cîte o căldare de fiecare mahala pe care o dăm din mînă în mînă de facem mămăligă pentru copii şi pentru noi".

Identificînd pe „îndrăzneţi", procurorul general a ordonat noi arestări. Dar nici acum agitaţiile şi demonstraţiile n-au încetat. În ziua de 24 martie, procurorul general Iorgulescu a revenit la Giurgiu, de data aceasta în tovărăşia maiorului Carp, cunoscut ca om „de mînă forte". Discuţiile autorităţilor cu muncitorii n-au dus la nici un rezultat. Infuriat, Iorgulescu a apucat pe un căruţaş de piept, cerînd maiorului Carp: „Să-mi iei prizonier pe acest individ!" Căruţaşii au sărit să-şi apere tovarăşul, dar Carp l-a împuşcat, descărcînd apoi revolverul în mulţimea care şi-a revărsat furia, molestîndu-l. Busculada care a urmat a fost scurtă. Manifestanţii au fost împrăştiaţi, iar 80 dintre ei arestaţi. După ce arestaţilor li s-au aplicat sancţiuni corporale, poliţia, ajutată de cerealişti, a procedat la trierea lor, 22 fiind trimişi în judecată sub stare de arest.

Cele întîmplate la Giurgiu au avut ca rezultat imediat o recrudescenţă a manifestaţiilor antiguvernamentale şi antidinastice în toată ţara. Sub presiunea opiniei publice ministerul de resort a recunoscut ilegalitatea regulamentului şi a dat chiar ordin pentru anularea lui, dar Camera de comerţ, poliţia şi cerealiştii giurgiuveni şi-au menţinut poziţia iniţială. La intervenţia primului ministru Lascăr Catargiu, regulamentul a fost anulat abia în mai 1873.

Cu toate acestea, frămîntările în oraşul portuar nu au încetat. Pentru menţinerea ordinei au fost aduse aici puternice forţe militare, iar cei bănuiţi de agitaţie au început să fie căutaţi prin registrele fiscului, autorităţile cerînd şi încasînd de la ei cu sălbăticie „din urmă" impozite imaginare. Termenul de judecată al arestaţilor a fost fixat pentru data de 24 septembrie 1873.

„Mădularele rebeliunii"

Toate speranţele guvernului conservator că „la Giurgiu liniştea a fost restabilită" au fost spulberate de intrarea în acţiune a lui Al. Papiu Ilarian, unul din tribunii revoluţiei de la 1848. Încă în noaptea de 25 martie el a redactat o scrisoare manifest — **Către cetăţenii bivolari şi toţi giurgiuvenii** — care a fost larg răspîndită în ţară, dar mai cu seamă în Capitală şi în Giurgiu. A doua zi, Papiu l-a atacat violent pe generalul Florescu, ministrul de Război, deoarece acesta ordonase să se facă cercetări şi propuneri

* Unităţi militare din port — *n.r.*

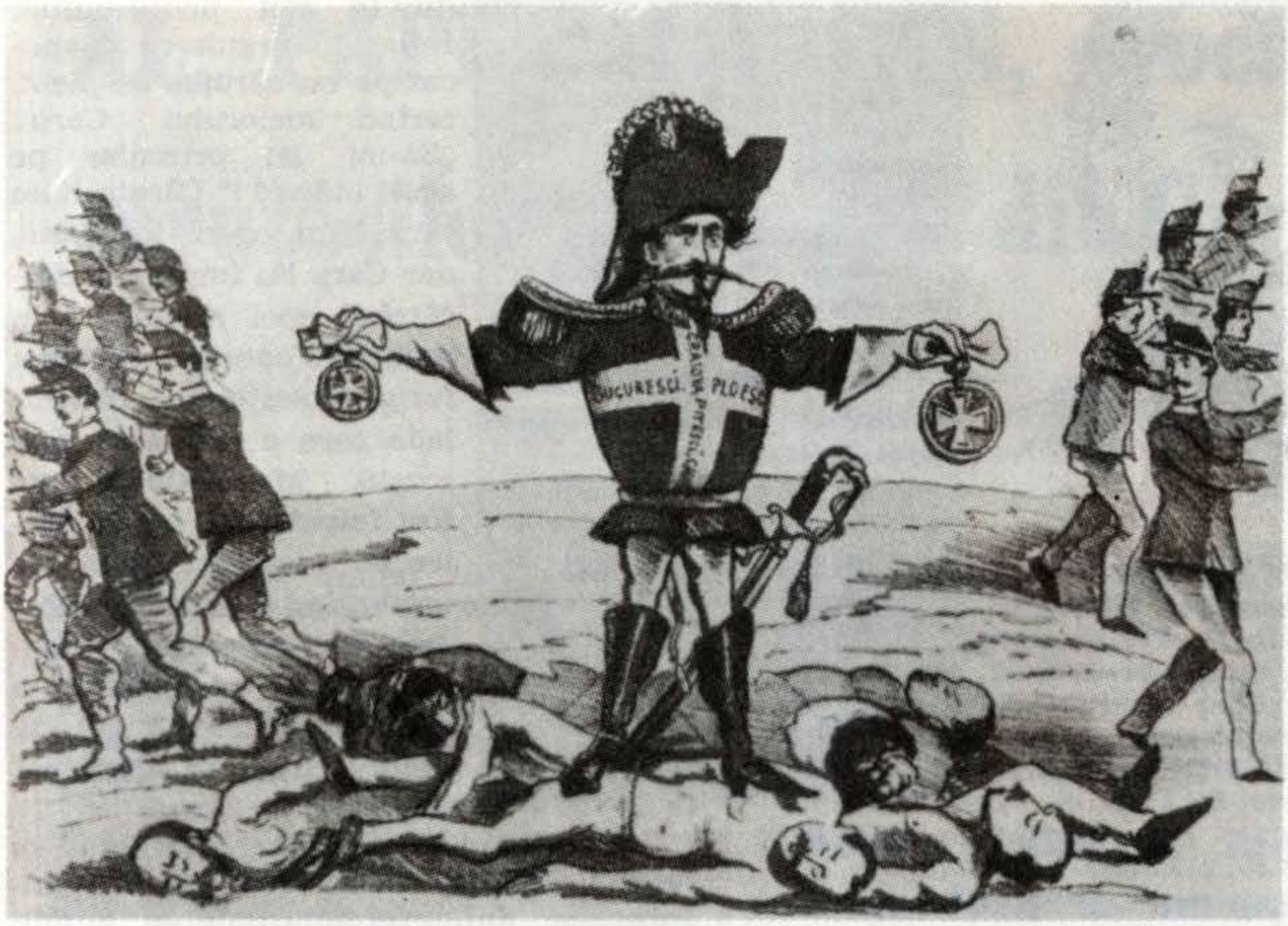

Generalul Florescu împarte recompense şi medalii soldaţilor — refuzate de aceştia

pentru „decorarea soldaţilor care au ucis pe muncitori".

Considerînd că prin scrisoarea-manifest, Al. Papiu Ilarian a **„îndemnat la rebeliune civilă"**, la **„răsturnarea guvernului"** şi la **„atentat împotriva domnitorului"**, primul ministru Lascăr Catargiu a îndrumat pe Christian Tell, ministru ad-interim la Justiţie, să ordone autorităţilor judiciare în subordine arestarea şi judecarea fostului profesor al Facultăţii juridice din Iaşi, jurisconsult al Moldovei, ministru de Justiţie al lui Cuza, procuror general la Casaţie, membru activ al Societăţii Academice Române şi preşedinte al Societăţii Transilvania şi condamnarea lui la muncă silnică pe viaţă. Cu toate presiunile, cele două rechizitorii împotriva lui Al. Papiu Ilarian au sfîrşit prin a fi infirmate de judecătorul de instrucţie printr-o ordonanţă de neurmărire. Nici Camera de punere sub acuzare a Curţii de apel şi nici Camera de consiliu a Curţii de casaţie n-au dat cîştig de cauză guvernului, ambele ajungînd la concluzia că **„nu este caz de urmărire contra d-lui Al Papiu Ilarian."**

În privinţa celor 22 arestaţi, Christian Tell a dispus : **„din motive de siguranţă"** procesul să nu se judece la Giurgiu ci la Curtea cu juraţi din Turnu Măgurele. Apărarea muncitorilor a fost asigurată de Al. Papiu Ilarian, căruia i s-au alăturat avocaţii giurgiuveni Ştefănescu şi Iepureanu.

Pledoaria apărării, ca şi duelul oratoric dintre Papiu şi procurorul general, constituie o strălucită mărturie în istoria proceselor muncitoreşti din ţara noastră. După ce a combătut concepţiile antidemocratice ale guvernului conservator, înfierînd şi ridiculizînd acţiunile procurorului general, Papiu a arătat juraţilor că aşa cum în ţară nu s-a găsit nici o instanţă judiciară care să-l condamne pentru că a luat apărarea muncitorilor căruţaşi, tot astfel trebuie să procedeze şi ei, decizînd **„neculpabilitatea domnilor bivolari care suferă de atîta timp pe nedrept".** Juraţii au dat cîştig de cauză acestui punct de vedere.

În istoria luptelor muncitoreşti din România împotriva exploatării şi a bunului plac al burgheziei în plină ofensivă, avînd ca asociat un cap de stat „jupuitor de ţară", răzvrătirea de la Giurgiu, din martie 1873, este un însemnat eveniment social şi politic. Atitudinea profesorului, istoricului, juristului şi academicianului Al. Papiu Ilarian, a revoluţionarului democrat de la 1848, care a îmbrăţişat dreapta cauză a muncitorilor din Giurgiu, dă o măsură ilustrativă acestui episod dramatic. Faptul că opinia publică a văzut o personalitate cu prestigiul lui Al. Papiu Ilarian, militînd în apărarea cauzei bivolarilor, a avut un efect mobilizator, ceea ce nu a permis ca represiunea să fie muşamalizată, poliţiştii bătăuşi recompensaţi, şi morţii înhumaţi în taină, iar „mădularele rebeliunii" (adică cei 22 muncitori arestaţi după triere) să fie condamnaţi la mulţi ani închisoare.

SECVENȚE DIN ISTORIA JUDEȚELOR PATRIEI

DUMITRU ALMAȘ

Cititorii sînt prietenii noștri. Informarea și împlinirea dorințelor lor în tratarea problemelor de istorie națională și universală constituie datoria, misiunea, scopul, rațiunea însăși de a fi a revistei. De aceea, răspunzînd propunerii venite din partea multor cititori, inaugurăm un nou serial : istoricul județelor noastre. Evident, cuprinderea fenomenului nu va putea fi nici exhaustivă și nici monografică. Fiecare colț de țară tezaurizează însemnate vestigii, documente, mărturii despre trecutul poporului. Dintre asemenea elemente concludente pentru fiecare județ, vom ilustra modul în care întregul nostru popor *și-a făurit, în trecut, patria, pentru a demonstra cum, astăzi,* întreaga noastră națiune *construiește societatea socialistă multilateral dezvoltată în oricare din județele, orașele, satele și așezările românești. Se va vedea și din asemenea secvențe de istorie a județelor (din păcate rîndurile rubricii noastre nu vor putea cuprinde și surprinde decît momente și fapte puține dar cu putere amplă de evocare) că* patria e una, *în oricare din meleagurile ei am trăi, trăim sau vom trăi.*

Din dorința de a evita didacticismul nu vom publica materialele în ordinea alfabetică a județelor. Vom căuta, totuși, să dăm serialului un echilibru bazat pe criterii istorice și geografice. Forma de prezentare a articolelor va fi cît mai diversificată, în funcție de evenimentele și vestigiile specifice fiecărui județ. Înfățișarea unor astfel de fapte și documente semnificative locale, care pot fi asemuite unor imagini individuale, fiecare colorată în felul ei, va duce la alcătuirea acelei policromii generale care este fresca istoriei întregului nostru popor și a întregii noastre patrii.

Nădăjduim că fiecare istorie județeană se va înfățișa în aceste pagini cu elemcntele-i proprii, care-i formează personalitatea. Județul Hunedoara, de pildă, aduce în patrimoniul istoriei naționale cele două Sarmizegetuse (cea dacică și cea romană), Castelul Hunedoara, legenda Corvinilor, dar și marile construcții ale erei socialiste, cu istoria dramatică, pasionantă a cetății de foc și oțel, alături de cetatea lui Iancu din Hunedoara. Dacă Ilfovul se va prezenta cu amintirea bătăliilor de la Călugăreni și Giurgiu, din 1595, dacă Vasluiul sau Neamțul vor aduce în paginile acestea ceva din freamătul și eroismul luptelor de la Podul Înalt sau Războieni, în schimb sîntem siguri că Posada și Rovine vor fi disputate de mai multe județe. În disputa aceasta, redacției îi va fi greu să se rostească pentru una sau alta dintre opinii. Totuși, confruntarea va contribui, dacă nu la elucidarea problemelor, în orice caz la luminarea suplimentară a unora dintre chestiunile insuficient cunoscute pînă acum. De multe ori, localnicii, cum e firesc, cunosc îndeaproape legenda și istoria petrecută în jur. Și așteptăm elemente semnificative *din corespondențele cititorilor.*

De asemenea, trebuie s-o spunem de la început, vom căuta să punem accent pe evenimentele și documentele cu valoare larg reprezentativă. Ne va interesa, de exemplu, istoricul cetății Făgăraș, construcția ei și momentele în care acest impresionant edificiu medieval a jucat un rol important, determinant chiar, în anii 1590-1611. Cît se poate de interesantă va fi, de pildă, istoria Năsăudului, cu orașul cetate Bistrița, cu Rodna, dar și cu lupta eroică a lui Tudoran, a lui Dănilă, și cu activitatea culturală românească a orașului Năsăud. Ce plină de învățăminte va fi istoria Iașului, nu numai pentru numeroasele personalități istorice, ci și pentru eroica luptă a clasei muncitoare dusă la Nicolina sau Pașcani.

Totodată vom căuta să relevăm și ce oameni de seamă s-au născut pe teritoriul unor județe, și ce rol au avut ei în viața socială a României, în economie, în știință, în cultură și artă, în politică, în istoria militară.

Nu vrem să anticipăm, dar dacă am lua ca exemplu Gorjul și Maramureșul, am putea vedea cît de mult se aseamănă din punct de vedere etnografic și cît este de geamănă istoria, deși unul a stat veacuri sub regii maghiari sau sub stăpînirea Habsburgică iar celălalt sub suzeranitatea otomană.

Prezentarea istoriei pe județe va fi, după părerea noastră, încă o ilustrare a continuității poporului, a permanenței lui istorice în tot spațiul carpato-dunărean,

o ilustrare a neîntreruptelor comunicații peste toate versantele Carpaților, pînă-n albia rîurilor care rotunjesc hotarul de jur împrejur. Deși va fi o prezentare pe fragmente, viziunea unității țării și poporului român va spori în argumentare și claritate.

Cu aceste convingeri încercăm să derulăm secvențe din istoria județelor, ele însele vechi formații istorice. Începem traiectoria noastră pe urmele desfășurării anului revoluționar 1848, ale cărui cinci pătrare de veac le celebrăm anul acesta.

IAȘI

VALERIU BUDURU

La 28 martie 1848, consulul Franței la Iași raporta guvernului său că „de cîteva zile agitația a reînceput cu o nouă forță", că au loc întruniri publice în care se cer ameliorarea soartei țăranilor, libertatea presei, se formulează diferite revendicări cu caracter politic și social.

„Nu vă temeți de despotismul lui vodă..."

Într-adevăr, în acele zile de la începutul primăverii frămîntatului an 1848, Iașul era din nou în fierbere. Cu o zi înainte, chiar în „coastele Curții Domnești", cum spune cronicarul Manolache Drăghici „la otelul Petersburgului" *, avusese loc o însuflețită întrunire. Participaseră peste 1 000 persoane din toate colțurile Moldovei, boieri mari și mici, negustori și liberi profesioniști și chiar „dreșcarii și cărătorii de apă, sacagiii", care, după ce-și lăsaseră căruțele în uliță, se suiseră în saloane „ca să facă parte în adunarea națională". Fuseseră de față și cîțiva țărani din marginile orașului. Toți răspunseseră manifestului-apel pe care revoluționarii moldoveni îl răspîndiseră în diferite orașe și ținuturi moldovenești și prin care demascau regimul împilator al domnitorului Mihail Sturdza. În cuvinte înflăcărate, ei chemau masele la luptă revoluționară. **„Adunați-vă** — îndemna manifestul — **sfătuiți-vă cu înțelepciune, fără turburare și cerînd alegere de Domn patriot... Luați pildă de la neamurile luminate că își rostesc cugetarea în slobozenie. Nu vă temeți de despotismul lui Vodă..."**

Întrunirea se ținuse cu consimțămîntul autorităților, presate de avîntul revoluționar, și la ea participase, pentru a tempera zelul celor prezenți, însuși ministrul de Interne din guvernul Moldovei, Ștefan Catargi, și șeful poliției. Dar, în ciuda prezenței celor doi demnitari, și, mai ales, a măsurilor de intimidare pe care autoritățile le luaseră în acele zile, fruntașii mișcării nu se sfiiseră să atace cîrmuirea și să ceară măsuri grabnice, fără de care țara „merge la pieire". Lascăr Rosetti

* Vezi și *Magazin istoric*, nr. 4/1968.

Al. I. Cuza, Vasile Ghica și alți revoluționari rostiseră cuvîntări înflăcărate, exprimînd dorința de libertate și progres a țării. Ei îl interpelaseră cu curaj pe ministrul prezent, care, după ce amenințase că va trimite armata împotriva adunării, sfîrșise prin a recunoaște justețea cererilor formulate de fruntașii mișcării.

Dar a fost o recunoaștere formală. Două zile mai tîrziu, după ce respinsese punctele esențiale din revendicările alcătuite de comitetul ales de adunare, domnitorul Mihail Sturdza a dezlănțuit represiunea. În puterea nopții, trupe comandate de fiii săi au atacat pe revoluționari. A avut loc o ciocnire violentă ; au căzut victime din rîndul populației civile ; peste 300 arestări au fost operate. Acțiunea revoluționară a fost astfel înfrîntă. Ecourile și speranțele ei au continuat însă să dăinuie în inimile revoluționarilor moldoveni, în aceeași adîncă și unică simțire cu frații lor din celelalte două țări românești. Iar în acel martie de acum 125 ani, Iașul s-a înscris în istoria țării ca primul centru din țările române în care s-a aprins flacăra revoluției pașoptiste.

„Hai să dăm mînă cu mînă...“

Peste 11 ani, prin actul de la 5 ianuarie 1859, orașul a intrat din nou în istoria românilor. De astă dată, ca locul unde s-a făcut primul pas hotărît în realizarea unui vis secular zămislit și pregătit de multe generații : unirea Moldovei cu Țara Românească. La 7 octombrie 1857, la Iași, în fața Divanului ad-hoc al Moldovei, Mihail Kogălniceanu sintetiza astfel gîndurile și vrerea poporului : **„Dorința cea mai mare, cea mai generală, aceea hotărîtă de toate generațiile trecute, aceea care este sufletul generației actuale, aceea care, împlinită, va face fericirea generațiilor viitoare, este Unirea Principatelor într-un singur stat“.**

Era acea zi de 5 ianuarie 1859, ne informează un martor ocular, scriitorul N. Gane, o „zi frumoasă cu soare. Tot orașul era în picioare încă de dimineață. Fiecare simțea că are să se petreacă un fapt mare, care va lăsa urme adînci în istoria țării noastre“.

Ședința Adunării elective s-a deschis la orele 12, sub președinția Mitropolitului Moldovei și Sucevei, Sofronie Miclescu. Cu glas mișcat, „în mijlocul unei tăceri așa de adînci că fiecare nu-și auzea decît inima bătîndu-se“, președintele a anunțat scopul ședinței : de a alege pe domnul țării. Deputații, după ce au depus jurămîntul, au urcat rînd pe rînd la tribună și au rostit cu glas tare : **„Votez și subscriu pentru colonelul Alecu Cuza !“** Patruzeci și opt de deputați, patruzeci și opt de voturi pentru. Ridicîndu-se în picioare, împreună cu toți deputații și tot publicul din tribune, președintele a proclamat, în numele

Cetățuia Iașului (Curțile Domnești), în veacul XVI. Gravură de epocă

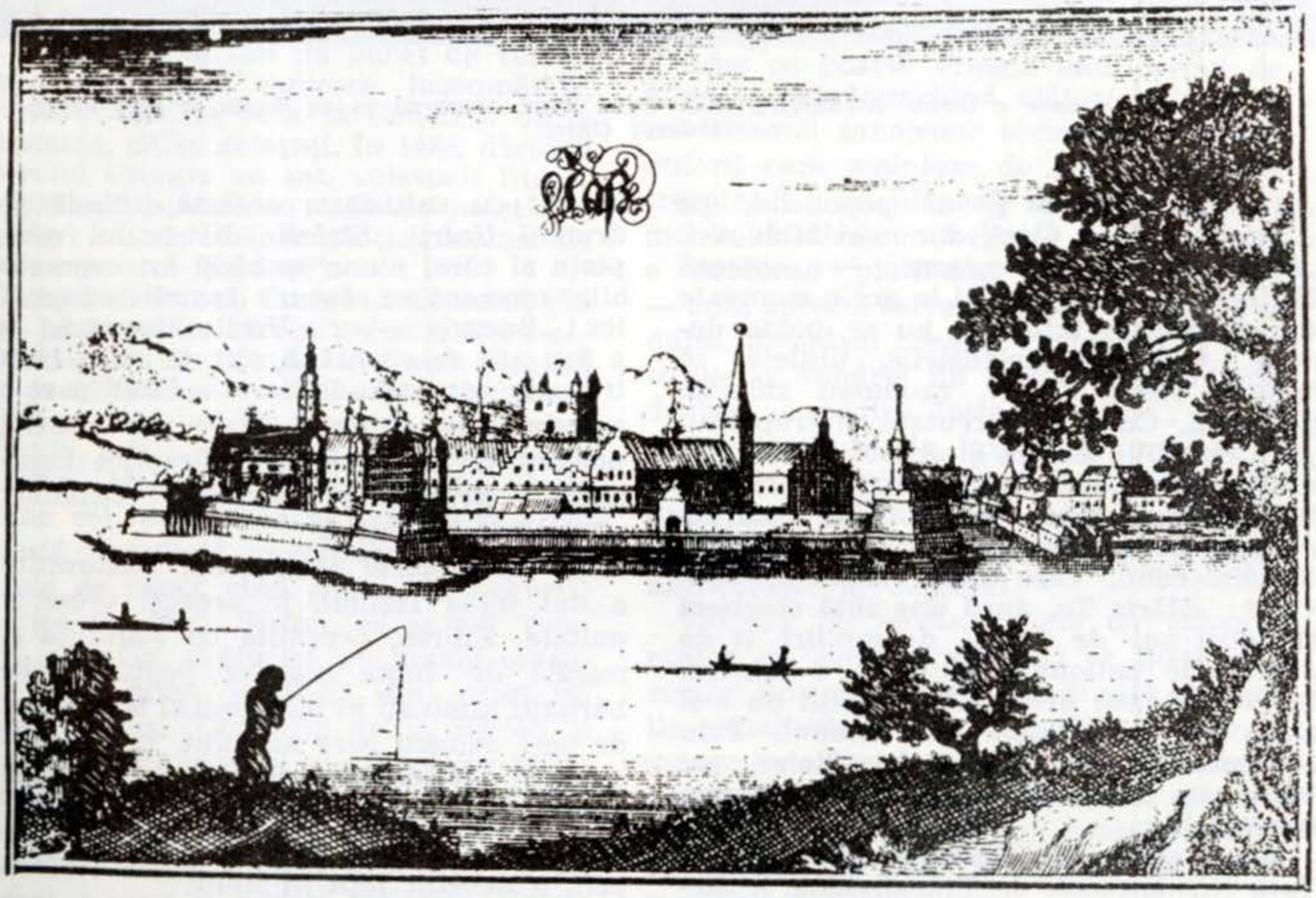

In casa în care a locuit Alexandru Ioan Cuza după alegerea sa ca domn se află astăzi Muzeul Unirii

Adunării elective şi al poporului, pe Alexandru Ioan Cuza, domn al Moldovei. „Strigătul de entuziasm — notează N. Gane —, care izbucni în acele momente din piepturile tuturora, nu se poate descrie. Aplauzele, aclamările, uralele, să trăiască Alecu Cuza !, zguduiau zidurile palatului. Cu mare greutate, mitropolitul putu restabili tăcerea şi atunci alesul ţării urcă treptele biroului şi depuse jurămîntul". Apoi înainte ca Alexandru Cuza să coboare de la tribună, îl întîmpină Mihail Kogălniceanu, care rosti istoricele cuvinte : **„Măria Ta, după una sută cincizeci şi patru ani de dureri, de umiliri şi de degradaţie naţională, Moldova a reintrat în vechiul său drept [...], dreptul de a-şi alege pre capul său, pre domnul. Prin înălţarea Ta pre tronul lui Ştefan cel Mare, s-a reînălţat însăşi naţionalitatea română..."**

Iaşul, alături de întreaga Moldovă, de Ţara Românească, de Transilvania, a sărbătorit cu entuziasm această izbîndă pe drumul Unirii. Străzile bătrînului oraş, piaţa al cărei nume evocă şi azi memorabilul moment au răsunat de urările ieşenilor : „Bucuria — scria Vasile Alecsandri — a fost atît de spontană, atît de mare, încît trei zile populaţia Iaşilor s-a lăsat în voia adevăratelor nebunii. Mase de oameni, purtînd torţe şi pancarte alegorice luminate, străbăteau străzile strigînd : «Trăiască domnul»".

La 24 ianuarie acelaşi an, Bucureştiul a dat mîna Iaşului, în aceeaşi vrere şi unitate. Unirea, pregătită cu stăruinţă şi migală de lupta maselor populare, de bărbaţii luminaţi ai Moldovei şi Munteniei, de acei oameni care au ştiut, cu înţelepciune şi dăruire patriotică, să dejoace manevrele forţelor interne şi externe potrivnice, să-şi înfrîngă pasiuni şi orgolii proprii, a devenit fapt împlinit.

Marele act a deschis drumul unor prefaceri importante în viaţa economică, socială şi politică a ţării. Pe o nouă treaptă, lupta revoluţionară, înnoitoare, a fost preluată şi dusă mai departe de noile forţe sociale, în fruntea cărora s-a situat tot mai ferm clasa muncitoare. Iaşul a început să se afirme în istoria României şi ca important centru de iradiere a ideilor socialiste, de luptă muncitorească, revoluţionară. În 1875, la Iaşi a fost creat primul cerc socialist din România. Aici au activat militanţi de frunte ai clasei noastre muncitoare, au apărut publicaţii cu mari merite în propagarea marxismului, a concepţiei materialiste despre lume şi societate. Muncitorimea ieşeană a participat cu înflăcărare la marile bătălii de clasă purtate de proletariatul român. Numeroase case memoriale din cuprinsul oraşului amintesc de aceste momente, evocă, în ansamblul luptei muncitoreşti din România, activitatea neînfricată a comuniştilor în grele vremuri de restrişte.

Trei veacuri — reşedinţă de scaun

„De la a doua domnie a lui Alexandru Lăpuşneanu, spune cronicarul Ion Neculce, au început domnii ţărei a se aşeza mai cu temei în scaun la Iaşi".

Mai înainte, cînd capitala voievozilor moldoveni era la Suceava, domnii ţării aveau în vedere oraşul Iaşi ca reşedinţă, în care se „aşezau" după împrejurări, după cum dictau interesele domniei sau ale statului.

La 1408, era la Iaşi un punct de vamă ; oraşul avea deja oarecare însemnătate, putînd trimite, în 1415, la Conciliul de la Constanţa, cîţiva delegaţi. În 1434, dăruind boierului Giurgiu un sat, voievozii Iliaş I şi Ştefan II specificau : „Şi alt judeţ (judecător) să nu aibă, ci să ţină numai de **Curtea noastră din Iaşi"**.

Timp îndelungat, Curtea domnească din Iaşi, pe temeliile căreia a fost ridicat actualul Palat al culturii, a fost socotită cea mai însemnată şi cea mai frumoasă zidire a oraşului. Distrusă de numeroase incendii, a fost refăcută de fiecare dată de voievozii Moldovei. Printre aceştia şi de Ştefan cel Mare, care se „aşeza" şi el în această reşedinţă domnească, poate în clipele de răgaz, cînd gîndea la treburile politice ale ţării. Ştefan, ca şi alţi voievozi, au adus strălucire nu numai oraşului, ci şi altor localităţi din cuprinsul judeţului Iaşi. Ctitoriile de la Hîrlău şi Tîrgu Frumos stau şi ele mărturie atîtor momente de glorie pe care le-au cunoscut aceste meleaguri.

Devenit Capitală, după 1565, Iaşul a cunoscut o nouă şi bogată înflorire. Vreme de aproape trei veacuri, istoria sa s-a împletit cu istoria momentelor cruciale ale Ţării Moldovei. Oraşul a cunoscut voievozi viteji, ca Ioan Vodă cel Cumplit, care s-a ridicat neînfricat să-şi apere ţara de otomani. Iaşul a fost martorul acţiunii vijelioase a lui Mihai Viteazul, care a unit pentru întîia oară, sub un singur sceptru, cele trei ţări româneşti. Aici, la Iaşi s-a aflat reşedinţa fastuoasei domnii a lui Vasile Lupu, ctitor a numeroase monumente de seamă şi sprijinitor al culturii româneşti, ca şi a învăţatului de renume mondial, domnitorul Dimitrie Cantemir. Dar în decursul veacurilor, oraşul a fost şi locul unor înverşunate lupte pentru domnie şi, nu o dată, obiectul unor pîrjoluri şi jafuri duşmane.

Cîte nume ilustre şi cîte momente glorioase legate nu numai de istoria Moldovei, ci de a întregii Românii, nu evocă monumentele, străzile, ctitoriile Iaşului ! Alături de neînfricaţii voievozi, în istoria oraşului şi a ţării şi-au înscris numele cărturari iluştri, începînd cu marii cronicari şi pînă la scriitorii şi savanţii ale căror opere au deschis drumuri şi au îmbogăţit cultura şi ştiinţa românească. Aproape fiecare loc din acest oraş îţi aminteşte că Iaşul este una din aşezările româneşti cele mai bogate în istorie. Şi oricîte secvenţe ai încerca să desprinzi din această istorie, este aproape imposibil să o poţi cuprinde în toată măreţia ei.

* * *

Cum arată Iaşul astăzi ? Un oraş tînăr, o urbe ce poartă urmele unui trecut de mîndrie înmănunchind alături patosul şi entuziasmul înnoirilor socialiste. Vechilor ctitorii care amintesc de gloria secolelor trecute, li s-au adăugat, într-o reuşită armonie, mîndrele ctitorii ale socialismului : o modernă platformă industrială care — cum aprecia secretarul general al Partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu — constituie o mîndrie nu numai pentru moldoveni, ci pentru întregul popor ; noi şi active instituţii de învăţămînt, ştiinţă şi cultură ; noi şi frumoase construcţii edilitare, locuinţe şi obiective social-culturale, ce au schimbat atît de radical peisajul arhitectonic al oraşului.

Valorile de secole create de poporul nostru pe aceste meleaguri se înscriu în acelaşi prezent generos, de muncă şi creaţie socialistă, şi prin înnoirile pe care le cunosc celelalte localităţi din cuprinsul judeţului Iaşi. În pas cu ţara, rod al politicii înţelepte a partidului, oraşul şi judeţul se află în plin proces de rapidă şi multilaterală dezvoltare.

BĂTĂLIA DE LA MARATON

FEDERICO PATELLANI

Maraton nu este numai una dintre numeroasele bătălii care au marcat desfăşurarea istoriei universale. Ea a rămas în conştiinţa generaţiilor ca o izbîndă a idealului libertăţii elene opunîndu-se eroic despotismului expansionist şi cotropirii. Prezentăm cititorilor revistei MAGAZIN ISTORIC viziunea nouă pe care o aduce autorul articolului asupra desfăşurării bătăliei, pe baza unor noi descoperiri.

M. I.

Cînd spunem Maraton, îl vedem pe mesagerul atenian Fidippide ajungînd istovit în Atena, comunicînd vestea victoriei grecilor asupra perşilor şi căzînd mort la pămînt. Dar Maraton înseamnă, de asemenea, zece mii de atenieni şi o mie de plateeni *, care învinge treizeci de mii de perşi în 490 î.e.n., stăvilesc asaltul asupra Europei şi permit astfel dezvoltarea Atenei lui Pericle şi a civilizaţiei mediteraneene.

* După unele izvoare numărul plateenilor a fost mai mic. Numele lor provine de la oraşul-cetate Plateea din Insula Eubeea — Grecia — care s-a mai aliat cu Atena împotriva Spartei — *n.r.*

Archias și ceilalți zece

O recentă descoperire arheologică în Cîmpia de la Maraton — tumulul * plateenilor căzuți în luptă — ne face să ne gîndim cît de deosebită ar fi fost istoria dacă nu grecii, ci perșii ar fi învins, oferind totodată o nouă interpretare a bătăliei care reflectă mai bine geniul militar al marelui strateg atenian Miltiade.

Meritul marii descoperiri arheologice revine unui cetățean grec din secolul II al erei noastre, și unuia de astăzi. Primul e Pausanias **, autor de jurnale de călătorie, scriitor de „ghiduri turistice" cu veleități literare, discreditat uneori de anumite afirmații pripite, care s-au dovedit a nu avea acoperire.

Pausanias a fost însă singurul scriitor grec care a menționat existența unui tumul aparte al plateenilor căzuți în luptă. I-a dat crezare un compatriot al său din zilele noastre : arheologul Spiros Marinatos. Și astfel, tumulul eroilor din Plateea a fost în sfîrșit descoperit.

Maratonul este azi o cîmpie de 12 km lungime pe 4 km lățime, închisă la vest de un brîu de coline pietroase și mărginită la est de mare. Smochini sălbateci și pîlcuri de măslini, printre care pasc turmele, ogoare de grîu și secară, cucerite de om în luptă cu piatra, pe mici plaiuri curmate brusc de torenți de grohotiș și tufe de oleandri ; țarcuri făcute din chirpici și mărăcini, în care stau închise animalele ; ici, colo răzoare de trandafiri și garoafe, sere primitive acoperite cu plastic, furnizînd trufandale Atenei, căsuțe scunde de piatră pentru oameni și dobitoace ; femei îmbrăcate în negru, veșnic robotind, bărbați încruntați trudind pe ogoare, o irigație rudimentară.

Este aproape seară. În timp ce din cheile munților, cu zgomot de platoșe, coboară vuiet de tunete chiar în direcția vechiului drum spre capitala Atticei pe care l-a străbătut Fidippide ducînd vestea victoriei asupra perșilor, mîna grijulie a lui Janis Karamitros atinge atentă scheletele morților din Plateea. Spaclul mîngîie pămîntul roșcat, din care oasele ies treptat la iveală, ca niște linii albe incomplete. Deocamdată au ieșit la lumină unsprezece căzuți, un băiat, nouă soldați, dintre care unul incinerat și un ofițer. Îi știm și numele acestuia din urmă : Archias.

Janis Karamitros este conducătorul actualelor săpături din Cîmpia Maratonului. Pe cît este de grijuliu cu morții, pe atît e de arțăgos cu cei vii. Caută să ascundă de ochii tuturor rămășițele găsite, pentru a le arăta în primul rînd lui Spiros Marinatos, șeful său, arheolog grec de mare renume.

Cînd Marinatos este întrebat cum a reușit să localizeze tumulul plateenilor, răspunde că meseria e făcută din studiu migălos și răbdare, căci cu cît știe mai mult, cu atît vede mai bine, nu cu ochii, ci cu mintea. Adevărul este că Marinatos pornise încă de acum aproape două decenii în căutarea plateenilor, pentru că tumulul atenienilor, situat aproape în centrul cîmpiei unde s-au făcut săpături în 1890 — n-a îngăduit o reconstituire plauzibilă a bătăliei de la Maraton, care să corespundă desfășurării faptelor.

Capul unei sculpturi în bronz înfățișînd un tînăr luptător grec, cunoscut sub denumirea de Efebul de la Maraton (Muzeul Național din Atena)

In p. 22 : *infanterist grec căzut la Maraton. Basorelief de pe un monument funerar*

Atacul impotriva Europei

Imperiul persan s-a născut pe vastele întinderi ale Asiei în a doua jumătate a sec. XVI î.e.n., și era cel mai mare

---

* Tumul — la unele popoare antice, movilă din pămînt sau din piatră ridicată deasupra mormintelor — *n.r.*

** Geograf și istoric grec din sec. II e.n. — *n.r.*

din cîte cunoscuse lumea pînă atunci. Se întindea de la Mediterană pînă în India, de la Marea Neagră şi Marea Caspică pînă la Marea Roşie şi Golful Persic. Dar acest uriaş teritoriu nu mai satisfăcea ambiţia perşilor. Pornind spre Europa, ei supuseră mai întîi coloniile ionice din Asia Mică ; atunci cînd Atena şi Eretria * şi-au manifestat solidaritatea cu ionienii în timpul răscoalei acestora (500 şi 494 î.e.n.) perşii au socotit că sosise momentul prielnic. „Pedepsindu-i" pe locuitorii celor două cetăţi pentru ajutorul dat ionienilor din Asia Mică, aveau să înceapă cucerirea Europei.

Războaiele medice au însemnat paisprezece ani de insucces pentru atacatori. În 492 î.e.n., flota persană, condusă de Mardonius, a naufragiat în timpul unei furtuni care a surprins-o lîngă promontoriul Athos, iar cei care au izbutit să ajungă la mal au fost decimaţi în Tracia. În 490 î.e.n., expediţia lui Datis şi Artaphernes s-a încheiat cu răsunătoarea înfrîngere de la Maraton. În 480 î.e.n. este rîndul lui Xerxes, să eşueze în expediţia sa, după confruntările de la Thermopile, Artemision Salamina şi Plateea. În 479 î.e.n., grecii învîng armata persană pe mare şi pe uscat, la Mycale, în Asia Mică.

Noi ne vom referi la expediţia condusă de Datis şi Artaphernes, care se încheie la Maraton. Fusese începută cu pregătiri militare de o mare amploare. Infanteria şi cavaleria persană se adunaseră pe cîmpiile din Alea, în Cilicia, între Fluviile Pyram şi Cydno. Pe mare aştepta o flotă alcătuită din 600 vase.

Pregătirile militare fuseseră dublate de pregătiri diplomatice : se trimiseseră peste tot în Grecia mesageri, care cereau în numele Imperiului persan, drepturi asupra apelor teritoriale şi invitau la supunere. Tesalia, Beoţia şi multe din insulele egeene, intimidate de forţa imperiului, s-au plecat. Tracia şi Macedonia li se alăturaseră mai de mult, în timpul nefericitei expediţii a lui Mardonius.

Dar la Atena şi Sparta mesagerii persani au avut parte de un alt soi de primire. Atenienii l-au aruncat pe solul asiatic în prăpastia din spatele Acropolei, iar spartanii l-au azvîrlit într-un puţ, spunîndu-i să

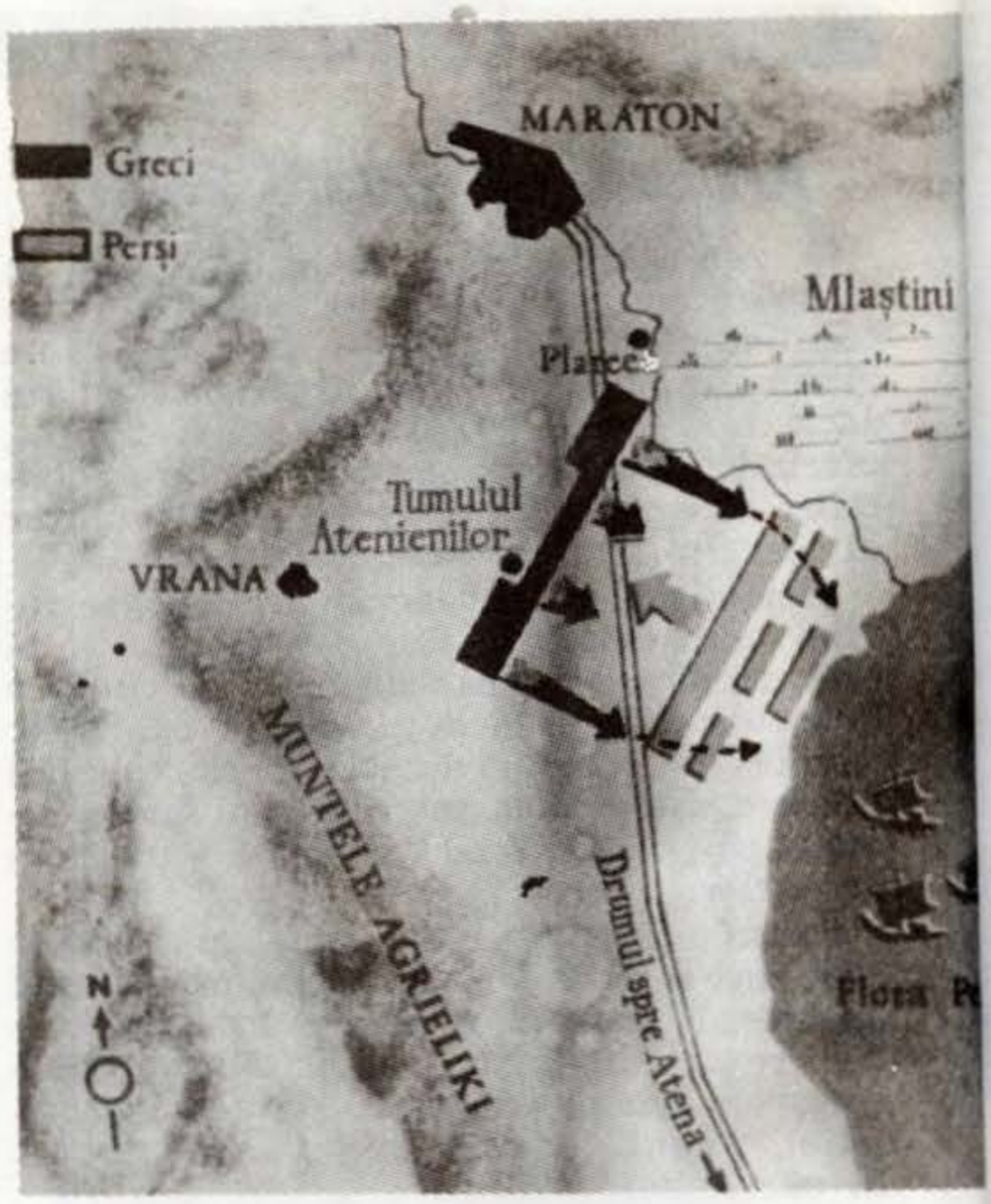

Planul bătăliei de la Maraton

ia de acolo şi apă şi pămînt pentru regele său.

Rezultatele ofensivei diplomatice fuseseră edificatoare. Terminîndu-şi pregătirile militare, comandanţii Datis şi Artaphernes şi-au îmbarcat infanteria şi cavaleria pe cele 600 trireme şi au pornit spre Europa. Au navigat de-a lungul coastei sudice a Asiei Mici pînă la Samos, apoi s-au îndreptat spre sud-vest, au cucerit Cicladele şi au obligat Eubeea să se predea. Vreme de şase zile, au asediat Eretria, izbutind în cele din urmă s-o cucerească prin trădare ; apoi au distrus-o şi au luat populaţia în robie. După care, perşii au debarcat la Maraton, în Attica, probabil la începutul lui septembrie 490 î.e.n. Cu ei se aflau şi atenieni trădători, care sperau să-şi redobîndească privilegiile pierdute.

De douăzeci de ani la Atena se instaurase o nouă viaţă politică pe bazele democraţiei sclavagiste. Niciodată pînă atunci, lumea nu cunoscuse o astfel de guvernare. Participarea tuturor cetăţenilor liberi la conducerea treburilor publice a întărit dragostea de patrie. În această perioadă, trăiau la Atena oameni ca Aristide, Temistocle, Xantip şi Miltiade. Atenienii ştiau că le pot încredinţa soarta cetăţii. Evenimentele militare aveau să scoată apoi în evidenţă personalitatea lui Miltiade, probabil omul cel mai indicat pentru a face faţă situaţiei. Fusese

* Ca şi Plateea, Eretria era un oraş-cetate din Insula Eubeea (Grecia) — *n.r.*

Perșii au crezut că pe greci i-a cuprins nebunia...

După ce cuceriră Eretria și poposiră acolo cîteva zile, perșii porniră cu vasele lor împotriva Atticei plini de înflăcărare, cu nădejdea în suflet că atenienii se vor purta ca și eretrienii.

. . . . . .

Atenienii se află acum în fața celei mai mari primejdii de cînd există ei. Și dacă se închină mezilor, sînt de pe acum hotărîte chinurile care le au de îndurat [...]; dar dacă iese triumfătoare această cetate, ea poate să ajungă prima din cetățile elene.

. . . . . .

După ce se termină rînduiala oamenilor pe poziție și jertfele prevesteau a bine, atenienii se aruncară în iureș năvalnic asupra dușmanilor. Atenienii începînd încleștarea cu perșii, se luptară într-un chip vrednic de amintire. Ei, cei dintîi dintre toți elenii despre care știu că s-au luptat vreodată cu perșii, i-au atacat pe dușmani alergînd.

. . . . . .

Și cînd perșii i-au văzut pe vrăjmași atacîndu-i în fuga mare, s-au pregătit să primească atacul cumpănind numărul neînsemnat al atenienilor și atacul la care porniseră aceștia fără cavalerie și arcași. Ei au crezut că i-a cuprins nebunia, închipuindu-și că această sminteală a lor îi va pierde cu siguranță.

(Herodot, Istorii)

în fruntea Traciei pe vremea cînd perșii îi atacaseră pe sciți. Se luptase cu ei și le cunoștea îndeaproape tactica militară.

Cînd atenienii au aflat de debarcarea perșilor la Maraton, primul lucru pe care l-au hotărît a fost că nu vor aștepta dușmanul între zidurile cetății, ci îl vor înfrunta pe cîmpie ; au cerut ajutor de la Sparta, trimițînd în Peloponez un curier ca să-i solicite intervenția.

Hotărîrea de a ieși în întîmpinarea dușmanului la Maraton a fost adoptată la sugestia lui Miltiade și a întărit moralul armatei ateniene. Pentru perși, neașteptata apariție a acestei armate a constituit o surpriză.

200 000 săgeți pe minut

Cele două tabere de la Maraton se deosebeau fundamental nu numai prin efectivul lor, ci și prin tactică și armament. Este aproape sigur că trupele grecești numărau 10 000 atenieni infanteriști și 1 000 plateeni. Infanteria persană număra, în schimb, 25 000 oameni și cel puțin 5 000 călăreți. Așadar, perșii erau de trei ori mai numeroși decît grecii.

În ce privește armamentul, cel al grecilor era adecvat luptei corp la corp (coifuri, platoșe, lănci) ; perșii erau înarmați mai de grabă pentru lupta la distanță : arma lor principală era arcul, iar armura de protecție era inferioară celei grecești. În timp ce perșii dispuneau de o cavalerie bine pregătită pentru acest mod de luptă, grecii nu aveau nici arcași, nici cavalerie *.

Tactica persanilor consta, firește, în evitarea luptei corp la corp, ei preferînd lupta la distanță. Arcașii lor erau bine exersați, arcurile puternice și ușor de mînuit ofereau posibilitatea unor tiruri masive, iar săgețile aveau o putere de penetrație cu totul remarcabilă ; trăgeau pînă la 400-500 metri, față de 200 metri la alte armate. Ei procedau astfel : cînd dușmanii pătrundeau în raza de bătaie a arcurilor, aruncau asupra lor mii de săgeți (după un calcul făcut de un specialist francez, de pildă,

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1972 și nr. 3/1972.

48 000 oameni trimit, în primul minut 200 000 săgeţi). Atunci intervenea cavaleria, exterminînd pe cei rămaşi.

Obişnuiţi cu această tactică, perşii se luptau rareori corp la corp, variantă care le diminua foarte mult puterea ofensivă. Pentru ei, lupta de la distanţă era practic indispensabilă, deoarece trupele lor alcătuite din foarte multe neamuri, erau greu de ţinut laolaltă sub autoritatea comandanţilor, care slăbea considerabil cînd bătălia avea altă desfăşurare.

Aşadar, la Maraton se înfruntau pe de o parte perşii, fideli tacticii de a-şi distruge duşmanul de la distanţă, iar pe de alta grecii, învăţaţi cu ideea militară a curajului în lupta corp la corp. Educaţia civică a grecilor, exerciţiile fizice şi cultul eroismului în care sînt crescuţi, reprezintă factori decisivi.

Perşii au muşcat din momeală

Cînd i-au văzut pe greci înaintînd spre ei şi, ajunşi la vreo 150 metri, pornind în pas alergător la atac, perşii au socotit că adversarii lor îşi pierduseră minţile, după cum ne spune Herodot. Tactica lui Miltiade era surprinzător de bine calculată : ea trebuia să reducă la minimum intervalul de timp în care ostaşii greci, destul de bine protejaţi de armura lor împotriva săgeţilor persane, trebuiau să înfrunte această ploaie de proiectile, înainte de a putea trece la lupta cu care erau atît de bine învăţaţi. Dacă este adevărat că aveau de parcurs în fugă 150 metri şi dacă ţinem seama că armamentul lor, oricît ar fi fost de uşor, le încetinea considerabil viteza, putem socoti că rîndurile grecilor s-au aflat sub tirul duşman cel puţin patruzeci de secunde. Iar dacă ne luăm după calculul menţionat înainte înseamnă că au avut de înfruntat şocul a zeci de mii de săgeţi.

Ce schimbări aduce în reconstituirea mişcărilor celor două armate de la Maraton recenta descoperire făcută de profesorul Spiros Marinatos ? Arheologul însuşi a precizat-o vorbindu-mi în mijlocul pietrelor sacre ale tumulului plateenilor. „Se ştia de la Herodot — mi-a explicat el — că grecii se desfăşuraseră în faţa perşilor avînd două aripi deosebit de bine întărite : una pe extrema dreaptă, locul cel mai de seamă, unde se aflau o mie de oameni dintr-un trib atenian ; cealaltă, pe extrema stîngă, unde se aflau aliaţi veniţi din Plateea. Miltiade pusese între cele două aripi alţi nouă mii de atenieni, fiecare mie aparţinînd cîte unui trib din Capitală.

Zidul de sud al celebrului tumul al plateenilor, unde au fost găsite cele 11 morminte care au dus la o nouă interpretare a bătăliei

În timp ce aripile fuseseră întărite în mod special, după cum am spus, pentru că Miltiade avea un plan precis care cerea o asemenea dispunere a forţelor pe cîmpul de luptă, centrul era ceva mai slab fiind sortit să atragă centrul persan, care la asiatici era locul de cinste, unde se aflau mezii — floarea armatei — conducătorii, şi ar fi fost şi regele dacă ar fi participat la bătălie".

„Ştiam aproape totul. Pausanias, în timpul căruia Maratonul intrase aproape în legendă, ne dăduse informaţii preţioase şi ne vorbise despre «Marea jertfă» a perşilor — acestea sînt chiar cuvintele lui — care au fost împinşi spre mlaştina de la nord-estul cîmpiei de către Miltiade, al cărui plan s-a realizat întocmai. Mare jertfă pentru că urmăritorii greci au izbutit să masacreze 6 400 duşmani imobilizaţi în mîlul mlaştinii, unde li se împotmoliseră picioarele.

Se cunoşteau multe amănunte ale bătăliei, dar lipsea punctul cel mai important, reprezentat de mormîntul plateienilor, pentru a se cunoaşte mai bine mişcarea liniilor de bătaie care s-au înfruntat în luptă. Eu socoteam că în momentul în care primea atacul cel mai puternic din partea perşilor, armata grecească trebuie să fi fost desfăşurată pe lîngă povîrnişul Munte-

Războaiele medice

514 î.e.n.	Campania lui Darius I împotriva sciților la Dunărea de Jos. Persia ocupă Tracia, controlînd astfel Hellespontul și Bosforul.
500 î.e.n.	Începe răscoala antipersană a orașelor grecești din Asia Mică.
499 î.e.n.	Răsculații cer ajutor statelor grecești ; răspund numai Atena și Eretria.
492 î.e.n.	Prima expediție persană împotriva Greciei, sub conducerea lui Mardonius.
490 î.e.n.	A doua expediție persană împotriva Greciei, condusă de Artaphernes și Datis ; corpul expediționar debarcă la Maraton, dar este înfrînt.
486 î.e.n.	Moartea regelui persan Darius I.
483-482 î.e.n.	Crearea unei „flote de 150 trireme (planul lui Temistocle) transformă Atena în prima mare putere maritimă a Greciei.
480 î.e.n.	**Iunie** — Xerxes, în fruntea unei armate de 180 000 oameni traversează Hellespontul. **August** — bătălia de la Termopile, în care perșii sînt victorioși, ei ocupînd Beoția și Atena. **Septembrie** — bătălia de la Salamina. Victoria grecilor salvează independența Greciei. Xerxes părăsește Grecia.
479 î.e.n.	Bătălia de la Plateea. Mardonius, conducătorul armatelor persane, este înfrînt de greci.
478-477 î.e.n.	Organizarea „Ligii maritime de la Delos" — federație grecească, în scopul continuării luptei antipersane.

lui Agrieliki, în direcția est-vest, pe o lungime oarecum egală cu aceea a liniei persane, pentru a închide drumul care ducea pe atunci peste coline pînă la Atena. O desfășurare egală ca lungime, cu spatele apărat de munte, ar fi împiedicat o încercuire din partea armatei persane. Cele două aripi întărite ale grecilor aveau așadar o dublă sarcină : în faza inițială a bătăliei trebuiau să se opună cu orice preț unei eventuale mișcări de învăluire din partea perșilor ; apoi, după ce se realiza planul tactic al lui Miltiade, trebuiau să profite de forța lor numerică pentru a împresura dușmanul, a-i tăia drumul spre mare, împingîndu-l spre mlaștină pentru a-l nimici.

Lungimea desfășurării trupelor trebuie să fi fost de vreun kilometru. Eu am căutat mereu mormîntul plateenilor la un kilometru depărtare de acela al atenienilor. Acum cincisprezece ani începusem să fac cercetări prin zona în care ne aflăm astăzi, pe care o numim Vrana, deoarece ne aflăm în vecinătatea ruinelor acestui sat. Făcusem cîteva săpături la suprafață, chiar deasupra tumulului deschis și scos azi la lumină, convingîndu-mă apoi că era vorba de vestigii din perioada micenianâ.

În acești ani l-am recitit apoi cu atenție pe Pausanias și am luat hotărîrea să-i acord credit.

Înainte de a descoperi tumulul plateenilor, am identificat, fără posibilități de îndoială, adevăratul oraș Maraton. Săpăturile precedente îi convinseseră pe cercetători că el trebuie să se afle la poalele Muntelui Agrieliki, în centrul zonei unde știm acum că se desfășurase armata grecească în fața perșilor. În noiembrie 1969 — a continuat Marinatos — s-au început săpăturile la vechiul Maraton, iar în februarie anul acesta dobîndisem certitudinea că dădusem într-adevăr peste vechiul oraș.

În luna martie 1970 m-am hotărît să-mi reiau cercetările asupra unui dîmb care-mi trezise curiozitatea cu cincisprezece ani în urmă, dar îl abandonasem. În ceva mai mult de o lună aveam înaintea noastră unsprezece morți din Plateea : ofițerul Archias, nouă soldați și un adolescent îngropat într-un chiup. Mă veți întreba poate ce căuta băiatul printre oștenii din Plateea. Dar lucrul nu mă uimește : războaiele au cunoscut nu odată copii eroi.

Nu este necesar să mai insist asupra importanței istorice a bătăliei de la Maraton, prin consecințele sale asupra civilizației noastre, asupra civilizației mediteraneene, care ar fi avut indiscutabil un alt curs dacă grecii nu i-ar fi învins pe perși. V-ați gîndit vreodată la asta ? N-ar mai fi existat nu numai Atena lui Pericle, ci poate nici civilizația romană.

Ceea ce ne entuziasmează pe noi, cercetătorii, este faptul că în sfîrșit, planul tactic al lui Miltiade devine limpede, dobîndind, la fața locului, toată însemnătatea lui militară, astfel încît sîntem în măsură să-i apreciem genialitatea."

Știm acum că mișcarea, în aparență nebunească a grecilor care porniseră, cu grele pierderi, în pas alergător la atac, conform planului lui Miltiade, **urmărea să de-**

(Continuare în p. 32)

Transilvania, 1541-1593: principat sau voievodat?

ION NEGOIU

La 29 august 1526, pe cîmpia de la Mohács, armatele regatului feudal maghiar au fost zdrobite de turci, regele însuşi — Ludovic II Jagello — rămînînd pe locul de bătaie *. Cîteva zile mai tîrziu, a fost ocupată şi Buda. La tronul — devenit vacant — al Ungariei, s-au prezentat doi candidaţi: voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya, **şi arhiducele austriac** Ferdinand de Habsburg, **fratele împăratului Carol Quintul şi cumnat al regelui răposat. Fiecare pretendent avîndu-şi sprijinitorii săi, amîndoi au fost proclamaţi regi ai Ungariei: primul — în noiembrie 1526, la Alba Regală (Székesfehérvár), locul tradiţional de înmormîntare a regilor maghiari; cel de-al doilea — în decembrie, la Pojon (Pozsony sau Pressburg, Bratislava de azi), oraşul — de asemeni tradiţional — de încoronare a regilor acestei ţări. Au urmat ani de luptă, în cursul cărora, pentru a-l putea înfrînge pe Ferdinand de Habsburg, Zápolya a apelat la sultanul Soliman Magnificul. Oştile acestuia i-au venit în ajutor, ocupînd dîn nou Buda şi bătînd la porţile Vienei (septembrie 1529). Poziţia lui Zápolya părea, acum, foarte puternică; vasal al lui Soliman Magnificul şi stăpîn al Budei, el a continuat să lupte pînă la 24 februarie 1538, cînd, la Oradea, a încheiat un tratat de pace, în virtutea căruia ambii regi îşi păstrau titlurile şi stăpînirile, iar Ioan Zápolya — neavînd copii — urma să fie moştenit de către arhiducele Ferdinand de Habsburg.**

Dar evenimentele au luat, foarte curînd, un cu totul alt curs decît cel care se încercase a li se imprima. La numai un an după încheierea Păcii de la Oradea, Zápolya s-a căsătorit cu prinţesa Isabella de Polonia, **care, în 1540, i-a dăruit un fiu —** Ioan Sigismund **— după a cărui naştere, Zápolya-tatăl a murit de apoplexie (22 iulie 1540). Poarta a acordat tronul Ungariei fiului său minor. Firește, arhiducele Ferdinand nu a putut accepta această situaţie, şi, în luna mai 1541, a asediat Buda. În sprijinul asediaţilor, a venit din nou Soliman Magnificul, care a ocupat oraşul şi l-a transformat în capitala paşalîcului organizat în Ungaria Centrală. Lui Ioan Sigismund Zápolya i-a recunoscut titlul de rege, stăpînirea sa întinzîndu-se asupra Transilvaniei şi a aşa-ziselor „părţi ungureşti"** (Partium), **adică teritoriul dintre Munţii Apuseni şi Tisa (29 august 1541). În octombrie, o dietă întrunită la Debreţin a constinţit această stare de fapt,** Transilvania fiind considerată, din acest moment, un principat autonom, sub suzeranitatea Porţii, în fruntea ei aflîndu-se, însă, un personaj care purta titlul iluzoriu de rege.

În 1551, Ferdinand de Habsburg a convins familia Zápolya să renunţe la acest titlu, în schimbul unor bogate despăgubiri, şi astfel, Transilvania a aparţinut Habsburgilor din iulie 1551 pînă la începutul anului 1556, cînd transilvănenii, nemulţumiţi de regimul habsburgic, au rechemat pe Ioan Sigismund Zápolya. Se consideră, în general, că după moartea acestuia (14 martie 1571), conducătorii Transilvaniei s-au intitulat principi: **cu toate acestea, pînă la apusul veacului XVI, titlul acesta n-a fost folosit, cel de** voievod **avînd, în schimb, o uzanţă preferenţială. Pe baza unor documente cercetate la Budapesta, în Arhivele Naţionale ale R. P. Ungare, autorul rîndurilor care urmează încearcă să dea un răspuns mai clar şi mai nuanţat întrebării:** după 1541, Transilvania a fost principat sau voievodat?

G. S.

Moştenirea primilor voievozi

În perioada organizării statului feudal Transilvania — proces care s-a desfăşurat paralel cu acţiunea de ocupare a pămînturilor transilvănene de către regatul arpadian — regalitatea a încercat impunerea instituţiei principatului. Regele Coloman Cărturarul (1095-1116) a numit pe acel **Mercurius princeps Ultrasylvanus** pe care documentele îl atestă de două ori, în 1111 şi 1113. Această instituţie, străină românilor acelor vremuri, nu s-a putut însă menţine. Avîndu-se în vedere puternicele realităţi locale, a fost adoptată in-

* Vezi şi *Magazin istoric*, nr. 2/1972.

stituţia voievodatului, care corespundea tradiţiei istorice autohtone. Începînd cu anul 1176, cînd documentar este atestat **Leustachius waiwoda Transilvaniae** (Eustaţiu, voievod al Transilvaniei), instituţia voievodală s-a menţinut neschimbată timp de patru veacuri.

Istoriografia noastră a acordat o mare atenţie statutului juridic de organizare a Transilvaniei. Aşa, de pildă, C. C. Giurescu scria : „Conducătorul administrativ şi militar al Transilvaniei poartă numele caracteristic de «voievod» : **e o moştenire de la voievozii româno-slavi supuşi de unguri“,** explicînd în continuare : „numele cel vechi [voievod — **n.a.**] s-a păstrat totuşi, ca unul ce era intrat adînc în conştiinţa băştinaşilor ţării“.

Este, de asemenea, cunoscut faptul că, în cadrul regatului maghiar, pînă la prăbuşirea acestuia, voievodatul Transilvaniei şi-a menţinut, în chip permanent, o largă autonomie. Începînd încă din a doua jumătate a sec. XIII, această autonomie a înregistrat tendinţe şi chiar manifestări evidente de independenţă. Care a fost, însă, evoluţia instituţiei conducătoare a Transilvaniei — şi, ca atare, statutul juridic de organizare statală — în perioada deceniilor scurse după 1541, pînă spre sfîrşitul sec. XVI ?

Literatura noastră istorică defineşte situaţia Transilvaniei din acea perioadă prin formula de **principat,** acordînd, de regulă, conducătorilor Transilvaniei titlul de **principe.**

A. D. Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu — toţi folosesc în sintezele lor de istorie a românilor acest termen, ultimul autor intitulînd, chiar, un capitol : **Principatul Transilvaniei în veacul al XVI-lea.** O singură dată, N. Iorga, scriind despre Ştefan Báthory, a observat că „noul prinţ semna [...] ca odată omonimul din secolul al XV-lea, «voievod ardelean şi şpan [comite — **n.r.**] al secuilor»“.

Şi în lucrările de sinteză mai noi, întîlnim aceeaşi situaţie. De pildă, C. Daicoviciu şi Ştefan Pascu scriu în lucrarea **Din istoria Transilvaniei,** vol I : „...fostul voievodat şi o mare parte din regiunile apusene, din Crişana şi Maramureş, **organizate după 1541 în principatul Transilvaniei [subl. n.]** n-au ajuns însă niciodată sub stăpînirea directă a Porţii otomane. Principatul Transilvaniei şi-a putut păstra tot timpul autonomia internă, instituţiile proprii“. Şi mai departe, în aceeaşi lucrare, se revine cu precizarea :

Puncte de vedere

„Ridicînd autoritatea principatului transilvan la un prestigiu mai mare, prin zădărnicirea planurilor habsburgice, Ştefan Báthory a putut influenţa Seimul polonez pentru alegerea sa ca rege al Poloniei la 14 decembrie 1575“. Şi în **Istoria României** (vol. II) constatăm utilizarea aceleiaşi formule de **principat** pentru definirea situaţiei Transilvaniei în cea de-a doua jumătate a sec. XVI.

Pe ce argumente s-ar putea sprijini susţinerea formulei de **principat** şi **principe** al Transilvaniei pentru perioada 1541-1593 ? Iată-le :

— hotărîrea Adunării stărilor nobiliare de la Cluj, din 1543, care a recunoscut Dietei dreptul de a alege „orice **principe** pe care l-ar voi“ ;

— firmanul din 1566 al sultanului Soliman, adresat lui Ioan Sigismund, în care preciza : „În ceea ce priveşte libertăţile voastre, te voi păstra în ele, te voi apăra de-a pururea, ţara îşi va alege **principe** pe cine va dori, liberă fiind în aceasta...“ ;

— în mod cu totul parţial şi relativ, pe textul Convenţiei de la Speyer, din 16 august 1570, dintre împăratul Maximilian II de Habsburg şi Ioan Sigismund, prin care primul recunoştea independenţa Transilvaniei şi apartenenţa teritoriilor din Partium şi Transilvania, în schimbul renunţării lui Ioan Sigismund la titlul de „rege ales“, pe care-l purtase pînă în acel moment, şi adoptarea de către acesta a titlului de „principe al Transilvaniei şi al Partiumului“.

Moneda din timpul Isabellei şi al lui Ioan Sigismund

Titulatura şi substratul ei politic

Înainte de a trece la prezentarea contraargumentelor, ţin să precizez că susţinerea formulei de **voievod (voievodat)** al Transilvaniei pînă în anul 1593 nu înseamnă de loc nerecunoaşterea schimbării esenţiale a situaţiei generale a Transilvaniei, după 1541. Dimpotrivă, după această

dată este evidentă amplificarea autonomiei, cu tendințe și manifestări de independență, și lărgirea posibilităților de apropiere de celelalte țări române-surori de dincoace de Carpați, manifestări determinate de exercitarea asupra tuturor acestora a dominației Imperiului otoman, și care și-au găsit expresia culminantă prin unirea lor politică sub conducerea lui Mihai Viteazul. Formula de **Țară voievodală,** după părerea noastră, nu exprimă, deci, nicidecum o dependență într-un grad mai mare, și nici o eventuală negare a unei stări de independență și suveranitate.

Analizînd izvoarele diplomatice, se pot distinge mai multe etape în evoluția instituției conducătoare a Transilvaniei, după 1541 și pînă în 1593.

Prima este cuprinsă între 1541-1551, timp în care documentele înregistrează titlul de **rege** sau **regină** a Ungariei, fiind vorba de Ioan Sigismund și de mama sa Isabella. Astfel, chiar din primul an, există o scrisoare datată 18 octombrie 1541 și expediată din Lipova către Ioan Tarnowski, castelanul Cracoviei, pentru a-i anunța sosirea la Curtea Transilvaniei a unui sol de la Petru Rareș ; scrisoarea este semnată **Isabella, regina Hungariae.** De asemeni, un număr de alte scrisori și documente au fost emise, pe teritoriul Transilvaniei, în numele Isabellei sau al lui **Ioannes Secundus, Rex Hungariae.** În această etapă, titlul de **rege al Ungariei** a fost purtat și de Ferdinand de Habsburg, documentele date de el nefiind emise, bineînțeles, din orașe transilvănene, ci, de obicei, din Pozsony sau din Viena.

A doua etapă — cuprinsă între anii 1551-1556 — timp în care Transilvania a cunoscut dominația habsburgică, se caracterizează prin reactualizarea instituției voievodale. Documentele menționează mai întîi prezența lui **Andrei Báthory.** La 19 iunie 1552, acesta, ca voievod al Transilvaniei, îl înștiința din Turda pe Ferdinand I, regele Ungariei, că domnitorii Țării Românești și Moldovei se pregăteau să intervină cu oștile lor în Transilvania. Un ultim document semnat de **Andreas de Bathor, vaivoda Transilvaniae,** — prin care îi cerea vistierului Petru Haller să se îngrijească de daruri pentru solii lui Mircea Ciobanul — este dat din Gherla și poartă data de 28 iunie 1553. Se pare că după această dată, s-a produs un conflict între Habsburgi și familia Báthory, conflict care avea să se mențină decenii de-a rîndul. Fostul voievod al Transilvaniei, Andrei Báthory, a plecat în pribegie trecînd prin Țara Românească. Începînd cu data de 25 iulie 1553, în fruntea Transilvaniei sînt atestați simultan doi voievozi, Francisc Kendy și Ștefan Dobó, menționați de documente pînă la începutul anului 1556, cînd dominația habsburgică a luat sfîrșit. Ultima lor atestare datează din 25 ianuarie 1556. Măsura adoptată de Habsburgi, de a numi **doi voievozi,** izvora din teama de a nu pierde Transilvania printr-o trădare personală. Considerăm, așadar, că în această etapă reactualizarea oficială a instituției voievodale de către Habsburgi se datora cîtorva motive principale. În primul rînd, ei voiau ca pe plan internațional să acrediteze ideea **dreptului lor de stăpînire** asupra Transilvaniei, pe baza situației anterioare anului 1541, cînd voievodatul Transilvaniei depinsese de regatul maghiar. Pe de altă parte, ținînd seama de realitățile interne din Transilvania, unde nu exista o grupare filo-habsburgică cît de cît importantă, ei socoteau că nu vor reuși să atragă de partea lor populația majoritară din această țară decît prin reînvierea vechii instituții tradiționale — voievodatul. Această tactică a politicii habsburgice a fost confirmată și în 1571, prin susținerea candidaturii lui Gaspar Bekes — nobil de origine română — la tronul Transilvaniei, după moartea lui Ioan Sigismund.

Cea de-a treia etapă — 1556-1571 s-a caracterizat, din punct de vedere al nomenclaturii conducerii Transilvaniei, prin adoptarea titlului de **rege ales al Ungariei, prin grația lui Dumnezeu,** purtat de Ioan Sigismund și de **regină a Ungariei, prin grația lui Dumnezeu,** purtat de Isabella.

Pe un portret din 1576, Ștefan Báthory are titlul de voievod

Spre finele acestei etape, Habsburgii au încercat o modificare. La 16 august 1570 s-a încheiat, la Speyer, o convenţie între împăratul Maximilian II de Habsburg şi Ioan Sigismund, care prevedea renunţarea de către ultimul la titlul de **rege ales al Ungariei** şi preluarea aceluia de **principe al Transilvaniei.** Convenţia mai preciza că, în cazul în care Ioan Sigismund ar muri fără urmaşi în linie bărbătească, Transilvania urma să treacă în stăpînirea Habsburgilor, care deţineau titlul de rege în Ungaria. Convenţia de la Speyer a reprezentat un mare succes diplomatic pentru Maximilian, asigurîndu-i dreptul la succesiune în Transilvania, mai ales că nu se întrezărea posibilitatea existenţei unui fiu al lui Ioan Sigismund şi sfîrşitul vieţii acestuia se vădea a fi foarte apropiat. Succesul lui Maximilian avea să se dovedească însă, iluzoriu. În faţa planurilor habsburgice se ridicau două mari piedici reale : opoziţia foarte puternică a forţelor antihabsburgice din Transilvania

Ca şi înaintaşii săi, Sigismund Báthory a purtat pînă în 1593 titlul de voievod al Transilvaniei

şi Imperiul otoman, interesat în păstrarea suzeranităţii sale asupra acestei ţări. Existenţa acestei opoziţii este demonstrată şi de faptul că Ioan Sigismund nu s-a încumetat să supună Dietei, spre aprobare, hotărîrile Convenţiei de la Speyer. De altfel, nici el nu s-a conformat prevederilor acesteia referitoare la titulatura sa, intitulîndu-se în continuare **Nos Joannes Secundus, Dei gratia, electus Rex Hungariae.**

Consecvenţa celor trei Báthory

Curînd, însă, la 14 martie 1571, Ioan Sigismund a murit, redeschizîndu-se problema succesiunii şi a nomenclaturii instituţiei conducătoare a Transilvaniei. Dietei, convocată la 1 aprilie 1571 în numele răposatului Ioan Sigismund, i-a revenit o grea misiune. După îndelungate confruntări ale forţelor politice interne şi ale unor presiuni din afară, Dieta s-a pronunţat în favoarea familiei Báthory şi a titlului de voievod.

De altfel, etapa cuprinsă între 1571-1593 se caracterizează prin folosirea cu consecvenţă a titlului voievodal de către toţi cei care s-au succedat pe tronul Transilvaniei.

În jurămîntul depus în faţa Dietei la 25 mai 1571 după alegerea sa, Ştefan Báthory se intitula : „Eu Báthory Ştefan voievodul Transilvaniei şi comitele secuilor", titlu identic cu cel purtat de conducătorii acestei ţări în sec. XV. De la această dată şi pînă cînd a fost ales rege al Poloniei, Ştefan Báthory s-a intitulat, **voievod al Transilvaniei şi comite al secuilor.** Acest titlu a rămas neschimbat, în documentele interne şi externe, ca şi în corespondenţă.

Unul din ultimele documente în care Ştefan Báthory se intitula voievod este actul de danie din 17 ianuarie 1576, emis la Alba Iulia, în favoarea medicului George Blandrata. **Abia după ce i-a fost anunţată alegerea sa ca rege al Poloniei, Ştefan Báthory şi-a luat titlul de principe al Transilvaniei, atestat documentar la 14 februarie 1576.** De la această dată, el s-a intitulat : „Nos Stephanus, Dei gratia Electus Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Princeps Transylvaniae" (Noi, Ştefan, prin graţia lui Dumnezeu, rege ales al Poloniei, mare duce al Lituaniei, Rusiei, Prusiei, Mazoviei, principe al Transilvaniei). Păstrarea titlului de **principe al Transilvaniei** după alegerea sa pe tronul Poloniei nu era un act lipsit de importanţă. În primul rînd, nu dorea să se afle în postura precară a predecesorului său, Henric de Valois, care atunci cînd venise în Polonia nu avusese nici o „ţară". Curînd după încoronare, Ştefan Báthory putea să declare în faţa Seimului că întotdeauna avusese ce să mănînce şi cu ce se îmbrăca, că a venit în Polonia la invitaţia polonezilor şi că, deci nu va accepta să fie rege doar cu numele, înţelegînd să domnească efectiv.

După alegerea lui Ştefan Báthory ca rege al Poloniei, conducerea Transilvaniei a fost încredinţată fratelui său Cristofor ; în tot timpul guvernării acestuia, docu-

mentele atestă vechiul titlu de **voievod al Transilvaniei şi comite al secuilor,** începînd cu data de 15 martie 1576 şi sfîrşind cu ultimele sale acte, emise în 1580.

La începutul anului următor, simţindu-şi sfîrşitul aproape, Cristofor a reuşit să asigure succesiunea tronului în favoarea fiului său, Sigismund, deşi acesta era minor. Precum unchiul său Ştefan şi tatăl său Cristofor, Sigismund a purtat, pînă în anul 1593, titlul de voievod. În **toate** documentele interne şi externe, fie că este vorba de cele scrise în limba latină — în care titlul lui este redat prin formula **Nos Sigismundus Báthory de Somlyó, Voyvoda Transilvaniae et Siculorum comes** — fie de cele scrise în limba maghiară — **Somlyó-i Báthory Zsigmond erdély vajda ès a székelyek comese** — titulatura este constant aceeaşi.

Urmărind documentele emise în întreaga sa guvernare, se constată că din anul 1593, titlul de **voievod** al Transilvaniei a fost înlocuit cu cel de **principe.** Documentele din 15 şi 18 februarie 1593, ambele redactate în limba maghiară, sînt ultimele semnate cu titlul de **voievod.** Începînd cu data de 22 martie 1593, apare noul titlu : **Sigismundus Báthory de Somlyó, Princeps Transylvaniae et Siculorum comes.** Rezultă, aşadar, că între 18 februarie 1593 şi 22 martie 1593 s-a produs schimbarea titulaturii instituţiei conducătoare a Transilvaniei şi, deci, transformarea voievodatului în principat. Această schimbare poate fi pusă în legătură cu tendinţele de „europenizare", evidenţiate şi prin apropierea Transilvaniei de coaliţia antiotomană patronată de puterile din centrul Europei.

Realitatea istorică a menţinerii voievodatului Transilvaniei şi în a doua jumătate a sec. XVI, pînă în martie 1593, exprimată îndeosebi în perioada de stabilitate politică a reprezentanţilor familiei Báthory, a fost determinată, după părerea noastră, de rădăcinile adînci ale acestei instituţii.

Ţinînd seama de această realitate istorică clar exprimată de documente, ne pronunţăm pentru adoptarea datei de 1593, ca an care delimitează devenirea Transilvaniei din voievodat în principat.

BĂTĂLIA DE LA MARATON

(Urmare din p. 27)

clanşeze un contraatac persan, care ar fi antrenat — şi aşa a fost — o victorie a grecilor. Oamenii care atacau în goană nesăbuită formidabilul detaşament al mezilor voiau să provoace şi să atragă grosul lor spre povîrnişuri. Herodot susţine că perşii au fost biruitori în sectorul central al desfăşurării trupelor. Este probabil însă că atenienii înşişi au bătut grabnic în retragere, deîndată ce s-au încredinţat că duşmanii muşcaseră din momeală, atrăgîndu-i astfel spre povîrnişul muntelui. Aceasta a fost poate prima retragere „elastică" din istorie.

Se pare că numeroasa cavalerie persană nu a luat parte la bătălie : terenul pe care hotărîseră grecii să se lase atacaţi pentru a prinde apoi armata persană în cleştele aripilor lor puternice, nu îi era favorabil.

„Continuîndu-ne săpăturile, — a încheiat Spiros Marinatos — vom izbuti să lămurim şi ultimele semne de întrebare rămase fără răspuns. Dacă Schliemann i-a mulţumit lui Homer care i-a ajutat să descopere Troia, eu îi mulţumesc mai modestului Pausanias pentru a-mi fi oferit neuitata emoţie de a readuce la lumină trupurile eroilor de la Plateea."

În româneşte de :
Oana BUSUIOCEANU

PLANŞELE NOASTRE

① În expediţiile din Orient, armatele invadatoare ale lui Alexandru cel Mare au avut de înfruntat nu numai „soldaţi în uniformă". Tablou de A. Altdorfer **(Soldaţi fără uniformă,** p. 38)

② Un sîngeros episod din istoria Franţei secolului XVI (redat de pictorul F. Dubois)
③ şi cîţiva dintre principalii implicaţi **(Noaptea Sfîntului Bartolomeu,** p. 86)

④ Palatul Culturii din Iaşi, construit între anii 1905-1907 chiar în inima vechiului oraş medieval **(Iaşi,** p. 18)

Pe „drumul chihlimbarului“

Dr. KARZYSZTOF DABROWSKI
secretar general al Uniunii arheologilor polonezi

O importantă arteră comercială străbătînd teritoriul de azi al Poloniei, ducînd prin Pannonia şi Noricum pînă în Aquileia — mare centru comercial şi de prelucrare a chihlimbarului, situat la Marea Adriatică — unea în antichitate litoralul Mării Baltice cu Imperiul roman. Negustorii romani, doritori să-şi schimbe produsele pe chihlimbar sau blănuri, se îndreptau spre ţinuturile slave, punctul terminus al călătoriei lor fiind de obicei Calisia. Cea mai veche informaţie despre existenţa acestei localităţi se află în Geografia lui Ptolomeu, scrisă la Alexandria în sec. II e.n. Asemănarea denumirilor Kalisis — Calis (în evul mediu) — Kalisz (în epoca modernă), ca şi coordonatele geografice indicate de Ptolomeu pentru localitatea Calisia, explică interesul specialiştilor pentru trecutul acestei localităţi.

În sec. XV, renumitul istoric polonez Jan Dlugosz, nepunînd la îndoială mărturiile cărturarului din Alexandria, a propus identificarea Calisiei cu oraşul Kalisz de astăzi. Problema ridicată de el a angajat în cercetarea trecutului acestui oraş specialişti din diferite domenii ale ştiinţei, atît polonezi, cît şi din alte ţări. Faptul nu trebuie să ne mire dacă ţinem seama că în toată Polonia numai Kaliszul îşi păstrează denumirea autohtonă, veche de peste 1800 ani.

In 1950 s-au întreprins o serie de sondaje arheologice pentru a se afla răspunsul mult discutatei întrebări: Calisia se afla, oare, cu adevărat în raionul Kalisz de azi? Săpăturile făcute sub conducerea Institutului de istoria culturii materiale al Academiei poloneze de ştiinţe au îmbogăţit considerabil posibilităţile de informare directă asupra trecutului Kaliszului. Ipotezele anterioare privind istoria acestei aşezări se bazau, în principal, pe datele filologiei clasice şi ale lingvisticii. Dar nimeni nu se încumetase să caute aici în mod sistematic urmele Calisiei lui Ptolomeu.

Săpăturile extinse pe o suprafaţă destul de mare au relevat existenţa a peste 200 aşezări şi necropole de epocă, cu o densitate crescîndă, pe vatra actualului oraş. Rezultate deosebite s-au obţinut pe şantierul din satul Piwonice, din apropierea oraşului. Aici, ca şi în alte locuri, au fost scoase la iveală urme de case, vetre de diferite tipuri, cuptoare de pîine şi altele pentru topitul minereurilor, gropi pentru provizii etc. Alături de case, au fost descoperite şi bordeie datînd din sec. I î.e.n. şi I e.n. Începînd cu sec. II e.n. acestea nu mai apar.

În epoca romană, ocupaţia de bază a populaţiei care a trăit în jurul Kaliszului era agricultura; se cultivau secara, orzul, ovăzul şi meiul; au fost descoperite numeroase cosoare, seceri, rîşniţe de mînă. Populaţia se mai îndeletnicea cu olăritul, dulgheria, ţesutul şi prelucrarea osului. Este posibil ca încă în sec. I e.n. să se fi produs o anumită specializare pe meserii. Negoţul cu blănuri a impus, desigur, dezvoltarea tăbăcăritului şi cojocăritului. Prelucrarea metalelor este atestată prin prezenţa numeroaselor unelte şi arme găsite aici (cuţite, foarfeci, seceri, săgeţi, săbii, scuturi, fibule, aplice etc). Interesant este faptul că au fost depistate mormintele unor meşteri-fierari cu inventar foarte bogat (ciocane, cleşti, pile, dălţi etc.) ceea ce i-a determinat pe specialişti să aprecieze că aceştia aveau o situaţie privilegiată în cadrul societăţii.

Lista obiectelor de import evidenţiate de săpături ilustrează clar participarea acestei populaţii la schimburile comerciale la distanţe mari. Vase de argint, de bronz şi sticlă, ceramică de lux şi podoabe apar frecvent în aşezările cercetate; alături de acestea, numeroase monede romane. Monedele erau folosite în cadrul tranzacţiilor comerciale cu negustorii străini.

In „Mormîntul 20“, de la Wesólki, s-a descoperit o sabie care poartă imprimat numele armurierului: ALLIUS PA.

Pornind de la faptul că în unele locuri s-au găsit mari depozite de chihlimbar, specialiştii au presupus că, date fiind greutăţile şi primejdiile pe care le aveau de întîmpinat în expediţiile lor, negustorii au făcut apel la serviciile unor inter-

(Continuare în p. 93)

Luptător gal înfruntînd pe cuceritorii romani

SOLDAȚI FĂRĂ UNIFORMĂ

General-maior CONSTANTIN ANTIP

Dînd o expresie sintetică concepției Partidului Comunist Român cu privire la apărarea țării ca parte integrantă a revoluției și construcției socialiste, cauză și operă a întregii națiuni, tovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază că „în condițiile de azi, în cazul unui război, nu numai armata, ci toți cetățenii trebuie să fie gata de a lupta pentru apărarea libertății, suveranității și integrității patriei. Noi apreciem că un război antiimperialist, un război de apărare nu poate fi decît un război popular, și că victoria se va obține nu numai pe frontul de luptă, ci prin lupta generală a întregului popor.“ **Astfel, opțiunea pregătirii multilaterale a populației în vederea apărării patriei și concepția războiului popular generalizat, ca mijloc de a contracara o eventuală agresiune imperialistă împotriva țării noastre, constituie un element fundamental al politicii înfăptuite de partid pe tărîm militar, în**

consens cu deziderатul clasicilor marxism-leninismului referitor la înarmarea de către revoluție a întregului popor. Această concepție și-a găsit consacrarea în Legea privind organizarea apărării naționale a Republicii Socialiste România, care creează cadrul legislativ necesar mobilizării tuturor resurselor umane și materiale ale patriei pentru apărare în cazul unei agresiuni.

Amplu dezbătută în multe părți ale lumii, problema războiului popular, a participării nemijlocite a întregii populații la acțiunile armate, constituie unul din subiectele la ordinea zilei pe tărîmul politicii militare, doctrinelor militare, științei și artei militare, unul din factorii de noutate caracteristici gîndirii și practicii militare pe plan mondial. Și aceasta deoarece actuala ipostază a războiului popular, care-l distanțează calitativ de precedentele istorice, reprezintă una din expresiile politico-militare ale noului raport de forțe constituit pe arena internațională, un fenomen legic al dinamicii și perspectivelor epocii noastre, caracterizate prin ascendentul mereu crescînd al forțelor revoluționare, progresiste, antiimperialiste, prin existența și ampla influență a socialismului, prin afirmarea tot mai hotărîtă a voinței popoarelor de a trăi în libertate, de a-și orîndui destinele potrivit intereselor și aspirațiilor proprii. Războiul popular generalizat se înfățișează tocmai ca o nouă soluție la noile dimensiuni ale realității contemporane, ca un complex de mijloace, procedee, forme, metode, modalități originale de acțiune armată prin care o națiune obligată să facă față unui agresor blindat cu fantasticul arsenal modern de distrugere izbutește să compenseze propriile dezavantaje, să atenueze și să anihileze avantajele agresorului, să-și sporească permanent capacitatea de rezistență și înfruntînd greutăți, făcînd sacrificii enorme, să se îndrepte cu pași siguri spre victorie.

Conceptul de război popular se află într-o conexiune indisolubilă cu caracterul legitim, drept, al luptei de apărare a cuceririlor revoluționare, de eliberare, de salvgardare a ființei naționale. Tocmai de aceea un asemenea război cointeresează întreaga populație, el fiind în concordanță cu interesele supreme ale acesteia. În acest fel, spre deosebire de celelalte tipuri de războaie, în care populația are de regulă rolul de a constitui doar obiect și suport al acțiunilor armatei regulate, în războiul popular generalizat populația devine ea însăși participantă, subiect al luptei, al înfruntării armate, ceea ce contribuie la ștergerea diferențierilor cunoscute între militari și civili în războaiele convenționale, clasice.

Istoria universală a demonstrat că lupta care ridică la arme masele populare reprezintă mijlocul cel mai eficient de autoapărare al unei națiuni, că nu poate fi înjenuncheat poporul care dorește să trăiască în libertate și este hotărît să și-o apere cu prețul oricăror jertfe. Istoria a dovedit și dovedește că larga participare a popoarelor la lupta împotriva cotropitorilor constituie o condiție sine qua non în vederea obținerii victoriei. Tocmai valabilitatea acestei experiențe era subliniată de Engels cînd scria: „Oriunde un popor a consimțit să se supună numai pentru că armatele lui au fost incapabile să opună rezistență, el s-a expus oprobriului general ca o națiune de lași; și oriunde un popor a opus cu hotărîre această rezistență neregulată, cotropitorii și-au dat repede seama că nu mai era posibil să aplice învechitul cod de sînge". Mai mult, ei s-au văzut „siliți să considere rezistența poporului drept un mod absolut legal de ducere a războiului..."

Cînd își fac apariția adversarii invizibili...

Apărarea libertății și independenței a reprezentat de-a lungul istoriei, începînd cu constituirea popoarelor în entități politice de sine stătătoare, o constantă a luptei pentru supraviețuire împotriva cotropitorilor străini.

Înainte de a fi fost încredințat unor elite, transformate ulterior în caste militare, în comunitățile sociale ale antichității, ca acelea feniciene de exemplu, războiul era considerat drept un mijloc de apărare a orașelor și teritoriilor lor. În epoca democrației militare, lupta armată era un atribut al întregii comunități. Nu fără temei, vechii greci erau supranumiți cetățeni-soldați, fiecare ins valid fiind obligat a-și oțeli trupul și a se deprinde cu mînuirea armelor. De pildă, la grecii dorieni erau supuși serviciului militar nu numai cetățenii cu drepturi depline (aristocrații), ci și cei cu drepturi limitate (periecii) și în unele circumstanțe chiar sclavii. Cînd regii persani Darius și Xerxes au pornit să cucerească statele grecești, ei au întîmpinat o rezistență extrem de îndîrjită. Maraton (490 î.e.n), Termopile și Salamina (480 î.e.n), Plateea (479 î.e.n.) au rămas peste milenii embleme ale curajului și spiritului de jertfă în lupta împotriva invadatorilor străini; grecii au purtat războiul decișI să învingă sau să moară, deoarece era în joc soarta pămîntului natal, a părinților, soțiilor și copiilor lor. Încununată de succes, lupta grecilor avea să oblige pe regele perșilor, după cincizeci de ani de războaie, să le recunoască, prin pacea din 449 î.e.n., independența. Și după scurgerea unui veac

de la aceste războaie, imperativul dăruirii totale cauzei apărării patriei era astfel subliniat într-un tratat grecesc despre tactică : „Acei oameni care pornind de pe pămînturile lor se află în bătălii și pericole dincolo de hotare și — fie pe mare sau pe uscat — îi lovește o năpastă, dacă scapă cu viață, tot le mai rămîn propriile pămînturi [...] și de aceea nu pier cu totul. În schimb, lupta celor care înfruntă primejdia pentru o cauză măreață — pentru templele lor, pentru patria lor, pentru părinții lor, pentru copiii lor și pentru celelalte (țeluri înalte — **n.n.**) — este cu totul alta și nu se poate compara cu situația celor de mai înainte. Dacă ei se pot apăra, luptînd eroic cu dușmanul, atunci în viitor vor deveni de temut în ochii aceluia (dușmanului — **n.n.**) ca unii care cu greu pot fi atacați ; dacă însă vor lupta prost, nu le rămîne nici o speranță. Acei care își asumă misiunea de a lupta pentru o asemenea cauză măreață n-au dreptul să neglijeze nimic privind pregătirea și strădania, ci trebuie să se gîndească la toate, ca măcar nu din propria vină să fie înfrînți".

La rîndul lor și perșii au avut de înfruntat, în propria țară, expedițiile lui Alexandru cel Mare. În calea sa, acesta a întîlnit nu numai armate regulate, ci și rezistența neregulată a diverselor populații, încît trei ani i-au trebuit pentru a supune regiunile Iranului de Răsărit și Asiei Centrale. Comunitățile de aici au organizat numeroase răscoale împotriva cotropitorului. Cînd grosul forțelor macedonene pleca dintr-o anumită zonă, localnicii atacau cu îndrăzneală garnizoanele lăsate de inamic, formații ale acestuia aflate în deplasare etc. În anul 329 î.e.n., locuitorii din Sogdiana au atras într-o ambuscadă peste 2 000 soldați din armata lui Alexandru, care au fost nimiciți pînă la unul. În același an, Alexandru a fost nevoit să înăbușe revoltele izbucnite în șapte orașe persane. Acțiunile împotriva unui adversar invizibil i-au solicitat cuceritorului numeroase mijloace, forțe și eforturi.

Rezistența opusă armatelor invadatoare ale lui Alexandru cel Mare se înfățișează astfel ca o străveche demonstrație că apărarea libertății și independenței nu era un apanaj exclusiv al armatelor regulate organizate de puterea de stat, că ea antrena, sub diferite forme, pe soldații fără uniformă, pe cetățenii care, neînrolați în unități militare propriu-zise, transformau uneltele muncii în arme de luptă. În momente de pericol pentru țară, aproape la toate popoarele, în afara armatelor regulate, au luat ființă grupuri, cete, detașamente înarmate care desfășurau lupta de rezistență împotriva trupelor organizate ale dușmanului.

Rezistența civilă împotriva agresorului din afară și-a căpătat, în a doua jumătate a ultimului mileniu î.e.n., o consacrare în normele militare consemnate de gînditorul chinez Sî-Ma. „Dacă războiul se duce în propria noastră țară *, scria Sî-Ma, și dacă dușmanul, fără a ne fi dat răgaz să ne pregătim, își îndreaptă forțele pentru a ne cotropi pămîntul : 1) strîngeți cu repeziciune cît mai multe forțe ; 2) puneți stăpînire pe locurile care pot fi folositoare dușmanului ; puneți-le în stare de apărare, chiar dacă n-ar fi decît pentru a-l întărîta (pe inamic — **n.n.**) ; 3) una din preocupările voastre să fie de a împiedica armata inamică să se aprovizioneze cu alimente ; 4) organizați apărarea țăranilor ; 5) nu vă mulțumiți cu defensiva ; trimiteți detașamente, hărțuiți, vlăguiți..."

După cum se vede, încă în timpurile străvechi își au geneza fenomene care în sec. XIX și XX se vor fixa în terminolo-

---

* **Celebrul filozof antic chinez Lao-țzî, care a trăit în secolele VI-V î.e.n., spunea : „Dacă cineva va ataca o țară prin forță, știu că nu-și va atinge scopul. Țara seamănă cu un vas misterios, pe care nu ai voie să-l atingi. Dacă cineva îl va atinge va suferi un eșec".**

Bătălia navală de la Salamina a rămas unul dintre simbolurile curajului în lupta împotriva cotropitorilor

gia militară sub denumirea de guerilă, război de partizani, insurecție, război popular, rezistență.

Atributele unui adevărat război popular general le găsim în antichitate la multe popoare amenințate sau subjugate de puteri străine. Invadarea Iudeei de către forțele greco-siriene în anul 167 i.e.n. a determinat ridicarea unui întreg popor la războiul de eliberare. Sub conducerea lui Iuda Macabeul, combatanții evrei au folosit pe scară largă guerila, lupta de partizani, ca și acțiunea militară convențională. Exploatînd cu iscusință situațiile defavorabile în care se găseau trupele ocupante, cărora le era ostil întregul mediu social și geografic, insurgenții executau incursiuni îndrăznețe, lupte de noapte, atacuri prin surprindere asupra cetăților și orașelor aflate în puterea dușmanului, posturilor, instalațiilor și corăbiilor acestuia. Permanent, insurgenții și-au sporit efectivele și mijloacele de luptă, și-au creat adevărate baze întărite, transformîndu-se într-o veritabilă armată și extinzînd acțiunile de guerilă la amploarea războiului popular general.

Luptînd pe pămîntul propriu, pe care-l cunoșteau palmă cu palmă, bucurîndu-se de sprijinul nelimitat al poporului, dispunînd de o mare capacitate de a îndura cele mai mari privațiuni și lipsuri, avînd un moral ridicat întemeiat pe justețea cauzei pe care o slujeau, insurgenții macabei au reușit să înfrîngă un inamic extrem de bine dotat cu armament și tehnică, asigurînd pentru un timp eliberarea și independența țării.

Epopeea antiromană, de la păstorul Viriathes la regele Decebal

În numele dreptului de a trăi sub semnul neatîrnării, zeci și zeci de ani s-au confruntat, în vestul și estul Europei, steagurile revoltei și luptei populare cu stindardele legiunilor romane. Pe la mij-

locul sec. II î.e.n, generali vestiţi ai marelui imperiu s-au văzut constrînşi să se măsoare cu un fost cioban şi vînător, Viriathes, consacrat comandant al forţelor lusitane destinate să lupte împotriva ameninţării romane. Afirmîndu-se ca un adevărat maestru al tacticii de guerilă, în anul 149 î.e.n., Viriathes, după ce cu o mînă de oameni a ţinut în şah două zile o întreagă armată romană, într-o noapte s-a făcut nevăzut. Pornind pe urmele lui, armata romană a căzut în ceea ce numim astăzi o ambuscadă în care au fost distruse jumătate din trupe, în frunte cu generalul comandant. Numele temerarului lusitan întreţinea în întreaga Peninsulă Iberică flacăra speranţei eliberării. Timp de opt ani, el a hărţuit şi a lovit mereu pe neaşteptate forţele Romei, încît trofeele victoriei, împodobite cu însemnele guvernatorilor şi acvilele legiunilor, decorau munţii Spaniei, părînd, cum zice Mommsen, că în acea perioadă aşa de prozaică reapăruse unul din eroii lui Homer. În 141 î.e.n. Quintus Fabius Maximus Servilianus era obligat să încheie un tratat de pace cu Viriathes, prin care se recunoştea existenţa suverană a Republicii lusitanienilor.

Formulele neconvenţionale de luptă folosite de gali au reţinut atenţia lui Caesar. În comentariile asupra războiului galic, Caesar se opreşte asupra lui Cassivellaunus, căpetenia triburilor celtice din regiunea Middlesex de astăzi din Insulele Britanice, ale cărui forţe nu puteau fi întîlnite în nici o parte pentru a desfăşura o bătălie de tip clasic. Cassivellaunus, notează Caesar, în fruntea a 4 000 oameni (care puteau fi folosiţi tot aşa de bine în calitate de infanterişti ca şi de cavalerişti), supraveghea strict marşul legiunilor romane, depărtîndu-se puţin de drum şi ascunzîndu-se în locuri greu de pătruns şi acoperite de păduri ; pe unde urma să treacă armata romană gonea vitele şi oamenii de pe ogoare în păduri. Ori de cîte ori cavaleria romană se avînta prea mult ca să jefuiască şi să devasteze, Cassivellaunus scotea pe toate drumurile şi potecile carele din păduri, dînd lupte foarte periculoase pentru cavalerişti romani, care de teamă nu mai îndrăzneau să se abată din drum. Lui Caesar, după propriile cuvinte, nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să interzică cavaleriei să se depărteze de grosul legiunilor şi să se mulţumească cu pagubele pe care legiunile le puteau pricinui prin devastarea ogoarelor şi prin incendii, în măsura în care ostaşii, în marşul lor obositor, îşi puteau îngădui aceasta. Romanii, apreciază Mommsen, înaintau, dar în realitate cîştigau puţin teren, generalul nu obţinea nici o victorie, soldatul nu găsea nici un fel de pradă. Pînă la urmă Caesar a trebuit să se mulţumească cu supunerea nominală a acestor triburi, luarea de ostateci şi fixarea unui tribut care n-a fost plătit niciodată.

În chip asemănător cu Cassivellaunus proceda, la 52 î.e.n., şi Vercingetorix, regele tribului arvernilor, în Galia Continentală ; el chema toate populaţiile galice la insurecţie împotriva invaziei romane, arătîndu-le că, ţinînd seama de forţa şi organizarea militară a inamicului, războiul trebuie purtat după un plan cu totul deosebit de cele obişnuite în vremea aceea. În relatarea lui Caesar ni s-a păstrat un emoţionant discurs ţinut de acest mare bărbat în cadrul unui consiliu de război. Trebuie, spunea Vercingetorix, să se depună toate eforturile pentru a-i împiedica pe romani să se aprovizioneze cu nutreţuri şi să-şi facă tot felul de provizii. Acest lucru este uşor, întrucît galii dispun de o cavalerie numeroasă şi sînt ajutaţi şi de anotimp. Iarba nu poate fi cosită. Duşmanii vor fi constrînşi să se

Abia după şase ani de războaie crîncene, împăratul Traian a reuşit să învingă dîrzenia fără seamăn a dacilor şi să-şi imortalizeze victoria în basoreliefurile de pe columna din Forum

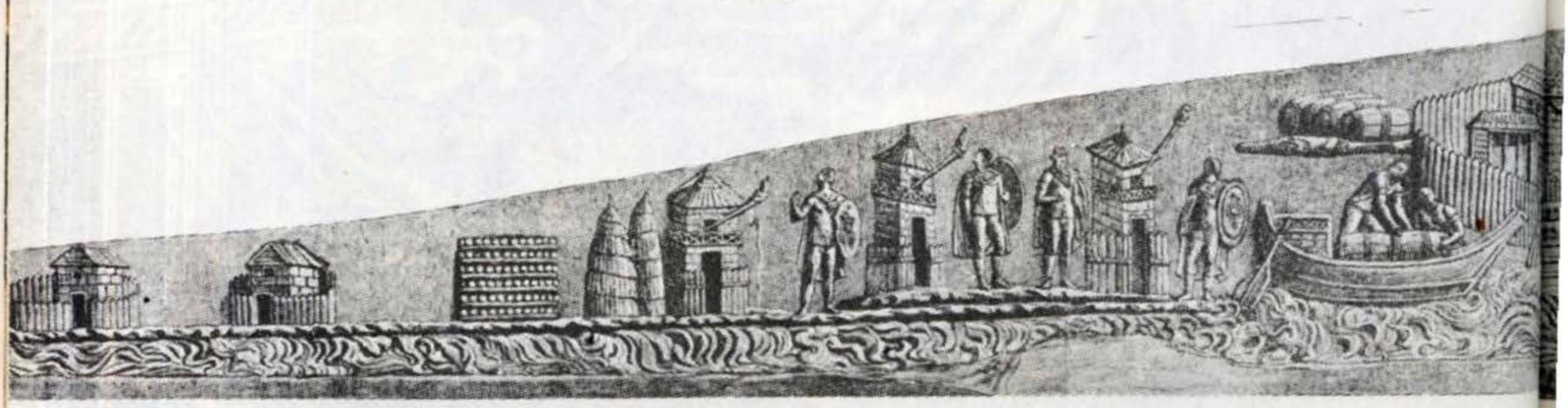

împrăştie şi să caute nutreţ pe la şuri şi, în orice zi, călăreţii gali îi pot nimici pe toţi. În afară de aceasta, pentru salvarea comună trebuie lăsate la o parte toate interesele personale ; trebuie să se dea foc tuturor satelor şi caselor peste tot pe unde s-ar părea că vor putea trece romanii în căutare de nutreţ. Luptătorii gali au de toate din belşug, pentru că sînt aprovizionaţi de triburile pe teritoriul cărora se duce războiul. Romanii, însă, sau nu vor putea suporta foametea sau vor trebui să înfrunte mari primejdii dacă se vor depărta de tabără. E tot una dacă (galii — **n.n.**) îi vor omorî sau le vor lua proviziile şi armamentul, căci fără acestea nu se poate purta un război. În afară de asta, trebuie să se dea foc şi cetăţilor care nu sînt apărate de întărituri şi de poziţii naturale împotriva oricărei primejdii. Dacă aceste măsuri par prea aspre, prea crude, încheia Vercingetorix, totuşi este mult mai rău dacă soţiile şi copiii galilor vor fi duşi în sclavie, iar ei înşişi ucişi, căci aceasta este soarta de neînlăturat a celor învinşi.

Cuvintele viteazului conducător au primit aprobarea unanimă. Într-o singură zi, tribul biturigilor a dat pradă flăcărilor peste douăzeci de oraşe ; la fel au procedat şi alte triburi. Cu excepţia cîtorva triburi bogate, legate de romani, toate triburile celtice de la Pirinei pînă la Rin s-au ridicat la arme. Victoria răsunătoare de la Gergovia arăta că însuşi Caesar putea fi bătut. Dar forţa romană copleşitoare, care şi-a găsit un aliat în atitudinile conciliatoare ale unei părţi a aristocraţiei tribale constituită într-o opoziţie antipatriotică, a făcut ca decizia să fie în defavoarea galilor ; nu va mai servi la nimic nici gestul disperat al tînărului rege arvern care, pentru a cruţa pe ai săi, îşi oferă ca preţ capul, care, cinci ani mai tîrziu, va cădea sub secure lîngă scara Capitoliului, în chiar momentul cînd pe treapta cea mai de sus învingătorul său aprindea flacăra la sacrificiile prin care aducea mulţumiri Graţiilor.

Ultima mare rezistenţă înscrisă în epopeea antiromană este aceea a dacilor, sub comanda marelui lor rege Decebal, pe care istoricul Dio Cassius avea să-l înfăţişeze astfel posterităţii : „...era priceput în ale războiului şi iscusit la faptă ; ştiind cînd să năvălească şi cînd să se retragă la timp, meşter în a întinde curse, viteaz în luptă, ştiind a se folosi cu dibăcie de o victorie şi a scăpa cu bine dintr-o înfrîngere, pentru care lucruri, el a fost mult timp pentru romani un potrivnic de temut". Şase ani i-au trebuit lui Traian ca să-şi binemerite titlul de Dacicus. În cele două crîncene războaie din anii 101-102 şi 105-106 e.n., armatele Cetăţii eterne, în frunte cu însuşi imperatorul, au trebuit să înfrunte dîrzenia fără seamăn a purtătorilor de săbii curbe şi scuturi rotunde, să se supună condiţiilor de campanie impuse de apărători care pustiau totul în calea cuceritorului, ascundeau în păduri greu accesibile bătrînii, femeile, copiii, vitele şi avutul cel mai de preţ, transformau în scrum aşezările, blocau drumurile cu copaci tăiaţi, obligau legiunile să pătrundă în capcanele întinse cu măiestrie. Pas cu pas şi cu mare primejdie au pus romanii stăpînire pe fiecare măgură, pe fiecare munte, pe fiecare întăritură, pentru a se apropia de centrul puterii dacice. Apărarea de o sublimă jertfire de sine a Sarmizegetusei rămîne o pildă pururi vie a setei de libertate, după cum sfîrşitul aureolat de tragismul antic al lui Decebal, care a preferat să-şi ia singur viaţa decît să decoreze carul triumfal al lui Traian, rămîne, de asemenea, o pildă nemuritoare a onoarei şi demnităţii.

FRANȚA 1940:

DIN CULISELE UNOR EVENIMENTE DRAMATICE (II)

ANDRÉ MAUROIS

În rîndurile care urmează, publicăm în continuare fragmentele cele mai semnificative din serialul de articole ale scriitorului André Maurois, traduse în românește de cunoscutul militant al mișcării muncitorești din România, Mihail Gh. Bujor * și înmănuncheate într-un volum intitulat De ce a pierdut Franța războiul. **Lucrarea, după cum se arăta în cuvîntul introductiv, n-a putut apare în 1941 datorită cenzurii fascisto-antonesciene. Articolele lui Maurois analizează cu probitate și curaj, de pe poziția scriitorului-cetățean, unele dintre cauzele cele mai importante care au dus Franța la catastrofa militară din iunie 1940. În fragmentele publicate în numărul precedent al revistei, autorul descria slăbiciunea fortificațiilor de la granița cu Belgia, ca urmare a concepției greșite a conducerii armatei franceze, care respingea ideea unui atac german prin această țară. Armata**

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1973.

ducea lipsă de armament adecvat războiului modern : avioane, tancuri, tunuri antitanc şi antiaeriene etc. Industria de război franceză — greşit orientată — lucra într-un ritm foarte lent, neputînd face faţă necesităţilor unui război modern. La acestea se adăugau contradicţiile dintre oamenii politici chemaţi să conducă destinele Franţei — Paul Reynaud şi Edouard Daladier — ca şi divergenţele de strategie şi tactică militară dintre Reynaud şi generalul Gamelin, comandantul armatei franceze pînă în mai 1940.

In paginile pe care le publicăm în acest număr, Maurois evocă, în continuare, evenimentele care au avut loc din aprilie pînă în iunie 1940, cînd Franţa a capitulat.

I.D.

A doua zi am fost primit de Reynaud. Plimbîndu-se în sus şi în jos prin biroul său de la Quai d'Orsay, cu mîinile în buzunar, mi-a dezvăluit, rece şi în culori care m-au înspăimîntat, situaţia găsită la venirea sa la guvern.

— Tancurile — mi-a spus el — existau numai pe hîrtie. Dezordinea era aşa de mare, încît tunurile şi mitralierele, de care armata avea extremă nevoie, rămîneau neutilizate, în depozite. Germanii aveau 200 divizii, ba poate 240, iar noi abia aveam 100. Daladier, cu pasivitatea sa, a făcut imposibilă guvernarea.

— Cu toate acestea — am spus eu — Daladier este desigur un om care îşi iubeşte ţara. Ne vorbeşte de ea cu atîta căldură la radio, într-un mod care merge de-a dreptul la inimă...

— Da — a zis Reynaud — cred că doreşte victoria Franţei, dar doreşte şi mai mult înfrîngerea mea.

Această înfricoşătoare apreciere, rostită cu toată seriozitatea, dar probabil nedreaptă, dezvăluia întreaga adîncime a prăpastiei care-i despărţea pe aceşti doi oameni.

L-am revăzut pe Paul Reynaud la 6 mai şi l-am găsit deprimat şi nervos. Pe masa de lucru se aflau trei aparate telefonice. Primul era legat cu ministerul, al doilea cu lumea exterioară, al treilea cu apartamentul unei anume doamne P. Acest din urmă aparat suna necontenit. De fiecare dată Reynaud ridica receptorul, asculta cîteva secunde şi răspundea, pe un ton iritat :

— Da... da, natural... Firește... Vă rog, însă, lăsaţi-mă să lucrez...

În cele din urmă, n-a mai răspuns.

Expediţia norvegiană a sfîrşit rău. Pentru prima oară s-a vădit zdrobitoarea superioritate a materialului de război aflat la dispoziţia armatei germane. Entuziasmul celor mai aprinşi optimişti s-a stins.

Reynaud a aruncat asupra adversarilor săi răspunderea lipsei de pregătire care a dus la catastrofă.

— Mi-au ascuns lucruri importante — mi-a povestit el ; înainte de toate o scrisoare a amiralului Darlan, care descria greutăţile operaţiei şi care, probabil, că m-ar fi oprit de a o efectua. Voi vorbi astăzi la amiază în Senat şi voi spune tot adevărul...

În perioada aceea, lupta dintre Daladier şi Reynaud era aşa de vehementă, încît preşedintele Lebrun a trebuit să intervină ca să-i împace [...]

La 10 mai, la orele nouă dimineaţa, voiam tocmai să mă duc la ţară, ca să-mi petrec o permisie. La ora 8 şi jumătate am deschis însă aparatul de radio şi am aflat ştirea invadării Olandei şi Belgiei [de către naziști]. Marea ofensivă începuse.

Ştirea pătrunderii germanilor pînă aproape de Sedan a fost pentru locuitorii Parisului o lovitură groaznică şi cu desăvîrşire neaşteptată. Ei erau pregătiţi, sufleteşte, la nevoie, pentru eventualitatea unei retrageri ; din 1914 aveau o experienţă suficientă în această privinţă. Dar credeau că înaintarea inamicului va fi grabnic stăvilită. La 17 mai, generalul Gamelin a comunicat guvernului că o coloană germană motorizată înainta spre Laon şi că nu putea garanta siguranţa Parisului mai mult decît pentru noaptea următoare. În ziua aceea, ministerele au fost cuprinse de panică.

A doua zi dimineaţa, parizienii au aflat însă că germanii se îndreptau spre mare şi că Parisul putea să răsufle uşurat, cel puţin cîteva zile. Atunci Reynaud, căruia greutatea situaţiei îi dăduse curaj, s-a hotărît pentru lovitura pe care o amînase atît de mult. Ca să se descotorosească de generalul Gamelin, căruia îi imputa înfrîngerile suferite, şi care era mereu apărat de Daladier a preluat el însuşi Ministerul de Război, dînd lui Daladier portofoliul Afacerilor Externe. Cine avea însă să devină comandant suprem ? De mult timp, Reynaud se gîndea la generalul Georges. Dar, din toate posibilităţile, aceasta din urmă ar fi fost cea mai penibilă pentru Gamelin. Între aceşti doi oameni exista o rivalitate tot atît de acută ca şi aceea dintre Reynaud şi Daladier.

— Sînt atît de ocupaţi să se războiască între ei, încît nu mai au timp să conducă şi războiul contra germanilor, spusese într-o zi, despre ei, un general francez.

O altă posibilitate era oferită de generalul Noguès, care repurtase succese în diferite campanii din trecut. Printre generalii mai tineri, Huntziger şi Giraud îşi aveau partizanii lor. Huntziger trecea drept un om de o mare inteligenţă şi armata sa opusese o rezistenţă înverşunată atacului. Giraud era un şef strălucit, dar inspira teamă celor fricoşi, tocmai prin temeritatea sa. Reynaud s-a decis pentru generalul

Weygand, comandantul din Orient, şi i-a ordonat să vină repede la Paris. Weygand fusese în 1918 braţul drept al lui Foch, cînd acesta din urmă luase în mînă sorţii unei bătălii pierdute pe jumătate şi o prefăcuse în victorie. Era natural să se recurgă la experienţa sa.

În acelaşi timp, Reynaud a oferit vicepreşedinţia consiliului de miniştri mareşalului Pétain.

Nenorocita luptă dintre Reynaud şi Daladier s-a terminat în sfîrşit prin completa înlăturare a lui Daladier [...]

Culmea stupidităţii...

Poziţia generală a trupelor aliaţilor nu corespundea deloc exigenţelor noii conduceri a războiului — aşa cum aceasta fusese demonstrată de germani în campania din Polonia — şi nu corespundea nici exigenţelor nestrămutate ale oricărui război. Necesitatea de a acoperi o graniţă foarte lungă a determinat comandamentul armatei să formeze un fel de panglică ce mergea de la Dunkerque şi pînă la Menton. Înşiruirea liniară a trupelor era ca o amintire a războiului din 1914. O astfel de înşiruire a putut să fie atunci menţinută mult timp, pentru că inamicul nu avea mijloace îndestulătoare spre a rupe liniile noastre.Dar modalitatea aceasta a fost considerată de toţi comandanţii militari din istorie ca extrem de periculoasă. Ei au recomandat, în unanimitate, o dispunere în adîncime şi, înainte de toate, formarea unei mase mobile de rezervă care, în caz de înaintare a inamicului dincolo de prima linie, să fie capabilă să dezlănţuie un contraatac sau să închidă breşele.

Efectivele noastre erau atît de neîndestulătoare, încît noi nu dispuneam în 1940 de nici o rezervă mobilă. Trupele noastre cele mai bune se găseau de-a lungul frontierelor. Dacă inamicul ar fi străpuns această linie, nu ar mai fi dat dincolo de ea aproape de nici o altă piedică serioasă. Firește că ar fi avut de trecut prin numeroase localităţi ; dar cine le-ar fi apărat ? Ideea că ceea ce se va produce va fi un atac frontal, fiind efectuat foarte lent, cu o înaintare de cel mult cîţiva kilometri pe zi, ca în 1914, — avantajele acestei înaintări uşor de spulberat pe un nou front — era aşa de adînc înrădăcinată în mintea tuturor, că nimeni nu se gîndea să facă ceva pentru apărarea unor localităţi ca Douai şi Vervins, Abbeville şi Amiens. Coloneii şi generalii care comandau trupele din aceste localităţi, atît de apropiate de front, erau nişte domni bătrîni, foarte curtenitori, care de mult părăsiseră serviciul activ şi care, la izbucnirea războiului, au fost rechemaţi în serviciu ca să ocupe acele posturi care erau considerate în armată ca sinecure administrative.

Aceşti onorabili birocraţi, care aproape că se înăbuşeau sub munţi întregi de documente, nu se gîndiseră niciodată la ceea ce ar fi avut de făcut dacă în faţa porţilor oraşelor lor ar fi apărut tancuri sau motociclişti inamici cu mitraliere. Situaţia aceasta era cu atît mai gravă, cu cît localităţile din spatele frontului şi căile ferate ce le legau pe unele de altele reprezentau şi liniile de legătură ale armatelor noastre. Armata britanică putea fi transportată la Abbeville pe calea ferată Amiens-Arras-Douai-Lille, sau chiar, la caz de nevoie, pe linia de la Boulogne la Abbeville. Dar dacă liniile acestea ar fi fost întrerupte, armata ar fi fost complet tăiată de baza ei. Rezervele ei de hrană, de arme şi muniţii se găseau la Le Hâvre, la Chartres şi la Nantes, depozitele lor înaintate se aflau în regiunea Abbeville, St. Paul şi Arras. Ce s-ar fi întîmplat dacă inamicul ar fi străpuns prima linie şi ar fi întrerupt liniile de comunicaţie între armată şi aceste depozite ? Evident că, în cazul acesta, după puţine zile trupele nu ar mai fi avut nici hrană şi nici muniţii.

Dar ce a întreprins comandamentul militar ca să facă faţă acestei grave primejdii ? Ce măsuri a luat ca să reziste nu unui atac frontal, ci lateral ? Absolut niciuna.

Chiar dacă intenţionat s-ar fi hotărît să se apere cauza aliaţilor numai pe linia frontului, trebuia cel puţin ca linia aceasta să reziste cu orice preţ. Ea nu era, la drept vorbind, prea puternică, dar oricum exista realmente. În martie şi aprilie, maşini -terasiere mari, aduse din An-

Albert Lebrun — preşedintele Franţei (1932-iulie 1940)

Generalul Henri Giraud — comandant al Armatei 7 şi apoi 9 (1939-1940)

Lordul Gort — comandantul corpului expeditionar englez debarcat în Franţa în septembrie 1939

Amiralul François Darlan — comandantul flotei maritime militare franceze (1936-1940)

glia, săpaseră pe frontul britanic gropi contra tancurilor cu mult mai bune decît acelea a căror insuficiență mă îngrijorase mult în octombrie. Dar, culmea stupidității omenești păru atinsă atunci cînd, după ce s-au construit timp de opt luni mici forturi, la cel dîntîi asalt al inamicului toate întăriturile acestea, lucrate cu atîtea eforturi, au fost părăsite, spre a se lupta în cîmp deschis, unde soldații au fost expuși tuturor primejdiilor bătăliei.

— Cel dintîi care se va încumeta în războiul acesta să iasă din vizuina sa, se va expune la mari pericole.

Iată ceea ce îl auzisem eu însumi spunînd într-o zi pe generalul Gamelin *. Probabil, deci, că „ieșirea" aceasta fatală nu corespundea dorințelor sale, căci i-a fost impusă mai degrabă de considerații de ordin politic. În orice caz, ea a fost pregătită de mult timp. De multe luni observasem cum studiau statele noastre majore în toate amănuntele „înaintarea în Belgia" și cum își pregătiseră cu atenție planurile de marș ca să cîștige cîteva minute în ziua cînd regele Belgiei ne-ar fi cerut ajutor. Se calculase că rezistența armatei belgiene ne-ar fi dat timp să ocupăm o linie de la Anvers și pînă la Namur. Generalul Giraud trebuia să înainteze imediat pînă la Breda.

Germanii știau exact care vor fi mișcările noastre în eventualitatea unei invazii în Belgia, pentru că noi am avut amabilitatea de a face în fața ochilor lor o „probă generală" ! Lucrurile s-au desfășurat în chipul următor. Într-o zi, un avion german a aterizat în Belgia. Echipajul său era alcătuit din ofițeri de stat major, care purtau asupra lor un plan general de invazie a Belgiei de către germani, la o dată bine determinată. Ofițerii s-au prefăcut că încearcă să distrugă documentele, dar au avut grijă să nu reușească. Noi am fost imediat informați de conținutul acestor documente. Armata britanică ** a primit ordinul de a fi gata după planul nr. 3, apoi nr. 2, și în fine, după nr. 1, ceea ce însemna că fiecare grupare trebuia să fie pregătită spre a începe înaintarea în două ore. Apoi s-au executat impunătoare mișcări de trupe, toate rezervele au fost trimise pe front și germanii au observat cu ajutorul avioanelor lor de recunoaștere toate mișcările acestea și au luat notă de ele cu atenție, încîntați, probabil, de succesul unui truc de război atît de vechi și atît de grosolan.

Firește că în ziua „fixată", nu s-a produs nici o invazie. Belgienii nu au făcut nici un apel, diviziile noastre s-au reîntors la pozițiile lor de plecare, ceea ce ne-a costat enorme cantități de carburanți. Generalul Farlane, șeful serviciului de informații, care cunoștea cu exactitate situația armatei germane, singurul englez care judecase în mod pesimist începutul campaniei, a rămas totuși convins că germanii vor întreprinde o ofensivă contra Țărilor de Jos.

— Cele 110 divizii germane se găsesc tot la Aachen — a spus el — și nu degeaba sînt concentrate acolo [...]

„Mai puține flori și mai multe fapte"

La 11 mai am trecut frontiera belgiană, împreună cu coloanele britanice. În încîntătoarele orășele străvechi și în satele bine îngrijite, femeile stăteau înaintea porții casei lor, cu buchete de flori în brațe, pe care le ofereau soldaților. Un corespondent englez de război, care a descris în cuvinte pline de lirism această intrare cu adevărat triumfală, a fost readus la realitate de o telegramă a redacției sale :

„Rugăm mai puține flori și mai multe fapte".

I-a fost ușor să dea urmare acestor indicații. Într-adevăr, chiar de a doua zi, florile dispărură. Faptele începură să vorbească cu brutalitate.

În satele Belgiei, femeile mai stăteau în fața caselor, dar scrutau înfricoșate orizontul. Aviatorii germani pricinuiseră pînă atunci, e drept, puține pagube. În-

* Autorul se referă la o discuție avută cu Gamelin, înainte ca el să fi fost înlocuit în mai 1940 de la comanda armatei franceze.

** Este vorba de corpul expeditionar englez debarcat în nordul Franței în septembrie 1939, și care a luat alături de armatele franceze pînă la 4 iunie 1940.

Generalul Charles Nogués — comandant șef (1939) al armatelor franceze din Africa de Nord

Generalul Maxime Weygand — comandant șef al armatei franceze (mai 1940)

Mareșalul Philippe Pétain — șeful guvernului francez care a încheiat în iunie 1940 armistițiul cu Germania hitleristă

André Maurois, scriitor, membru al Academiei franceze

La 13 mai, după forțarea Meusei...

tr-un sat erau distruse vreo două căsuțe. În altă parte, germanii au țintit un pasaj de nivel și au lovit ghereta unui cantonier. În cîmp deschis, se vedeau unele edificii în flăcări, printre care o mănăstire cu biserica ei. Toate acestea nu mi-au făcut aproape nici o impresie. Dar nu aveam dreptate. Scopul urmărit de asemenea bombardamente era să terorizeze populația civilă și acest scop a fost pe deplin atins. Mai tîrziu, am constatat că, în fiecare sat, un membru al „coloanei a cincea" belgian sau chiar german, avea sarcina, să spună oamenilor, îndată după căderea primelor bombe :

— Fugiți numaidecît — cît mai aveți timp. Aproape tot satul va fi nimicit și după aviatori sosește îndată Gestapoul. Știți, doar, cum au fost tratați polonezii.

Populația se încredea în oamenii aceștia. Sate întregi, cuprinse de o panică sălbatică, au plecat, împreună cu primarul, cu funcționarii comunali și cu preotul. În scurt timp, drumurile au fost pline cu refugiați. Era o priveliște stranie. Întîi veneau automobilele celor înstăriți, conduse de șoferi în uniforme elegante, apoi acelea ale păturii mijlocii, ai căror proprietari se găseau personal la volan, apoi carele mari, trase de cai, care transportau familii întregi și, în sfîrșit, întregi detașamente, batalioane, adevărate cohorte de bicicliști.

Nimic nu-i mai molipsitor ca fuga. Valul format astfel în satele belgiene vecine cu granița franceză, ajuns într-o nouă localitate, o străbătea în iureș, tîrînd cu sine și populația din localitatea respectivă. Coloanele noastre motorizate, care la început s-au pus în mișcare într-o ordine destul de bună, se izbeau acum pretutindeni de aceste talazuri alcătuite din trupuri omenești. Războiul din 1914 nu a cunoscut niciodată o învălmășeală de acest fel, nici măcar cu prilejul ruperii frontului de la Amiens. De ce ? Pentru că de data aceasta spaima era mult mai mare decît atunci ; pentru că toți, chiar și cei care erau sincer atașați țării lor, erau sub impresia istorisirii unor fapte înfricoșătoare, de bună seamă difuzate cu abilitate ; pentru că toți voiau să scape de o primejdie teribilă și misterioasă ; pentru că radioul răspîndise știri alarmante în rîndul populației rurale, acea populație la care în 1914 știrile nu prea ajungeau, ceea ce o făcea să rămînă liniștită ; pentru că superioritatea numerică a armei aeriene germane era atît de mare, încît nefericiții aceștia aveau impresia că nu sînt cu nimic apărați [...]

Tancurile naziste și săgețile liliputanilor

Mă găseam pe lîngă Statul Major Britanic, cînd acesta a fost înștiințat de ca-

tastrofa de la Sedan *, de străpungerea efectuată de germani și de înfrîngerea armatei lui Corap. Timp de două zile, camarazii mei englezi mi-au ascuns aceste evenimente, poate din delicatețe, dar și din timiditate. Comunicatele militare oficiale erau, ca de obicei, rezervate și prea puțin clare, dar am băgat repede de seamă că mi se ascundea ceva. Cînd apăream, cunoscuții mei întrerupeau conversația. Se dădeau ordine de retragere. În cele din urmă, englezii mi-au spus ceea ce știau.

Străpungerea a fost fulgerătoare și a reușit pe deplin. Acesta a fost rezultatul surprizei, al terorii și al acțiunii calculate asupra maselor de oameni. Mii de tancuri — prevăzute cu aruncătoare de flăcări — și avioane ce urlau fără încetare, fuseseră aruncate împotriva armatei lui Corap. În fața acestei amenințări, pentru care nu erau deloc pregătiți, chiar și cei mai bravi n-au mai știut cum să se apere. Totuși, dacă am fi avut tunuri corespunzătoare pentru a ne opune tancurilor, s-ar fi încercat o rezistență. E ușor de închipuit ce

...germanii atacă primele cazemate

spaimă îi va fi cuprins pe soldați cînd au văzut că proiectilele lor nu reușeau să găurească blindajul celor mai puternice tancuri germane. Fabricile naziste făcuseră blindaje de o grosime de neînchipuit pînă atunci : noile tancuri nu erau deranjate de proiectilele noastre nici măcar atît cît îl supărau pe Gulliver săgețile liliputanilor.

Artileriștii noștri stabiliseră la timp că tunurile noastre cu calibru de 75 mm puteau fi utilizate, la nevoie, și pentru apărarea contra tancurilor, dar acesta a fost un expedient ocazional, și nu putea constitui baza unei apărări organizate.

În momentul acela toți ne întrebam : cum au putut germanii să înainteze dincolo de Meusa. Podurile nu fuseseră oare aruncate în aer ? În armata engleză se zvonea că oamenii însărcinați cu aruncarea în aer a podurilor ar fi fost uciși de parașutiști sau de spioni, și că, pe lîngă aceasta, explozibilele de care dispuseseră ar fi fost cu totul insuficiente. În plus, înaintarea unităților motorizate germane în Ardeni a fost atît de mult ușurată de „coloana a cincea", încît rapiditatea sa a întrecut cu mult toate prevederile, iar armata Corap a fost luată cu totul prin surprindere [...]

La Amiens, drumul meu s-a despărțit de al camarazilor englezi. Am fost prinși într-un șuvoi furios de fugari. Unicul tren care mai avea să plece spre Paris era teribil de aglomerat.

Cînd am sosit, mort de oboseală, în gară, unicul meu gînd a fost să pot vorbi cît mai curînd cu autoritățile, care ar fi putut valorifica ceea ce camarazii noștri și eu însumi văzusem în cursul călătoriei noastre. Consideram că unele măsuri, relativ ușor de aplicat, mai puteau încă împiedica în mod serios inamicul de a relua cu succes același tip de operații. Am redactat imediat un memoriu destinat lui Paul Reynaud, căruia îi atrăgeam atenția asupra necesității de a înlocui pe comandanții, mulți prea bătrîni, care se găseau prin satele din spatele frontului, cu oameni mai tineri, care ar fi putut da dovadă de mai multă hotărîre în defensivă ; îi atrăgeam atenția asupra necesității de a interzice populației civile retragerea în masă și, în sfîrșit, sugeram mijloace de apărare a localităților contra bombelor incendiare ca și altor asemenea chestiuni.

La Ministerul de Război, secretarul lui Reynaud, dl. Roland de Margerie m-a primit cu aceste cuvinte :

— Așteptați un moment, vă voi da prilejul să vorbiți personal cu șeful.

Într-adevăr, după o clipă, am fost introdus în biroul președintelui de consiliu, căruia i-am înmînat memoriul meu. Dar l-am găsit așa de zdruncinat de toate plîngerile, care îi veneau din toate părțile, că nu mi-am făcut nici o iluzie în privința modestelor mele sugestii. Reynaud dădea impresia unui luptător care mai căuta să se țină curajos pe picioare, dar care se clatină și constituie neîndoielnic o țintă ușoară pentru, lovitura decisivă. Am ră-

* În zilele de 13-14 mai 1940, armata germană a rupt frontul francez la Sedan.

mas cu el doar un minut, dar înainte de a pleca, l-am întrebat :

— Vedeţi vreun motiv de speranţă ?

— Cît timp bolnavul nu a murit — mi-a răspuns el — medicul zice întotdeauna rudelor că mai sînt speranţe.

Era în picioare în faţa biroului său, cu capul plecat, cu mîinile în buzunar. De atunci, nu l-am mai văzut.

Un trup fără cap

A doua zi m-am prezentat superiorilor mei militari, care erau mai puţin pesimişti. Ei aduceau mari elogii trupelor de pe Somme şi Aisne. Mi-au povestit cum generalul Weygand a hotărît să nu formeze o linie neîntreruptă, ci, la nevoie, să lase tancurile germane să treacă printre poziţiile ocupate de trupele numeroase, care trebuiau apoi să bareze drumul infanteriei şi artileriei inamice. Din nefericire, noi pierdusem în nord cele mai bune divizii, iar noua linie de luptă era şi mai slabă decît cea de la 10 mai.

La 3 iunie, Parisul a fost bombardat de 240 avioane germane.

Cînd am ajuns acasă, copiii mei mi-au povestit că au văzut avioanele zburînd la mare înălţime, ca un roi de albine care străluceau în soare. Parisul nu părea intimidat de acest bombardament. În vremea aceea, ajunsesem la concluzia că ameninţarea germană nu era aşa de acută cum credeau cei mai mulţi. În zilele următoare, s-a anunţat că germanii au început noi atacuri pe toate fronturile de pe Somme şi Aisne. Deoarece generalul Gort şi statul său major nu mai erau în Franţa, am cerut să trec la **Royal Air Force.** Cererea mea a fost aprobată [...]

Comandamentul trupelor de avangardă era atunci la Troyes. Am fost primit de comandant, vice-amiralul de aviaţie Playfair. Cînd cunoşti mai mulţi ofiţeri superiori din **Royal Air Force,** te miră ciudata asemănare, greu de descris, pe care o au între ei : feţe regulate, cu ochi azurii ; chiar şi sub părul cărunt păstrează o înfăţişare tinerească ; o îmbinare de cordialitate şi hotărîre, o disciplină amabilă dar severă, sînt trăsături caracteristice ale tuturor aviatorilor.

În împrejurimile oraşului Troyes am văzut două impunătoare escadrile de HURRICANE şi cîţiva tineri de nouăsprezece ani cu părul blond şi ochi albaştri, fiecare avînd la activ peste 10 victorii aeriene ; dar ceea ce m-a izbit şi mai mult a fost numărul restrîns de aparate. Englezii nu aveau în Franţa, cel puţin în regiunea pe care am vizitat-o, decît puţine escadrile. Cînd m-am înapoiat la Paris, am aflat de un comunicat ce vestea sosirea coloanelor motorizate germane la Forges-les-Eaux şi la porţile Rouenului ; am raportat superiorului meu impresiile mele şi am adăugat :

— Sînt convins că englezii au încă multe avioane de luptă în Anglia, trebuie să-i facem să ni le cedeze. În acest moment se hotărăşte soarta lor, ca şi a noastră.

— Trebuie să vă duceţi la Londra — mi-a răspuns el — şi să lansaţi un fel de S.O.S. prin radio către populaţia engleză ; evident că opinia publică din Anglia nu-şi dă încă seama de caracterul disperat al situaţiei.

— Mă duc bucuros, domnule colonel, dar trebuie să am un ordin.

— Mă voi înţelege în această privinţă cu Cartierul General.

S-a hotărît să plec la 10 iunie la Londra, cu un aparat militar. Ştirile deveneau tot mai rele. Tancuri germane ajunseseră pînă la porţile Parisului. Guvernul continua să dea asigurări că va apăra Capitala, dar cînd duminică, 9 iunie, am trecut prin Piaţa Concordiei, am văzut marinari în faţa Ministerului Marinei încărcînd în autocare enorme pachete de documente.

La 10 iunie, ora 7 dimineaţa, Roland de Margerie mi-a telefonat să-mi trimit soţia în sudul Franţei.

— Guvernul pleacă ?

— Chiar azi.

— Dar Parisul va fi apărat ?

— Nu.

În acel moment am înţeles că totul se sfîrşise. După căderea Capitalei, Franţa devenea un trup fără cap. Războiul era pierdut.

Amintirea războiului de o sută de ani...

De la izbucnirea războiului, în septembrie 1939, propaganda germană şi-a propus să rupă Franţa de Anglia. Timp de opt luni a urmărit cu stăruinţă şi abilitate acest scop. În fiecare zi, împuia capetele francezilor că au fost tîrîţi în război de englezi, că englezii înşişi nu au luat parte la lupte şi că, pe deasupra, nu au luptat niciodată, că englezii furnizau numai armele, pe cînd francezii trebuiau să dea carnea de tun. Propaganda germană răspîndea caricaturi, care reprezentau un soldat englez împingînd pe un soldat francez într-o baie de sînge ; altele reprezentau ofiţeri englezi care petreceau la Paris cu fete pe jumătate goale, în timp ce un soldat francez făcea de gardă pe linia Maginot. În iunie 1940 această propagandă obţinuse astfel de rezultate încît cele două popoare nu numai că erau dezbinate dar şi nutreau reciproc sentimente ostile. De ce ?

Înainte de toate, pentru că insistenta propagandă nazistă era întrucîtva favori-

zată în cugetul multor francezi, de vechi și puternice prejudecăți : mai înainte decît Germania și de mai mult timp decît Germania, Anglia fusese inamicul tradițional al francezilor. Popoarele au o memorie teribil de fidelă. În multe ținuturi franceze, cînd eu asiguram pe oameni de prietenia englezilor, mă izbeam de amintirea nedesluşită, dar întotdeauna vie și amară, a războiului de o sută de ani, din evul mediu. Neîndoios că din 1914 și pînă în 1918, Anglia luptase cu lealitate alături de noi și că un milion de englezi zăceau în cimitirele Franței de Nord ; dar după război se iviseră noi neînțelegeri. Anglia se temea ca Franța să nu devină prea puternică, și pentru acest motiv a favorizat cu multă imprudență reînarmarea Germaniei.

— Noi, englezii — mi-a spus într-o zi, prin 1930, ambasadorul britanic în Franța — am săvîrşit după război două greşeli : am crezut că francezii, cîştigînd războiul, au devenit pe neașteptate germani, și apoi am crezut că germanii au devenit printr-o transformare nefirească, englezi.

Dar, cu toate prejudecățile și șovăielile, în aprilie 1940 propaganda germană era departe de a-și fi atins scopul. În Franța erau desigur mulți anglofobi ; unii din ei făceau de-a dreptul o profesie de credință din anglofobia lor. Relațiile dintre statele majore ale celor două armate erau bune, chiar mai bune decît în războiul mondial *. Cele două amiralități nu își ascundeau nimic. Englezii puneau la dispoziția noastră ultimele lor descoperiri, iar noi le permiteam să ia cunoștință de toate documentele noastre. Fraternitatea dintre trupele celor două țări nu era un lucru simplu. Limba însăși constituia un obstacol. Dar cînd se prezenta un prilej, soldații își arătau unul altuia amiciția în modul cel mai cordial. O anglofobie pronunțată se întîlnea mai degrabă în clasele conducătoare decît în popor.

Curaj dar și învinuiri reciproce

În ochii multor francezi, marinarii englezi și **R.A.F.** salvau prestigiul militar al Angliei. Episoadele cu GRAF VON SPEE ** și cu ALTMARK *** ca și bătălia de la Narvik **** au făcut o profundă impresie. **R.A.F.** era foarte populară în Franța. La începutul războiului, cînd Franța nu avea decît foarte puține avioane, aparatele engleze au adus o oarecare asigurare soldaților noștri. Ei observau cu o vie satisfacție ridicîndu-se un HURRICANE, repezindu-se contra unui HEINKEL sau unui DORNIER și incendiind și doborînd cu o singură salvă a celor opt mitraliere aflate la bord un aparat inamic. Avioanele engleze de tip vechi, și mai tîrziu tipurile mai recente, erau mult admirate de către experții francezi. Iar piloții erau vrednici de aparatele lor. Era o adevărată plăcere să-i vezi, în uniformele lor cenușii-azurii, pe acești tineri și entuziaști sportivi. Ei erau cel puțin tot atît de modești pe cît erau de curajoși.

— E greu să dobori un bombardier german ?, am întrebat într-o zi pe un tinerel de nouăsprezece ani, care lichidase cîteva aparate germane.

— Greu ? Nu, nu e greu, îmi răspunse el. Ajunge să urmezi întocmai instrucțiunile ce ți se dau la școala de zbor. Am fost învățați că trebuie să urmărim aparatul inamic pînă la o distanță relativ redusă, fără să-ți pese de focul armelor sale, și apoi să îl ochești precis, orientîndu-te după punctul din centrul cerculeților roșu. Apeși pe clapa care comandă cele opt mitraliere și aparatul german trebuie să cadă. Eu am îndeplinit pur și simplu aceste instrucțiuni ; credeți-mă, nu e greu...

Dacă avioanele și echipajele erau perfecte, organizarea **R.A.F.ului** era în schimb prea complicată. Generalul Gort avea la dispoziția sa, în Nord, un anumit număr de aparate, desemnate sub numele de **Component Air Force.** În Champagne, se afla un alt grup, **Advanced Striking Force,** alcătuit în primul rînd din aparate de bombardament. În sfîrșit, existau numeroase aparate în Anglia, destinate apărării fabricilor și localităților țării. Escadrilele staționate în Anglia, puteau fi numai rareori folosite în Franța. Ele au intervenit în bătălia de la Dunkerque, pentru că această bătălie se desfășura în vecinătatea coastei engleze. Într-o jumătate de oră, puteau zbura de la aeroporturile lor pînă deasupra zonei de luptă, unde participau cu folos la bătălie încă o jumătate de oră ; le rămînea destulă benzină pentru un alt zbor de jumătate de oră, care le readucea la bazele lor de plecare. Dar cu cît luptele se mutau mai spre sud, cu atît devenea mai dificilă această manevră.

Bătălia din Flandra a stîrnit, ca orice înfrîngere într-un război de coaliție, învinuiri reciproce. Curajul luptătorilor n-a lipsit. Multe unități ale armatei britanice ca și ale armatei franceze au luptat într-un chip de-a dreptul minunat, dar trebuia să se găsească o explicație a înfrîngerii.

— Eram înconjurați, explicau englezii, și am pierdut armele și întăririle noastre în urma unei erori strategice pe care nu am comis-o noi.

---

* Primul război mondial.

** Cuirasat german atacat de flota engleză și obligat să se sabordeze (17 dec. 1939).

*** Vas auxiliar german atacat de flota engleză în apele norvegiene în februarie 1940.

**** Bătălie între forțele navale engleze și germane, (aprilie 1940) și soldată cu victoria englezilor.

— E fără îndoială adevărat, răspundeau francezii, că s-au făcut greşeli, dar prima greşeală gravă cu urmări, a fost aceea că nu am avut destui oameni la dispoziţia noastră, şi o mare parte a răspunderii pentru acest fapt recade asupra noastră [...]

Să facem imposibilul!

Din vecinătatea Versaillesului, am zburat cu un aparat militar peste Canalul Mînecii. De la aeroportul Hendon m-am îndreptat direct spre misiunea franceză, care mi-a dat un însoţitor la Ministerul Informaţiilor din Marea Britanie. Acolo am întîlnit o serie întreagă de vechi cunoscuţi, pe ministrul Duff Cooper, pe secretarul său parlamentar, Harold Nicholson, şi pe mulţi alţii. Am sosit tocmai în momentul în care se deschidea conferinţa de presă zilnică. Charles Peake, un funcţionar al **Foreign Officeului,** care prezida, m-a prezentat celor de faţă şi a zis :

— Deoarece trebuie să expunem actuala situaţie a Franţei, aveţi aici cel mai bun prilej ce vi se poate oferi. Vorbiţi întregii prese engleze.

Nu ştiam ce să spun, nu eram pregătit şi, în împrejurări obişnuite, mi-e absolut imposibil să improvizez în limba engleză. În ziua aceea eram însă aşa de zguduit de calamitatea ce se abătuse asupra Franţei, ca şi de viitorul sumbru către care ne îndreptam, încît cuvintele mi s-au îmbulzit aproape mecanic în gură. Cînd am isprăvit de vorbit, cei trei sute de ziarişti care se găseau în sală s-au ridicat spre marea mea surpriză şi m-au aplaudat îndelung. Cred că nimeni înaintea mea nu le spusese cu atîta sinceritate cît de teribilă era situaţia Franţei, cît de absolut necesar era un ajutor imediat şi cît de imposibil era pentru noi să continuăm lupta dacă Anglia nu ne putea trimite întăriri.

Nicholson şi Peake m-au însoţit apoi la Duff Cooper. S-a hotărît să repet la radio tot ce spusesem reprezentanţilor presei. Chiar în seara aceea, **British Broadcasting Company** trebuia să-mi pună la dispoziţie „cea mai bună oră", ceea ce însemna că aveam să vorbesc îndată după cel din urmă buletin de informaţii de noapte. Am redactat în cea mai mare grabă un mesaj, care se termina cu următoarele cuvinte :

„Nu în anul 1941, nu în toamna ce se apropie, nici chiar în luna următoare nu trebuie să ne vină prietenii noştri în ajutor : trebuie să acţioneze imediat. Noi ştim că armata engleză şi **R.A.F.** au luptat minunat, ştim că au făcut tot ceea ce se putea face. Acum a sosit momentul cînd trebuie să facem imposibilul.

Noi avem toată încrederea în aliaţii noştri britanici. Ştim că ei sînt gata să arunce în luptă tot ceea ce pot. Vă rugăm să ţineţi seama de importanţa factorului timp. Aduceţi-vă aminte de ceea ce voi numi spiritul de la Dunkerque. Înainte de Dunkerque, părea cu neputinţă să se evacueze în cîteva zile dintr-un port aproape distrus mai mult de 30 000 oameni. Cîţiva optimişti mai îndrăzneţi vorbeau de 50 000. Dar în realitate au fost salvaţi 350 000. Cum s-a putut ? Nimeni n-o ştie mai bine decît voi, care aţi săvîrşit această acţiune... Dar dacă păstraţi mereu viu spiritul de la Dunkerque, puteţi învinge şi în bătălia care se dezlănţuie acum furioasă, puteţi cîştiga războiul... Prin Dunkerque aţi dat o misiune precisă şi ultimei nave. Daţi acum o misiune şi ultimului avion, ultimului om, ultimului tun. Împreună, să cerem Americii, care acum e gata să ne ajute, să construiască, într-o lună sau două luni, ceea ce în condiţii normale se construieşte în ani. E imposibil să echipezi, să instruieşti şi să expediezi, în puţine săptămîni, o mare armată, susţin toţi experţii noştri. Şi au dreptate. E imposibil. Dar trebuie să se înfăptuiască şi se va înfăptui".

B.B.C.-ul m-a invitat să repet încă odată mesajul meu la radio, la ora 2 noaptea, de data aceasta însă în limba franceză pentru provincia canadiană a Quebecului, şi să pronunţ în ziua următoare un alt discurs, pentru elevii din şcolile Angliei. Mă găseam într-o stare de groaznică oboseală, dat fiind că de două nopţi nu puteam dormi, dar m-am bucurat văzînd cu cîtă grabă opinia britanică răspundea

Aviaţia germană mitraliază populaţia paşnică

la apelul meu. În zilele următoare, am primit numeroase scrisori şi multe vizite. Toate exprimau aceeaşi idee :

„Vrem să ajutăm Franţa. Ce putem face ?".

Aveam impresia că opinia publică engleză va cere propriului guvern măsuri energice. Dar cererile acestea nu puteau înlocui tancurile, avioanele şi tunurile de care era nevoie.

— Aceste scrisori şi aceste vizite — am declarat cunoscuţilor mei englezi — sînt cu adevărat mişcătoare, dar ce ne puteţi da în realitate ?

Înfăţişarea lor a devenit serioasă, ba chiar consternată.

— Afară de divizia canadiană, mi-au declarat, care de abia a sosit, nu avem trupe corespunzător echipate pentru războiul de pe continent. Nu avem deloc materiale ca să înlocuim toate pierderile suferite în Franţa. Firește că vom trimite cîteva escadrile de avioane, dar, în interesul apărării noastre comune, este absolut indispensabil ca fabricile noastre aviatice şi porturile noastre să rămînă bine apărate. Dacă aţi putea rezista pînă în 1941...

Am înţeles atunci că partida era pierdută şi că pentru Franţa nu mai era nici o speranţă [...]

Prietenii rămîn aceiaşi

La 2 iulie, misiunea militară franceză m-a eliberat din serviciul militar. Deoarece pe de o parte nu mai existau legături între Anglia şi Franţa, şi deoarece, pe de altă parte, urmam să ţin peste puţin timp o serie de conferinţe la Universitatea din Harvard, m-am hotărît să plec în America. Vaporul cu care am călătorit era unul dintre acelea care transportau copii englezi în Canada. Pe puntea navei, numeroşi puşti se jucau la soare în jurul tunurilor care îi protejau. Crucişătorul de război REVENGE şi două torpiloare ne însoţeau. Pe nava aceasta am aflat, dintr-un buletin care fusese afişat pe coridor, teribila ştire a bătăliei de la Oran *.

Din toate nenorocirile care se abătuseră asupra mea, de cîteva săptămîni, aceasta mi s-a părut cea mai înfricoşătoare. Înainte de toate francez, dar de douăzeci de ani şi amic al Angliei, mi s-a părut atunci că sînt fiul unor părinţi divorţaţi. Rezemat de parapetul punţii, priveam oglinda mării acoperită de spumă şi impunătoarea navă de război care ne întovărăşea liniştită. Tovarăşii mei de călătorie englezi îmi respectau durerea şi treceau pe lîngă mine fără să rostească un cuvînt. Deodată, mi-au revenit în memorie cuvintele lui Desmond Mac Carthy ** :

— Orice s-ar întîmpla, nu vom uita niciodată că prietenii noştri au rămas aceiaşi.

---

* La începutul lunii iulie 1940, flota engleză a atacat flota franceză care se retrăsese în nordul Africii.

** Critic literar englez, prieten al autorului.

Exodul populaţiei franceze din faţa invadatorilor

13 martie 1907 în Parlamentul român

LIBERALI ŞI CONSERVATORI ÎŞI DAU MÎNA

DAMIAN HUREZEANU

Izbucnirea marei răscoale din 1907 a găsit la putere guvernul conservator. Acesta dispunea în Parlament de o majoritate covîrşitoare, grupată mai ales în jurul ministrului de Finanţe, Take Ionescu. Preşedinţia Consiliului de Miniştri şi Ministerul de Interne erau deţinute de marele proprietar funciar Gheorghe Gr. Cantacuzino (Nababul), personaj politic fără personalitate, cu aer absent şi placid accentuat încă de vîrsta înaintată la care se afla. După abia doi ani şi cîteva luni de la venirea la putere, guvernul conservator părea obosit şi uzat. Ros de fricţiuni şi dezbinat, el făcea cu greu faţă asaltului opoziţiei liberale şi a grupării junimiste a lui P.P. Carp.

O peroraţie ilară

Dezbaterile parlamentare din perioada imediat premergătoare răscoalei vădeau o preocupare redusă pentru problema agrară. Legislaţia fiscală iniţiată de conservatori avea un pronunţat caracter de clasă. Ea a însemnat noi poveri aruncate asupra ţărănimii, prin introducerea taxei de cinci lei pentru asigurarea împotriva foametei (impozit întîmpinat de ţărani cu un val unanim de proteste), prin sporirea impunerii pe decalitrul de vin, prin adoptarea unei politici de flagrantă discriminare în aşezarea impozitului funciar la marea şi mica proprietate agrară etc. Gravitatea situaţiei scăpa puternicilor zilei ; atmosfera în care se discuta dădea impresia siguranţei şi securităţii,

semnalele de alarmă tot mai dese venite din diferite părți nu erau receptate în sensurile și la dimensiunile lor reale.

Guvernanții căutau să întrețină în opinia publică climatul artificial despre prosperitatea României, atmosferă cultivată cu zel mai ales în perioada sărbătoririi, în 1906, a jubileului de 40 ani de domnie a regelui Carol I. Totuși, discuțiile din februarie 1907 purtate în jurul proiectului de lege privitoare la regimul de arendare a moșiilor statului către obștile țărănești aduceau la suprafață aspecte relevante ale relațiilor agrare și ale situației țărănimii. În cuvîntul său, deputatul liberal Sandu Răşcanu recomanda adoptarea unei noi legi de învoieli agricole : „Eu aș crede, d-le ministru — se adresa el ministrului Agriculturii Ion Lahovari — ca de urgență să veniți și cu o lege de tocmeli agricole care să garanteze pe locuitorii săraci de abuzurile și obijduirile care li se fac de arendaș". Spusele deputatului liberal au provocat o reacție uimitoare din partea ministrului conservator. El ultragia evidența cu atîta dezinvoltură încît peroraţia lui, dacă nu ar fi atins chestiuni atît de grave ar fi fost ilară. „Știți, domnilor — ținea să șocheze cu orice preț Ion Lahovari — care este țăranul care plătește mai puține impozite directe în toată Europa ? Este tocmai țăranul român". Apoi, echilibristica oratorică a ministrului conservator cade de-a dreptul în umor negru : „...Putem zice oare că țăranul nostru este cel mai fericit om din lume, că nu este nici un rău de îndreptat ?" După o asemenea punere a problemei, Lahovari găsea că se mai poate „retuşa" cîte ceva, însă dezaproba superior pe cei care acreditau altă viziune : „Realitatea este departe de tabloul care mai totdeauna cu culorile cele mai negre se zugrăvesc satele de redacțiuni ale jurnalelor..." Încheierea lui Ion Lahovari se dorea fără echivoc : „Această populație nu este nici mizerabilă, nici sărăcită". Cît de validă era această aserțiune aveau s-o spună, curînd, evenimentele răscoalei.

Primele ecouri directe la frămîntările petrecute în partea de nord a Moldovei au pătruns în Parlament la 27 februarie 1907, cînd Ion I.C. Brătianu l-a interpelat pe primul ministru în legătură cu trusturile arendășești, cerînd măsuri pentru „a se pune capăt cît mai repede marilor trusturi arendășești", dar vedea în revoltele țăranilor simple „nemulțumiri" și „proteștări". Viața politică păru că reintră apoi în cursul obișnuit ; totul a durat însă numai cîteva zile. Evenimentele răscoalei au irumpt furtunos în incinta parlamentară, situîndu-se în centrul vieții politice și schimbîndu-i, doar pentru un moment, dar într-un chip extrem de revelator, însăși fizionomia. La 3 martie, I.I.C. Brătianu a revenit asupra interpelării sale semnalînd, mai energic de această dată, că protestările țărănimii „degenerînd și întinzîndu-se, ar putea lua un caracter și mai grav și primejdios".

La 6 martie este rîndul liderului Partidului Liberal, D.A. Sturdza, de a interpela în Senat pe primul ministru, în legătură cu trusturile arendășești. El a folosit prilejul pentru a discuta într-un cadru mai larg situația țărănimii. Constatările sale atestau o stare a cărei gravitate nu putea scăpa nimănui. „S-a întîmplat însă, încă o împrejurare în anii din urmă : sporirea extraordinară a amenzilor. Această sporire a fost considerată de toți oamenii competenți ca exagerată [...], s-au îndoit prețurile arenzilor în ultimii trei ani și aceasta nu numai pentru pămînturile de calitate, ci cu tendință de generalizare."

În dezbaterea parlamentară se simțea încordarea ; atmosfera devenea încărcată, umbra răscoalelor acapara preocupările stăpînea stăruitor Corpurile legiuitoare.

Ion Lahovari nu putea înțelege cum de țăranii îndrăznesc să ceară arendarea unei fălcii de pămînt (aproximativ un ha și jumătate) cu numai 25 lei !

Take Ionescu se arăta dispus la mărturisiri „mărinimoase" și reflecții de ordin mai general care căpătau, independent de turnura pe care voia să le-o imprime, un pronunțat caracter demascator : „Adevărul, iată-l domnilor — spunea el — noi, societatea noastră este cu numele o mare democrație ; în realitate, nu ; ea este alcătuită așa cum a făcut-o istoria cu toate transformările ei, dintr-o pătură guvernantă aproape toată deopotrivă și dintr-o pătură guvernată foarte departe de dînsa". Primul ministru ținea să dea asigurări liniștitoare, subliniind în mod special „măsurile energice pe care le va întreprinde guvernul".

Și, într-adevăr, guvernul conservator a inițiat pe scară largă o serie de măsuri cu caracter militar și administrativ. S-a hotărît concentrarea rezerviștilor (la 5 martie 1907), s-a recurs la întărirea trupelor locale cu detașamente militare venite din alte centre, s-a permis folosirea armelor de foc împotriva răsculaților, s-a mobilizat întreg aparatul administrativ și judecătoresc pentru a interveni la fața locului.

Torentul nemulțumirii înainta însă amenințător peste întreaga Moldovă, fără ca forțele guvernului conservator să-l poată stăvili. Propagarea răscoalei în

Muntenia şi Oltenia, caracterul ei deosebit de violent în aceste provincii, frămîntările semnalate printre muncitorii din diferite localităţi, starea de nesiguranţă care pusese stăpînire pe clasele dominante, atmosfera de panică pe care o răspîndeau moşierii, arendaşii şi interpuşii lor, odată ajunşi de pe „teatrul răscoalelor" în oraşe, complicaţiile de ordin internaţional pe care le aveau evenimentele desfăşurate în România, toate acestea au dus la căderea guvernului conservator şi la înlocuirea lui cu cel liberal.

„Să ne dăm mina unul altuia"

N-a lipsit nici de astă dată jocul de culise, dar totul se petrecea sub imperiul celei mai presante situaţii şi deliberarea nu îngăduia aproape nici un răgaz. Iniţial, a fost lansată ideea unei concentrări conservatoare — prin completarea guvernului cu reprezentanţi ai grupării junimiste conduse de P.P. Carp. Ea nu oferea însă cercurilor dominante garanţii suficiente ; mai insistent ventilată a fost eventualitatea unui guvern de coaliţie, idee susţinută de Take Ionescu. Indiferent de calculele personale ale ministrului de Finanţe conservator, ideea guvernului de coaliţie întruchipa concentrarea forţelor politice dominante sub forma ei nudă, nedisimulată. Liberalii şi-au asumat însă singuri responsabilitatea, dar în condiţii care au marcat unirea în fapt a forţelor politice ale conservatorilor şi liberalilor, ca expresie a coaliţiei burgheziei şi moşierimii îndreptate împotriva maselor luptătoare ţărăneşti.

Şedinţa parlamentară din 13 martie 1907 a ilustrat comunitatea de interese a cercurilor dominante cu o forţă de manifestare şi un relief aparte. Nicicînd, în ultimele decenii ale sec. XIX şi începutul sec. XX, solidaritatea dintre partidele politice ale claselor exploatatoare din ţara noastră nu s-a exteriorizat mai clar decît atunci. Trecînd peste fricţiunile şi divergenţele curente, inerente luptei pentru putere, reprezentanţii burgheziei şi moşierimiii au fraternizat deschis şi cu întreaga forţă împotriva pericolului comun — răscoala ţăranilor — care ameninţa însăşi baza sistemului lor politic, social şi economic. Şedinţa din 13 martie a marcat cu pecetea ei unică fizionomia specifică a sistemului politic al vremii ; nimic n-a mai putut să o estompeze pentru că semnele împăcării exprimau psihologia profundă a politicii dominante atunci în România.

Punerii în scenă a şedinţei din 13 martie, ca şi filmului desfăşurării acestui moment al vieţii politice, credem că i se poate potrivi caracterizarea pe care Marx a făcut-o odinioară lui Thiers :

În p. 54 : pactul dintre Partidul Liberal şi Partidul Conservator. Caricatura reprezintă pe D. A. Sturdza şi Gh. Grigore Cantacuzino

Banchetul fuziunii : „...pe faţa tuturor se putea citi satisfacţia..."

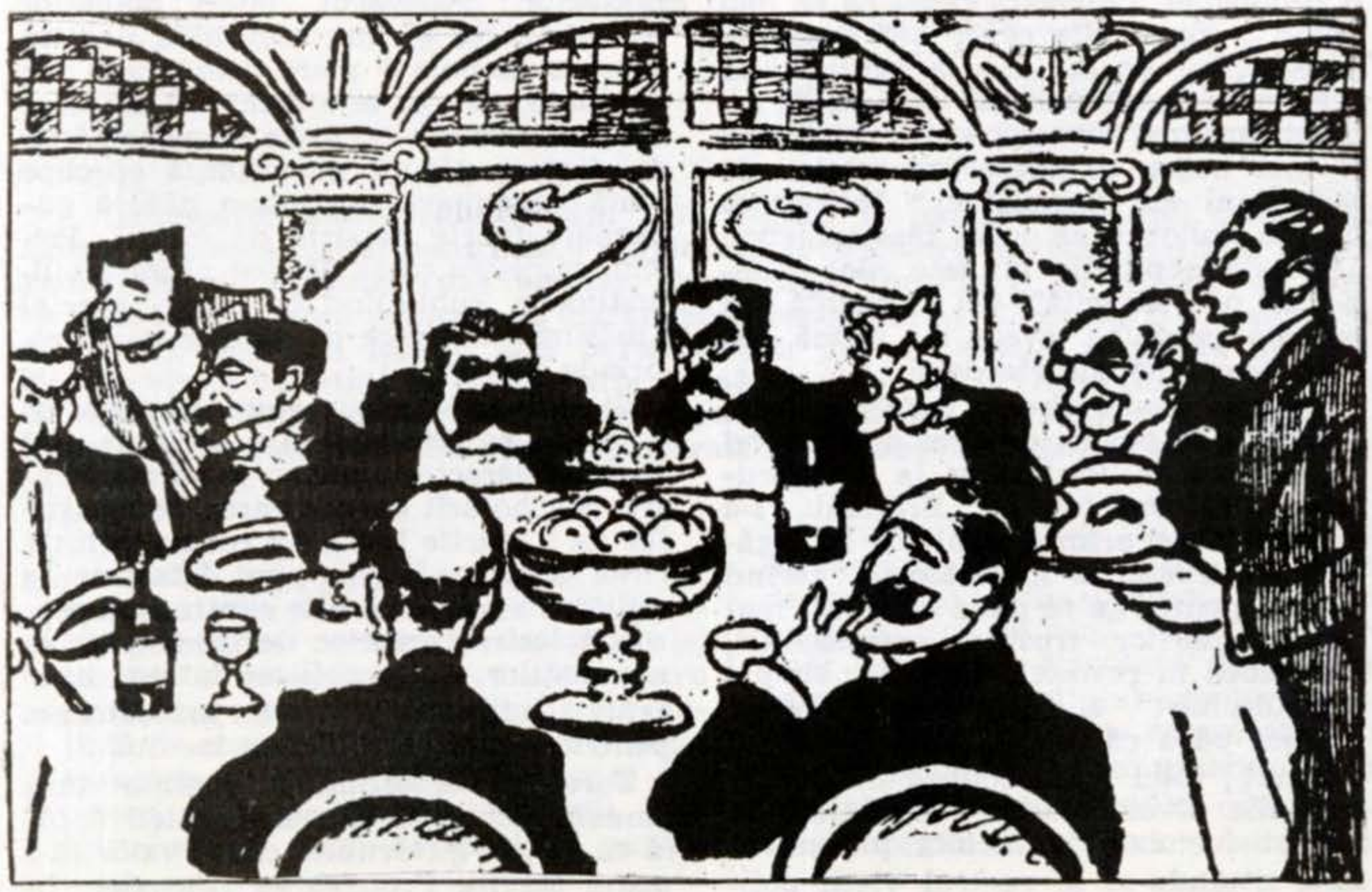

„ a agravat oroarea faptelor prin ridicolul fanfaronadei“

După ce în după-amiaza zilei de 12 martie 1907 apăruse Decretul regal de numire a noului guvern liberal, Corpurile legiuitoare, mai mult înspăimîntate decît solemne, aşteptau cuvîntul „şefilor“ formaţiilor politice. Atmosfera în incinta parlamentară, ticsită de deputaţi, miniştri, ziarişti, public este sugestiv exprimată în romanul lui Liviu Rebreanu, **Răscoala** : „Deodată se face rumoare generală. Noul guvern intrâse. Şedinţa începe. Primul ministru, un bătrînel gîrbovit cu glas de văduvă necăjită, începe o cuvîntare patetică, pomenind în fiecare frază de «scumpa noastră ţărişoară», «ţărişoara noastră scumpă», «a noastră scumpă ţărişoară», întrerupîndu-se deseori să-şi usuce lacrimile de pe obraji şi încheind cu «ţărănimea rătăcită», «măsuri energice» şi «concursul tuturor bunilor români». Îi răspunse fostul prim-ministru şi actualul şef al majorităţii parlamentare, un bătrîn mai arătos şi cu barba albă, gîngăvind de asemenea fraze despre «ţara noastră» şi făgăduind noului guvern concursul condiţionat al vechiului Parlament. Atunci noul prim-ministru se duce la fostul prim-ministru la tribună, îi strînge amîndouă mîinile şi apoi se sărutară pe amîndoi obrajii. Deputaţii şi senatorii, împreună cu publicul din tribune, acompaniară cu un uragan de aplauze scena aceasta de înfrăţire patriotică. Mulţi ochi se umplură de lacrimi şi o duioşie înfioră chiar inimile cele mai rezistente. Numai prim-redactorul independent de adineaori nu-şi ţine gura şi spune în tribuna presei : «Pupăturile astea o să usture teribil spinarea ţăranilor»“.

Adresîndu-ne documentelor autentice ne dăm seama cît de fidel a rămas Rebreanu sensului celor petrecute la 13 martie 1907.

Apelul la unitate — făcut în numele „patriei aflate în primejdie“ — şi de aci investirea cu atributele unui act patriotic a acestei coaliţii reacţionare de clasă şi totala ocolire a problemei răspunderilor pentru a-şi cruţa, prudent şi grijuliu conştiinţa, iată caracteristicile discursurilor din Parlament, care se voiau „istorice“. Logica argumentaţiei era simplă : se identificau propriile interese de clasă cu interesele ţării şi totul se aşeza sub faldurile „patriotismului“.

În această ruptură evidentă şi totală dintre mască şi realitate, dintre vorbă şi faptă apare ridicolul şi fanfaronada situaţiei care capătă o proiecţie sumbră şi zguduitoare pe fondul luptei ţărănimii.

„Se impune deci nouă, tuturora, — se adresa Sturdza parlamentarilor — datoria de a uita ce ne desparte unii de alţii, deosebirile noastre de vederi [...], luptele noastre personale. Se impune să ne dăm mîna unul altuia, mînă sinceră şi frăţească, ca ţara să iasă din nevoi şi să izbutim ca liniştea, de care ne-am bucurat în timp de patru decenii, să fie din nou restabilită.

De aceea vă rog, domnilor, vă rog cu căldură şi din toată convicţiunea unei inimi sincere, nu să treceţi în rîndurile Partidului Naţional-Liberal, ci să rămîneţi Partid Conservator, dar să facem şi noi şi voi cu putinţă ca să ne unim în cugetare, că la un loc reprezentăm un interes superior, acela al existenţei noastre comune ca stat [...] Fac un apel la simţămintele patriotice ale dv. nu ca să sprijiniţi un guvern naţional-liberal, ci ca să sprijiniţi guvernul ţării chemat pentru a sprijini liniştea şi ordinea...“

La lumina flăcărilor răscoalei cuvintele primului ministru, convertesc şi cîştigă ca prin farmec pe „neîmpăcatul“ său adversar, ministrul de ieri, Take Ionescu. Iată răspunsul acestuia : „Domnilor deputaţi, la apelul d-lui prim-ministru vorbesc în numele marii majorităţi, aproape al unanimităţii Camerei, făgăduind tot concursul nostru, nu numai al voturilor noastre, dar tot concursul nostru întreg, cu sufletele curate, în opera guvernului de restabilire a păcii în această ţară [...] Să ne bată la toţi inima împreună pentru apărarea patriei...“

Sprijinul necondiţionat promis de Take Ionescu guvernului liberal a fost confirmat şi de Ion Lahovari în termeni similari : „...În aceste împrejurări sînt gata a da concursul, tot sprijinul meu guvernului, pentru stabilirea ordinei şi pentru salvarea păcii în această ţara...“ Apoi, Lahovari „filozofează“ : el nu poate înţelege cum s-a dezlănţuit o asemenea mişcare în mijlocul atîtor bogăţii produse de munca... moşierilor. „În plină epocă de prosperitate, de înflorire, cînd magaziile noastre gemeau sub povara bogăţiilor produse de munca noastră [!] şi de fecunditatea anului trecut [...] s-a deslănţuit asupra acestei ţări o criză nemaipomenită, cum în 40 de ani, de domnie glorioasă şi paşnică a Maiestăţii Sale [sloganul preferat al guvernanţilor operează aci din plin — **n.a.**] nu s-a mai văzut încă“.

După declaraţiile conservatorilor a fost rîndul junimiştilor, prin P.P. Carp, să-şi precizeze poziţiile. Acesta lansase

cu încă trei zile înainte, la 10 martie 1907, faimoasa formulă: „întîi represiune, vom aviza pe urmă", formulă aplicată de el pentru prima dată încă în timpul răscoalelor din 1888. Accentuînd asupra represiunii cu orice preț și asupra sprijinului necondiționat pe care guvernul liberal îl va obține în acest sens de la junimiști. Petre P. Carp își rezerva dreptul de a-și preciza ulterior atitudinea față de politica de reforme anunțată de liberali prin manifestul regal din 12 martie 1907. Aceasta semnifica, de fapt, un dezacord cu însăși ideea reformelor în relațiile de proprietate existente, însemna plasarea sa pe o poziție intransigentă față de orice schimbări. Pentru că la 1907 P. P. Carp descifra în situația creată eventualitatea unei reforme care afecta, într-un fel sau altul, proprietatea moșierească particulară, el respingea brutal orice perspectivă de acest fel. Nu întîmplător, P. P. Carp se făcea purtătorul de cuvînt al celei mai categorice politici de clasă moșierești, cîștigînd adeziunea „Societății agrare" — citadela intereselor marilor proprietari funciari — și devenind apoi, în scurt timp, liderul conservatorilor fuzionați cu junimiștii.

Declarațiile șefilor opoziției nu puteau să nu satisfacă pe D.A. Sturdza. Unanimitatea de interese față de proprietatea moșierească aflată în primejdie l-a „mișcat și impresionat". Ca să arate că nu poate rămîne indiferent la o asemenea manifestare, că e apt încă să se emoționeze, ticluiește un răspuns în consecință: „Domnilor deputați, ca un om bătrîn al țării sînt adînc emoționat [...] pentru că asist la unul din momentele cele mai înălțătoare ale vieții mele [...] Să ne unim cu toții, cu inima curată; ca să dăm soluțiune chestiunilor celor mai grele ce sînt de rezolvat într-o societate omenească, acelor chestiuni menite să aducă pacea și înfrățirea între fiii acestei țări [...] Acum, în momentele de față să ne prezentăm uniți dinaintea țării, dinaintea străinătății și dinaintea fraților noștri rătăciți și răzvrătiți, care fac un mare rău și lor și nouă, și țării întregi..."

CHESTIA ZILEI

Conu Mitiță în fața represiunei răscoalelor

„...Am tot vorbit de Plevna internă, pînă am văzut-o cu ochii!" (Adevărul, *28 martie 1907*)

Replica socialiștilor români

Sarcina de a descifra caracterul penibil al scenelor petrecute la 13 martie 1907 în Parlament a fost ușurată de contemporani. Înainte ca marele Ion Luca Caragiale să fi stigmatizat în pamfletul său **1907, din primăvară pînă-n toamnă** scena „înălțătoare" a îmbrățișării adversarilor politici, stenograful Parlamentului a ținut s-o prezinte în paginile **Dezbaterilor Adunării Deputaților.** Bineînțeles, el nu-i surprinde semnificația, dar faptele nude sînt atît de elocvente încît nu necesită comentarii, iar Liviu Rebreanu le-a citat aidoma în fragmentul amintit.

În contextul ședințelor din 13-14 martie 1907 a apărut un moment semnificativ legat de atitudinea cercurilor politice dominante față de mișcarea socialistă. După cum se știe, proletaria-

tul și mișcarea socialistă s-au manifestat ca forța socială cea mai înaintată și activă față de evenimente, contribuind esențial la descifrarea dimensiunii lor istorice, dînd amploare și dinamism solidarității cu cauza țărănimii. Documentul cel mai viguros emanat din sînul mișcării socialiste în această vreme (**România muncitoare** din 11-18 martie 1907) a fost redactat de M. Gh. Bujor și se adresa concediaților și rezerviștilor în următorii termeni: „Arătați pretutindeni pe dușmanul adevărat și dacă va fi nevoie și dacă va fi cu putință dați-vă de partea răsculaților ca să luptați contra acestui dușman".

Reprezentanții partidelor politice guvernante simt o luare de poziție categorică. Fruntașul conservator Alexandru Marghiloman se năpustește vehement asupra socialiștilor, în murmurul aprobativ al Adunării, căreia îi aduce la cunoștință: „Pe cale de presă s-a răspîndit un apel abominabil la rezerviști și concediați, provocîndu-i la nesupunere și la întoarcerea armelor în contra armatei." Iar unul dintre deputați, I. Brătescu, striga dezlănțuit: „Stîrpiți **România muncitoare** din Capitală, stîrpiți **România muncitoare** din Craiova și Constanța [e vorba de cluburile socialiste din aceste orașe — **n.a.**] dați afară pe doctorul Racovski și pe ceilalți mișei ca dînsul [...] Și atunci se va face liniște în țară".

Scenele petrecute în Camera Deputaților s-au repetat aproape aidoma, la 13 și 14 martie, în Senat. C.C. Arion, C.G. Disescu, Mitropolitul primat, Gheorghe Gr. Cantacuzino și D.A. Sturdza își mărturiseau satisfacția de a se ști și a se declara uniți în numele reprimării eroicei lupte a țărănimii. Gheorghe Gr. Cantacuzino socotea „un act frumos și înălțător [...] exemplul de înfrățire și de patriotism ce au dat țării în aceste grele împrejurări partidele noastre politice [...] Amintirea luptelor politice dintre noi a dispărut ca prin farmec dinaintea pericolului comun..." D. A. Sturdza, pentru a nu rămîne mai prejos, sublinia: „Pentru ziua de astăzi înțelegerea dintre noi s-a făcut din minutul în care am cuprins în întregimea lui pericolul în care ne aflăm..."

După unele șovăieli și „gafe", care au făcut obiectul discuțiilor chiar în Parlament, presa partidelor guvernamentale s-a aliniat noii orientări. **Conservatorul** saluta măsurile liberalilor, iar **Voința națională**, după ce la 14 martie mai trata pe conservatori ca pe niște „nătîngi ...lipsiți de lumina judecății", a făcut în zilele următoare un viraj la 180 grade situîndu-i „la înălțimea situației" cerută de evenimente. Numai **Epoca** junimistă a păstrat o anumită rezervă față de ideea sprijinului necondiționat dat guvernului, dar oportunitatea venirii la putere a liberalilor a fost favorabil primită de întreaga presă și de cercurile burgheze, interne și externe ale vremii.

După ce Corpurile legiuitoare, preponderent conservatoare, au încuviințat, într-o atmosferă febrilă, actele legislative solicitate de guvernul liberal pentru ca mașina de represiune a statului să funcționeze din plin, aprobînd inclusiv proclamarea stării de asediu, la 15 martie 1907 Parlamentul și-a închis sesiunea. La 26 aprilie 1907, Adunările legiuitoare au fost dizolvate, fixîndu-se alegeri pentru luna mai pe care liberalii, aflați la putere, bineînțeles, le-au cîștigat. Promisiunile și legămintele de colaborare, făcute de partidele politice în zilele furtunoase ale lui martie, s-au destrămat în urmă, pe măsură ce jocul politic a reintrat pe făgașul său „normal". Disputele politice ulterioare nu mai aminteau nimic, în manifestarea lor exterioară, de „spiritul" ședinței parlamentare din 13 martie 1907. Dar acest spirit reflectase un strat mult mai profund al vieții publice din România, un strat de permanență a trăsăturilor regimului burghezo-moșieresc.

O colecție MAGAZIN ISTORIC — o veritabilă enciclopedie a marilor probleme de istorie națională și universală

Pentru a o avea la îndemînă — nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. pe următoarele luni ale anului 1973. După cum știți ABONAMENTELE se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA" — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B.—2001.

MAREŞALUL AVERESCU NU-ŞI MAI ADUCE AMINTE

În culisele unui proces de presă

VALENTIN TAŞCU

„Cluj, 11 noiembrie 1930.
În faţa tribunalului local a început
judecarea procesului intentat de d. mareşal Averescu
ziaristului Gruia, de la Chemarea...“
(Curentul, **12 noiembrie 1930**)
„După 23 de ani de la răscoalele din 1907*
şi de la procesele şi polemicile în jurul ororilor inutile,
mareşalul Averescu a găsit cu cale să deschidă
un nou proces pe aceeaşi chestie, în urma unui articol
al unui tînăr publicist...
Lumea serioasă nu poate considera însă ideea
acestui proces
decît ca o aventură în politica
destul de aventuroasă a eminentului militar
rătăcit în viaţa publică“.
(Lupta, **12 noiembrie 1930**)

* Despre răscoale vezi şi articolele din nr. 3/1968, 7/1970 şi 9/1972.

Secvență din filmul Răscoala, *ecranizare după romanul cu același nume al marelui prozator Liviu Rebreanu*

Furia bătrînului mareșal

În 1930 Averescu intrase în cel de-al optulea deceniu al vieții sale și făcea încă eforturi vizibile spre a-și păstra un loc în protipendada politică a vremii. Și chiar dacă activitatea sa nu era de natură să-i permită formularea unui bilanț politic pozitiv, bătrînul om „al ordinii", „sabia de nădejde" a regimului politic burghez, ar fi admis cu greu ca cineva să-i știrbească într-un fel sau altul „prestigiul". Iată pentru ce, atunci cînd în paginile săptămînalului clujean **Chemarea,** din 12 ianuarie 1930, un tînăr gazetar a publicat un articol în care punea la îndoială sinceritatea și releva inconsecvențele activității politice a mareșalului, acesta s-a grăbit să pună lucrurile la punct. Nu printr-un răspuns în vreunul din ziare, ci ceva mai categoric — acționîndu-l în judecată, pentru calomnie !

Autorul articolului cu pricina era un tînăr de 21 ani, student în anul III al Facultății de drept din Cluj. Cu un an în urmă publicase un volum de poezii **(În țara toamnei)** și lucra ca redactor la **Chemarea** din Cluj.

„Într-o zi de la începutul anului — își amintește B. Gruia — **pe cînd răsfoiam la redacție ziarele din București, mi-a atras în mod deosebit atenția un articol din** Îndreptarea, **oficiosul Partidului Poporului, al cărui președinte era Alexandru Averescu. Ocupîndu-se de problemele țărănimii, în articol se spunea că «singurul tovarăș sincer al țăranului român este Partidul Poporului». Afirmația m-a revoltat profund și pe loc, din fuga condeiului, fără a căuta vreo stilizare deosebită, am dat curs protestului meu într-un articol care a și apărut a doua zi în** Chemarea."

Iată acum și cîteva pasaje din acel articol :

„Oficiosul Partidului Poporului — care numai al poporului nu este — se chinuie de o vreme încoace să ne demonstreze cît se muncește în tabăra generalului Averescu pentru binele patriei (s-ar putea altfel ?).

Îndreptarea — **care mai mult strică și se strică decît îndreaptă — încearcă să ne convingă prin titluri kilometrice de febrila activitate a Partidului Poporului, pentru salvgardarea** veșnicelor «interese superioare»...

«Singurul tovarăș sincer **al țăranului român», glăsuiește** Îndreptarea, **este Partidul «Poporului» (Ce greu și ironic se împacă această nomenclatură).**

Și în consecință toate puterile acestui partid sînt închinate unei munci intensive pentru crearea unei situații mai bune pentru pătura noastră rurală. Numai că acestor bizare elucubrații stilistice ale confraților averescani, mai au și alții un cuvînt de spus. Și în primul rînd tocmai țărănimea noastră, care din nenorocire a avut prilejul să cunoască «tovărășia sinceră» a averescanilor. Țăranii noștri cunosc pe d. general Averescu din 1907 — cînd mii de bărbați, floarea satelor din Vechiul Regat, au fost împușcați în virtutea acestei «sincere tovarășii». (Sau de ce, d-le general Averescu ?)"

Înfuriat peste poate, mareșalul Averescu a considerat necesar să obțină în fața unui tînăr lipsit de nume și posibilități majore de apărare o justificare tîrzie a rolului pe care l-a jucat în tragedia anului 1907. Conta și pe acea popularitate pe care o cîștigase în timpul primului război mondial și a înaintat un denunț penal la Cabinetul de instrucție de pe lîngă Tribunalul din Cluj, pentru delictul de calomnie prin presă. Mareșalul apela și la prevederile unei faimoase Legi pentru apărarea onoarei (L.A.O.) rămasă în vigoare în Transilvania de pe timpul monarhiei austro-ungare. Legea prevedea o procedură restrictivă în posibilitățile de apărare și era mult mai severă în sancționarea delictelor de presă decît legislația din Vechiul Regat, unde astfel de pricini se judecau de către Curtea cu Jurați.

„Foarte probabil că acesta a fost încă un considerent pentru care mareşalul Averescu — ne precizează B. Gruia — a înaintat plingerea, sperînd că, potrivit normelor de judecată din Transilvania, instituite de fosta stăpînire austro-ungară tocmai pentru a stinjeni manifestările prin presă ale naţionalităţilor conlocuitoare, va putea să-şi valorifice cu mai mult succes reclamaţia penală privind rolul său în timpul răscoalelor din 1907. El fusese atacat în nenumărate rînduri pentru rolul ce şi-l asumase în 1907, dar nu acţionase pe nimeni în judecată. O seamă de personalităţi, în frunte cu N. Iorga, C. Mille, C. Bacalbaşa, iar mai tîrziu Titus Enacovici, ridicaseră contra lui Averescu învinuiri grave în legătură cu «ororile inutile» (expresia aparţine lui C. Mille) din 1907, dar mareşalul Averescu nu ceruse satisfacţie pe calea justiţiei."

Stratagema mareşalului şi consecvenţa civilului

În faţa Cabinetului de instrucţie, Bazil Gruia a recunoscut că articolul semnat cu iniţiale îi aparţinea :

„Nu mă simt întru nimic vinovat că am provocat această lămurire istorică, asupra căreia s-a scris o întreagă literatură de către condeie autorizate şi competente, în frunte cu Nicolae Iorga, Titus Enacovici, Constantin Bacalbaşa etc. Scopul pentru care am scris acest articol, a fost lămurirea opiniei publice asupra evenimentelor de la 1907. Cer dovedirea veracităţii celor afirmate, prin probe, pe care le vor propune apărătorii mei."

Vestea procesului a stîrnit un puternic curent de simpatie al opiniei publice pentru tînărul gazetar. Sesizînd adevăratul substrat al acţiunii iniţiate de mareşalul Averescu, ziarul **Keleti Ujsag,** din 4 noiembrie 1930, scria : **„Tribunalul din Cluj va dezbate procesul intentat de mareşalul Averescu contra lui Bazil Gruia... Este evident că prin obiectul dosarului, vom asista la unul dintre cele mai interesante procese din ultimul timp".**

Pentru orice om de bună credinţă era limpede că Averescu dorea cu acest prilej, dacă nu o descărcare de răspunderea ce-i revenise în 1907, măcar o justificare a atitudinii sale de atunci. **„Inculpatul din marele proces de azi** — se spunea într-un articol publicat în **Uj Kelet,** din 11 noiembrie 1930 — **Bazil Gruia nici nu era născut în 1907 cînd s-a desfăşurat răscoala ţărănească, începută în Moldova."**

„Un incident, născut din confesiunea publică a unei conştiinţe revoltate, a pus în mişcare acest proces de lămurire istorică, de restaurare a eternelor adevăruri morale... Crede mareşalul — se întreba autorul unui articol, publicat în **Chemarea,** din 9 noiembrie 1930 — **că-şi va putea acoperi învinuirea ce i se aduce, aducînd o traistă plină de ordine, pornite din înalte locuri ?"**

Ziarul **Dimineaţa** din 12 noiembrie 1930, făcea următoarele precizări : **„...Prima oară după 23 de ani, dl. mareşal Averescu se judecă pentru acuzarea de a fi vinovat de omorîrea a mii de ţărani în 1907, deşi de atunci încoace i s-a mai adus aceeaşi acuzare. Bineînţeles că adversarii d-lui mareşal nu-l acuză de vina materială sau juridică a asasinatelor în masă, ci de vina politică pe care a avut-o în calitatea sa de ministru de Război în timpul represiunii."**

„Să admitem că justiţia ar condamna, — scria **Curentul,** din 14 noiembrie 1930 — **că pedeapsa ar fi chiar suficient de severă, întrucît ar avea de cîştigat politiceşte mareşalul Averescu ?"**

Mareşalul Averescu încerca să obţină, prin acuzarea unui tînăr lipsit de posibilităţi de apărare, o justificare tîrzie a rolului pe care îl jucase în tragedia anului 1907 (fotografia ni-l înfăţişează în zilele procesului, înconjurat de apărătorii săi)

„Despre pornirea procesului — relata Bazil Gruia în ziarul **Keleti Ujsag**, din 7 noiembrie 1930 — **au început să scrie mai toate ziarele din Capitală şi provincie. Era un prilej nimerit de a se rediscuta problema răscoalei din 1907, al cărei dosar fusese închis atunci printr-un decret de amnistie.**

Am primit numeroase scrisori de simpatie de la cetăţeni, ofiţeri pensionari, martori ai evenimentelor din 1907 (o parte se găsesc depuse la dosarul procesului).

În apărarea mea s-au însărcinat benevol, atraşi, desigur, de marea temă a procesului, un număr de 180 avocaţi în frunte cu Radu Rosetti, Pompiliu Ioaniţescu, Vasile Toncescu, Ionel Pop, V.V. Stanciu, G. Manea. Evident, nu au putut lua cuvîntul în proces decît o parte dintre ei, restul dîndu-şi doar adeziunea pentru formularea apărării.

În faţa acestei manifestări de solidaritate a opiniei publice, mareşalul Averescu şi-a dat seama că nu-şi va atinge ţinta. Într-un interviu acordat unui ziarist de la Adevărul, **el a arătat că era dispus să-şi retragă denunţul penal, în cazul în care se retractau afirmaţiunile formulate contra sa în** Chemarea. **A venit la mine un alt ziarist, de la un cotidian din Cluj, căruia — după ce m-a rugat să-mi precizez punctul de vedere în legătură cu oferta mareşalului Averescu — i-am declarat :**

«Sînt surprins că un minunat şi incomparabil strateg ca generalul Averescu renunţă atît de uşor la poziţiile sale şi caută o apărare în retragere. Eu, fără a avea astfel de însuşiri, rămîn totuşi pe poziţia mea, nu renunţ să-mi susţin opiniile. Mă simt onorat că mie mi-a revenit rolul de a lămuri, în sfîrşit, evenimentele triste din 1907. Mă surprinde că generalul Averescu abia acum caută să justifice atitudinea sa din 1907. Ceea ce eu am susţinut în articolul meu, au spus-o şi au scris-o înaintea mea mari personalităţi, ca profesorul Nicolae Iorga şi reputaţii publicişti Titus Enacovici, C. Bacalbaşa şi Const. Mille. Ei au acuzat pe generalul Averescu şi aceasta, totuşi, nu le-a dat lămuririle cerute şi nu i-a dat în judecată»".

„Eu nu existam în 1907. M-am născut cu doi ani în urmă..." (Bazil Gruia, purtînd sub braţ dosarul personal, pe scările tribunalului)

Procesul deschis la 10 noiembrie 1930 a continuat la 29 noiembrie, cînd a avut loc dezbaterea în fond, după normele procedurale. Nu este lipsit de interes să reproducem aici rechizitoriul :

„Primul procuror al Tribunalului Cluj analizează articolul încriminat, arătînd că el întruneşte elementele constitutive ale delictului prevăzut de dispoziţiile legale în vigoare în Ardeal. Cere, în concluzie, ca inculpatul Bazil Gruia să fie condamnat fără a i se acorda circumstanţe atenuante, mai ales că şi atitudinea din instanţă a fost de aşa natură încît a declarat cu emfază că îşi ia răspunderea celor scrise. Mai cere ca instanţa să aibă în vedere trecutul militar glorios al mareşalului şi vîrsta sa, de 71 de ani, faţă de acuzatul care este încă tînăr, de abia 21 ani şi a scris acel articol care urmează a fi considerat calomnios din partea Tribunalului şi drept consecinţă să pronunţe o pedeapsă cît mai severă."

Au urmat pledoariile apărării, din care reţinem :

Avocat V.V.-Stanciu : **„...Dl. procuror crede de cuviinţă să ceară Tribunalului să facă distincţie între persoana acuzatului şi cea a reclamantului, arătînd ce deosebire mare de autoritate şi trecut există între cele două părţi. Nu pot să iau în considerare această pretenţie a d-lui procuror, deoarece justiţia nu trebuie să facă deosebire între părţi, şi în această instanţă sfîntă toţi sîntem egali...**

I se reproşează lui Bazil Gruia atitudinea dîrză ce a avut-o în cursul procesului. S-a arătat că aceasta este o îndrăzneală. Nu este aşa. Din partea lui aceasta n-a fost decît o purtare demnă, pe care i-o împrumuta dreptatea cauzei ce o apără."

Avocat Radu Rosetti : **„... Acuzatul e un tînăr de 21 de ani, a depus strălucit examenele la Universitate, a debutat în viaţa literară cu un volum de versuri şi lucrează la un ziar ca să-şi cîştige existenţa...**

Nimic din cele scrise de d-l Bazil Gruia nu constituie o calomnie la adresa d-lui mareşal. Cer achitarea inculpatului."

Avocatul Pompiliu Ioaniţescu : **„...Cer achitarea lui Bazil Gruia, care nu a abuzat de libertatea presei. Cer achitarea acestui tînăr idealist, deoarece, în caz contrar, ar fi singurul sancţionat în legătură cu ororile din 1907, care s-au consumat fără ca cineva să fi fost tras la răspundere. Condamnarea lui Bazil Gruia ar închide această dureroasă pagină din trecutul nostru, fără ca să se stabilească răspunderile vărsărilor de sînge din anul 1907".**

Avocat G. Manea : **„... Cer achitarea inculpatului Bazil Gruia. Dl. mareşal Averescu pe cînd era ministru de Război, în 1907, n-a insistat ca vinovaţii adevăraţi să-şi primească pedeapsa, deci, neexistînd alţi vinovaţi, este clar ca asupra d-lui Averescu să planeze suspiciunile vinovăţiei."**

Avocat Ionel Pop : **„... Din primul moment dl. mareşal Averescu a ţinut să rupă legătura care ţine acoperiţi ochii justiţiei şi a aruncat bastonul său de mareşal în cumpăna acesteia...**

În lipsa faptului calomniei şi mai ales că dl. mareşal Averescu prin condamnarea acuzatului n-o să scape de acuzaţiile ce i se aduc încă, cer achitarea inculpatului".

„Maiestatea sa ordinea..."

Şi acum cîteva fragmente din ultimul cuvînt al acuzatului :

„Domnul mareşal Averescu a crezut oportun să provoace prin mine o lămurire istorică a îndoliatelor evenimente din 1907. Domnia sa a socotit poate că destul au zăbovit 23 de ani, sîngerate, în opinia publică, ororile inutile care au umplut gurile ţăranilor flămînzi cu plumb în loc de pîine. Şi aidoma credinciosului care simte nevoia unei spovedanii, dl. mareşal Averescu a găsit prilejul util de-a o face, apelînd la protestatara mea tinereţe al cărei fruct e şi articolul incriminat azi...

Cine a citit înfiorat tragedia răscoalelor ce se dezbat azi, a încercat desigur ca şi mine aceeaşi zguduire sufletească şi aceeaşi necesitate de protest. Fiindcă la vînătoarea crîncenă din 1907 nu s-au împuşcat dihanii sau cîini vagabonzi, ci oameni...

Ţărănimea română dacă a rupt zăgazurile răbdării şi s-a răsculat, nu a făcut-o dintr-un simplu joc de-a revoluţia. Caracterul blajin şi nesetos de sînge al ţăranului nostru — care este simbolul abnegaţiei — a trebuit să fie groaznic încercat pentru a izbucni în mişcări violente...

Dar durere, conducătorii statelor nu ţin seamă de aceste realităţi. Ei n-au altă soluţie pentru potolirea unei răzvrătiri ţărăneşti decît o lozincă stereotipă : menţinerea ordinei. În numele acestei lozinci se comit apoi cele mai revoltătoare abuzuri, prin care se pun în afară de legi tocmai aceia care impută ţăranului ieşirea din legalitate.

Aşa s-a întîmplat şi la 1907...

Nimeni nu s-a străduit să combată răul care s-a îngrămădit latent zi de zi şi a provocat în mod necesar dezlănţuirea răscoalei. Dar cu toţii s-au grăbit să se ofere în numele aşa zisei «salvări a patriei» spre a o reprima cu îndîrjire...

Au trecut...la răzbunări şi execuţii bizare, la împuşcări de simpli bănuiţi, de copii, de femei şi moşnegi, care nici n-au putut participa la răscoale. Şi ce e mai dureros şi mai grav : cele mai multe cruzimi s-au săvîrşit după reprimarea răscoalei, cînd «maiestatea sa ordinea» era deja asigurată.

Cum se putea deci împăca sensibilitatea noastră latină cu aceste orori care au stropit cu sînge inutil lupta spre mai bine a păturii noastre rurale ? Căci în definitiv ce a însemnat răzvrătirea de la 1907 dacă nu o etapă în drumul spre ideal al ţărănimii române...

Eu nu existam în 1907. M-am născut cu doi ani în urmă. De unde puteam să cunosc deci evenimentele de atunci dacă nu din documentele şi scrisorile care vorbesc despre ele. De unde era să cunosc tragedia «ororilor inutile» dacă nu din cuvîntul d-lui profesor Nicolae Iorga — marele nostru istoric — ori din articolele unui gazetar de talia lui Titus Enacovici şi Constantin Mille.

Permiteţi-mi, deci, Domnule Preşedinte şi Onorat Tribunal, să înfăţişez înaintea Domniei Voastre cîteva crîmpeie sumbre de la 1907 şi să reproduc protestul cîtorva din cele mai distinse condeie româneşti care s-au întrecut într-o nobilă cutezanţă în condamnarea masacrelor de acum 23 de ani...

[Urmează un mare număr de citate din lucrări şi presa timpului privind bestiala reprimare a răscoalei].

Cred că e destul, deşi ororile comise fără nici un rost, ar putea completa le nesfîrşit acest dureros tablou. Căci deşi domnul mareşal Averescu a afirmat că dosarele oficiale au dispărut, totuşi opinia publică şi mai ales conştiinţa populară n-a putut fi furată. Ea s-a cimentat în zguduitoare poezii populare şi s-a perpetuat de-a lungul anilor, făcîndu-se cunoscute toate ororile sîngeroase de acum 23 de ani. Prietenul Ion Chelcea mi-a pus la dispoziţie un vraf întreg de astfel de versuri, din care pentru a nu vă răpi prea mult timp, voi cita numai cîteva :

«Tunurile le-aşeza
şi-apoi începe a trăgea.
Anul nouăsute şapte
cînd au fost bătuţi la spate
cu beţe, funii udate...
Pe care cum îi prindea
îi bătea şi-i canonea
şi la puşcă-i trimitea
şi-i vedeai pe toţi căzînd
tot ca iepurii prin crîng».

[sau] :

«Cînd a fost la Băileşti
stai în loc şi te jeleşti,
cincizeci de case la rînd
le-au bombardat la minut».

[sau] :

«Foaie verde şi-o lalea,
după ce că-i împuşca
o groapă mare făcea,
o sută cincizeci băga
pînă groapa o umplea,
mulţi afară rămînea
şi curcile îi ciocănea,
cu carnea lor se hrănea
pînă osul rămînea,
că nimenea nu îndrăznea
să se ducă ca să-i ia
că soldaţii foc trăgea
nimeni nu s-apropia
c-aşa ordinu avea»...

Ce rezultă din toate acestea, Domnule Preşedinte şi Onorat Tribunal ? Că s-a plămădit zi de zi o atmosferă puţin favorabilă domnului mareşal Averescu în legătură cu răzvrătirea din 1907, atmosferă pe care d-sa n-a încercat s-o spulbere, nu ştim din ce motive pînă azi...

În încheiere, Domnule Preşedinte şi Onorat Tribunal, îmi permit să vă atrag atenţiunea asupra unui lucru esenţial şi anume : atît dl. mareşal Averescu cît şi apărătorii d-sale au cerut condamnarea mea şi pe motivul că sînt tînăr.

Dar, Domnule Preşedinte şi On[orat] **Tribunal, dacă eu mă mîndresc cu ceva, este tinereţea mea caldă pe care o închin cu toate avînturile ei creatoare patriei şi neamului meu".** (**Patria** din 2 decembrie 1930).

...şi sentinţa

Şi totuşi, prin sentinţa nr. 1062, din 1 decembrie 1930, Secţia II a Tribunalului Cluj l-a găsit pe inculpat **„vinovat de delictul de calomnie prin presă... Pentru aceasta Tribunalul condamnă pe acuzatul Bazil Gruia la 15 zile închisoare corecţională ca pedeapsă principală, precum şi la 3 000 lei pedeapsă pecuniară, cu suspendarea pedepsei... La stabilirea cuantumului pedepsei Tribunalul a avut în vedere ca circumstanţe uşurătoare în favoarea acuzatului faptul că, nu a mai fost pedepsit şi că este un student tînăr, încă pe băncile Universităţii.**

Dar totodată a găsit ca circumstanţe agravante în defavoarea acuzatului lipsa de condescendenţă faţă de vîrsta reclamantului şi lipsa de respect faţă de trecutul acestuia, generalmente recunoscut glorios...“

Sentinţa a fost atacată de ambele părţi la Curtea de Apel a Tribunalului din Cluj. Apelul (de achitare) al acuzatului a fost respins, în schimb a fost acceptat cel al reclamantului şi a fost anulată decizia de suspendare a pedepsei.

Dar dacă Tribunalul a procedat astfel, din nou opinia publică şi presa au reacţionat în favoarea condamnatului. Citǎm ecouri din presa vremii :

„Să reţinem faptul în sine : sub o formă oarecare — întîmplător forma este foarte urbană — d. Gruia a spus că d. mareşal Averescu ar fi autorul ororilor inutile de la 1907.

D. mareşal l-a chemat în judecată şi a cîştigat procesul.

Ei şi ?

Înseamnă aceasta că d-sa nu mai poate fi învinuit, aşa cum l-a învinuit d. Gruia ? Sau că d. Gruia, după ce îşi va ispăşi pedeapsa, nu va mai scrie sincer ceea ce gîndeşte, de teama unei noi pedepse ?...

Aceasta n-a lichidat însă marele proces politic al ororilor inutile din 1907, fiindcă procesele politice se lichidează nu în faţa tribunalelor corecţionale, ci în faţa istoriei.

...Ar putea afirma cineva cu temeinicie că s-a judecat acolo procesul cel mare ? S-au dezgropat faptele, peste care au trecut două decenii şi mai bine ? S-au adus dosarele faimoasei represiuni ? S-a examinat fiecare caz de represiune izolat, cu toate detaliile, în cadrul tuturor împrejurărilor de atunci ? Evident că nu.

De aceea spunem că osîndirea d-lui Gruia nu dovedeşte nevinovăţia d-lui mareşal Averescu“. (**Adevărul,** din 3 decembrie 1930).

În final, Bazil Gruia a beneficiat de o graţiere generală. Dar acest lucru nu mai interesează. Rămîne esenţial faptul că, deşi trecuse aproape un sfert de veac de la marea înfruntare de clasă din 1907, opinia publică progresistă manifesta aceeaşi puternică revoltă împotriva sîngeroasei represiuni. Gestul mareşalului Averescu — unul dintre responsabilii represiunii — a primit o vie ripostă, procesul întorcîndu-se, de fapt, împotriva sa. Făcînd abstracţie de persoana tînărului acuzat, opinia publică democrată s-a ridicat în apărarea **ideii de dreptate,** pentru **descifrarea adevărului.**

1679

HABEAS CORPUS ACT

Revoluţia burgheză din Anglia (începută în 1642), de la care se datează debutul epocii moderne în istoria universală, a culminat prin înlăturarea regelui Carol I Stuart (1649) şi instaurarea republicii. Măcinată însă de contradicţii interne şi ameninţată din afară de ţări puternice ca Franţa, Spania şi Olanda, revoluţia engleză a sfîrşit prin a-şi devora singură copiii şi a fost uşor lichidată în 1660, prin revenirea pe tronul Angliei a fiului decapitatului rege, care ia titlul de Carol II Stuart.

Noul rege, a cărui tinereţe fusese un lung exil şi prilej necurmat de umilinţe, era decis, după propria-i expresie, „să nu se mai îmbarce pentru călătorii", uzînd pentru aceasta de o politică internă şi externă de compromisuri între diferitele curente politice şi religioase care se ciocneau în Anglia vremii sale. Şi într-adevăr, cu cîteva excepţii, e drept, cumplite (decapitarea regicizilor, dezgroparea şi spînzurarea cadavrelor lui Cromwell şi Ireton), restauraţia Stuarţilor nu a însemnat o perioadă de aprige prigoane politice. Suveranul a ştiut să preîntîmpine mereu eventuale noi tensiuni înlocuind miniştrii deveniţi impopulari, concediind întreaga armată a lui Cromwell — 50 000 oameni — fără tulburări şi emiţînd un act de „Indemnitate şi uitare", prin care erau iertaţi toţi participanţii la revoluţie.

Tot din vremea domniei sale datează începuturile formării celor două partide politice, care vor domina scena politicii engleze vreme de două secole şi mai bine : **Whigs** şi **Tories.** Primii reprezentau marea burghezie şi anumite curente religioase, iar ultimii marea proprietate funciară şi Biserica oficială (anglicană). În ciuda numelor de batjocură pe care şi le dădeau unii altora (**whigs** de la **whigamores,** grup de ţărani consideraţi ignoranţi şi puritani din Scoţia, **tories** — banditi irlandezi catolici), cele două partide au reuşit să se impună în viaţa politică a ţării. În 1679, cu prilejul alegerilor pentru Parlament, cele două partide au organizat prima „campanie electorală" din istoria modernă a Angliei şi a Europei, cu metode utilizate în mare măsură pînă astăzi. Partidul **whig** a cîştigat, un avans considerabil, experimentînd pentru prima oară un guvern „constituţional".

Una din legile cele mai importante emise de noul guvern, în chiar anul alegerii sale, a fost vestitul **Habeas corpus act,** lege care reglementează procedura în cazul deţinerii unei persoane acuzate de un delict. În esenţă, legea era aplicată printr-o somaţie a Înaltei Curţi de Justiţie, ordonînd celui căruia îi era adresată să aducă, în termen fix, în faţa unei curţi de justiţie, persoana ce îi fusese indicată.

Una din trăsăturile fundamentale ale justiţiei medievale a fost arbitrariul puterilor ale căror interese se ciocneau în exercitarea ei — regele, Parlamentul, Biserica, nobilimea. Un individ considerat primejdios de către unul din aceste organisme sociale, putea fi arestat şi ţinut în detenţie o viaţă întreagă, fără a fi judecat sau condamnat. Toate castelele medievale înfăţişează, la loc de cinste, în arsenalul lor de orori, celulele subterane — în franceză **oubliettes** (cele în care deţinuţii erau „uitaţi") — lipsite de ferestre, de lumină şi aer, de multe ori sub nivelul apei din

şanţurile castelului, mediu predilect al şobolanilor şi păianjenilor uriaşi. Întunecatul ev mediu a fost, fără îndoială, şi o epocă a celor „uitaţi" pe viaţă în astfel de închisori, sau eliberaţi după 20-30 ani de claustrare, orbi şi aduşi într-o stare cvasianimalică.

Impunerea acestei legi în Anglia de către partidul **whig** nu este întîmplătoare, deoarece, în focul frămîntărilor inerente restauraţiei Stuarţilor, o mare parte a burgheziei, vajnică aliată a lui Cromwell împotriva nobilimii şi a regelui, avea toate motivele să se teamă de arbitrariul regal sau nobiliar. Astfel de încercări fuseseră făcute încă din secolul XII, cînd nobilimea încerca să-şi apere privilegiile în faţa puterii centralizatoare a regilor englezi din neamul lui William Cuceritorul. **Habeas corpus** = „să păstrezi corpul" (deţinutului) însemna, în fapt, adîncirea procesului de centralizare a statului prin **posibilitatea înfăţişării unui arestat în faţa Înaltei Curţi de Justiţie din Londra, la un termen fix stabilit printr-un ordin scris.** Esenţa legii, promulgată în 1679, în perioada luptei burgheziei împotriva primejdiei arbitrariului regal, consta în faptul că **nimeni nu putea** fi arestat fără o ordonanţă scrisă a judecătorului, iar celui arestat trebuia să i se aducă la cunoştinţă acuzaţia formulată contra sa în 24 ore ; iată cîteva alte prevederi importante ale legii votate la 1679 de Parlamentul britanic : 1) Cînd un ordin scris de **Habeas corpus** este trimis unei instituţii oficiale care are în grija ei un prizonier, aceasta este obligată ca, în termen de 3, 10 sau 20 zile (potrivit cu distanţa la care se află locul detenţiei) să aducă la tribunal „corpul", deci prizonierul, împreună cu dosarul acestuia, cu excepţia cazurilor unei arestări pentru trădare sau crimă. 2) Prizonierul putea cere, în timpul vacanţei tribunalului, un **Habeas corpus** de la lordul cancelar ca judecător... Lordul cancelar putea să-l elibereze provizoriu pe prizonier, cu condiţia asigurării date de el că va apărea în faţa tribunalului cînd va fi judecat, cu excepţia deţinuţilor aflaţi

Unul din multele castele cu celule subterane (în franceză — oubliettes), în care deţinuţii erau uitaţi pe viaţă. În dreapta, schema unei celule de acest gen

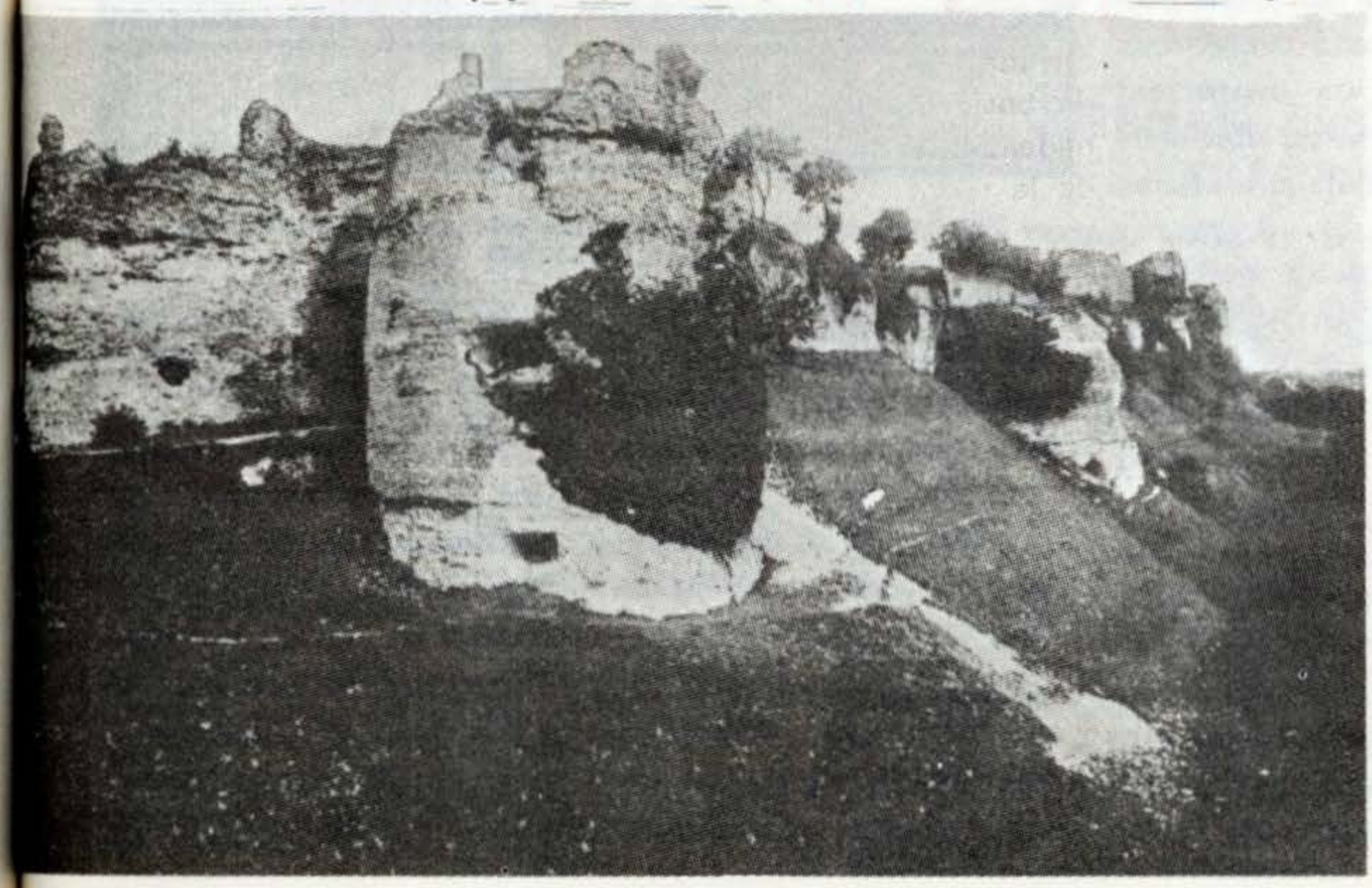

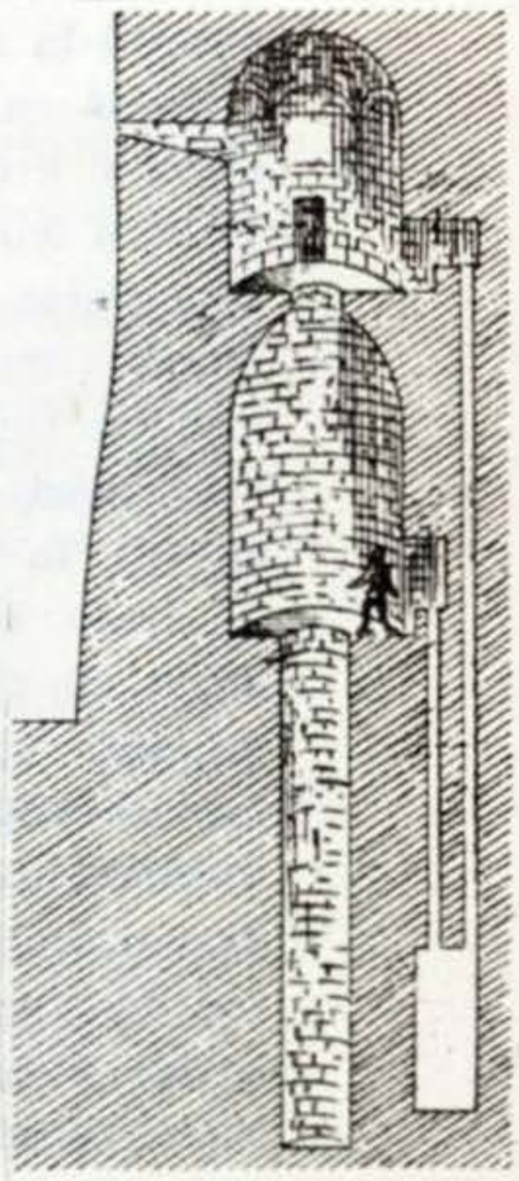

într-un proces sau a unui delict ce nu putea fi rezolvat prin plata unei cauțiuni. 3) Persoanele eliberate printr-un **Habeas corpus** nu puteau fi arestate din nou pentru același delict decît printr-un alt ordin legal și prin intentarea unui proces de către un tribunal. Prizonierii nu puteau fi transportați după arestare în afara granițelor țării (adică, în acea vreme, în Scoția, Irlanda, Insulele Jersey și Guernesey, sau în colonii) iar judecătorii care întîrziau emiterea unui **Habeas corpus** plăteau o amendă de 500 lire. Severitatea acestei amenzi (suma era enormă pentru sec. XVII) se explica prin înaltul rang al celor care erau bănuiți a încălca legea — de pildă marii seniori care înțelegeau să-și rezolve singuri diferendele prin „scoaterea din circulație" a adversarilor lor.

Cu toate aceste prevederi severe, legea nu a fost respectată în mod consecvent.

Emisă ca un instrument destinat a curma abuzurile justiției feudale și a afirma demnitatea și drepturile omului, legea a cunoscut însă cu timpul numeroase completări, atît în Anglia cît și în Statele Unite — unde a fost preluată odată cu alte acte ale legislației britanice — dînd naștere unor situații spectaculare, uneori cu caracter de abuzuri notorii. Să amintim doar scandaloasele eliberări pe cauțiune ale marilor gangsteri americani

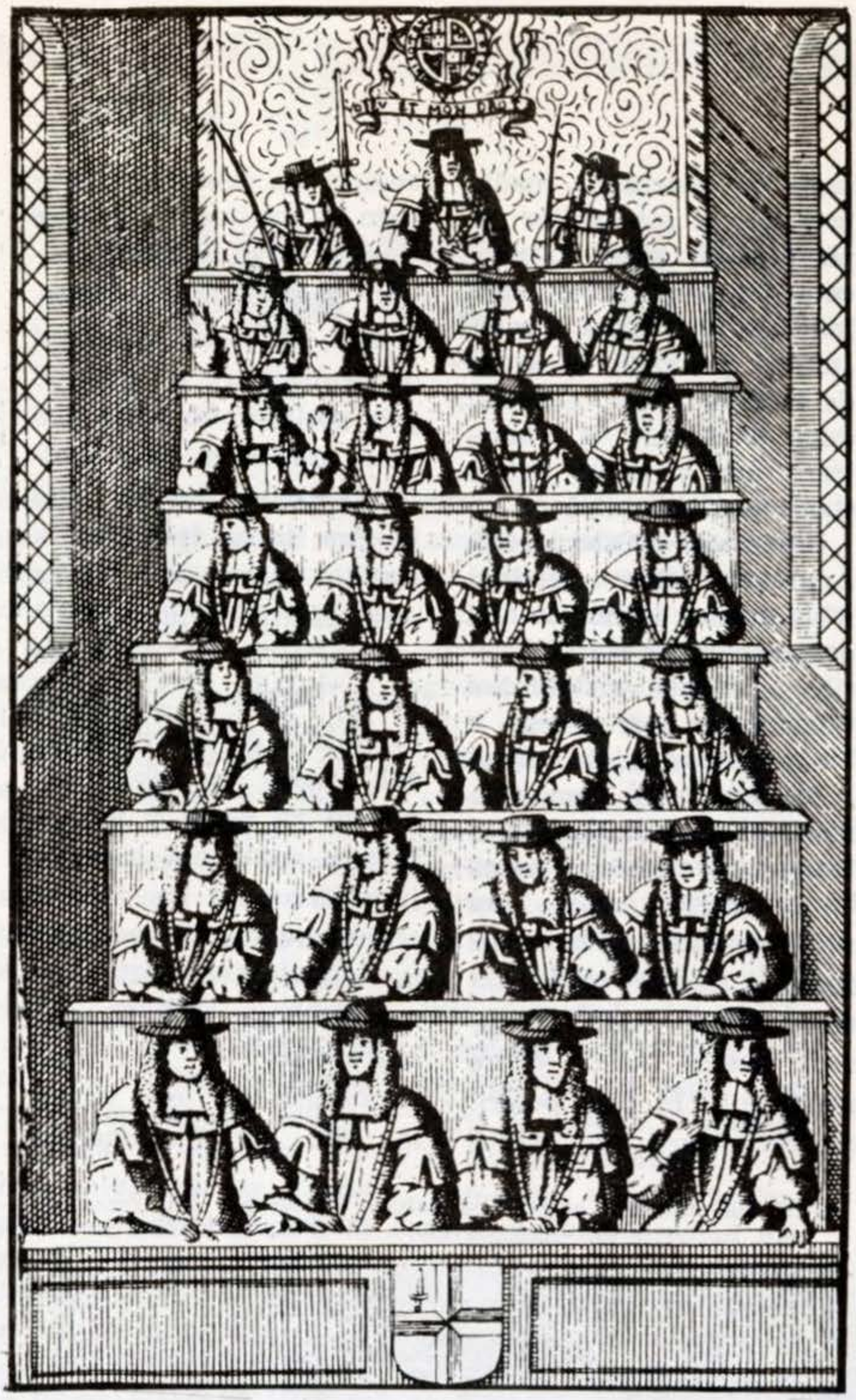

Tribunal englez (sec. XVII) prezidat de lordul primar al Londrei

din anii 1920-1930, eliberări care le facilitau acestora lichidarea martorilor, „compromițători", mituirea înalților funcționari guvernamentali, crearea de alibiuri false și altele. Iar drept corolar, înmulțirea cazurilor de polițiști cumpărați de gangsteri sau, contrariul, dar mai rar, ale „incoruptibililor", care adesea foloseau în mod necesar aceleași metode ca și adversarii lor.

Cu toate aceste denaturări, **Habeas corpus act,** ca și **Magna Charta Libertatum,** rămîne în istoria universală ca un act de mare importanță pe drumul afirmării libertății, demnității și drepturilor ființei umane.

Matei CAZACU

„Nu voi da pace brațelor
și odihnă sufletului,
pînă nu voi rupe lanțurile
care ne oprimă prin voința puterii spaniole".
Aceste cuvinte aparțin omului care,
la începutul veacului trecut,
a realizat
eliberarea unei mari părți
a continentului sud-american
de sub dominația spaniolă :
Simon Bolivar.
De numele lui El Libertador este legată
independența Venezuelei, Columbiei, Ecuadorului, Perului.
Avea 39 ani
cînd a cunoscut-o pe curajoasa, dîrza, devotata
apasionada Manuelita Sáenz.
Viețile lor s-au unit pentru o scurtă perioadă
de opt ani.
Simon Bolivar avea să se stingă din viață
după mai puțin de un deceniu,
pentru a rămîne în istorie ca un simbol
al setei de libertate, demnitate
și independență a popoarelor latino-americane.
Manuelita Sáenz
avea să-i supraviețuiască o bună bucată de timp,
dispărînd însă treptat
din memoria oamenilor.
Printre cei care i-au reînviat amintirea
se numără și Germán Arciniegas,
om de cultură și diplomat columbian,
a cărui relatare despre Manuelita Sáenz o reproducem
— în versiune prescurtată —
după antologia **Latin American Panorama**.

MANUELITA SÁENZ, aproape o legendă

GERMÁN ARCINIEGAS

Cînd Bolivar * a intrat în Quito **, în 1822, trecuse deja, în ultimele șase luni, prin cele mai întunecate momente și cele mai promițătoare glorii ale vieții sale luminoase. Sărise, pe cărări ametitoare, din paradis în infern și din infern în glorie — o dată, de două ori, de trei, patru, cinci ori — purtîndu-și uneori inima în pumn și alteori eliberînd-o ca pe o pasăre din colivie. Toate acestea erau de domeniul trecutului. În cele din urmă ajunse la Quito, un oraș fermecător pe care nu-l văzuse niciodată.

La intrarea pe străzile orașului Quito, toate ferestrele și balcoanele erau împodobite cu tapiserii. Ploua cu trandafiri și garoafe. Dintr-un balcon, o doamnă oarecare a aruncat o coroană de lauri, care l-a lovit pe Bolivar în frunte. Un gest cu urmări decisive. Tînăra impetuoasă, doamna ce trăsese la țintă cu atîta abilitate se numea Manuela Thorne, născută Sáenz.

În noaptea aceea a avut loc un bal și Eliberatorului i s-au făcut prezentările de rigoare. Tînăra care țintea atît de bine a fost aproape ultima. „D-na Thorne ?" „Nu. Manuelita, așa mi se spune".

* O amplă evocare a vieții și luptei lui Simon Bolivar, Eliberatorul, însoțită de o amănunțită schiță cronologică și bibliografică, a apărut în *Magazin istoric*, nr. 5/1971.

** Quito — capitala actualului stat Ecuador. În 1822, Ecuadorul a fost eliberat de sub jugul spaniol și încorporat în Republica Federativă Marea Columbie, creată de Bolivar.

Pentru Bolivar, Manuelita a devenit mai mult decît o oarecare femeie frumoasă ; ea era republicana mîndră, ageră, implacabilă, care se îmbrăca soldăţeşte şi ameninţa cu lancea.

Din clipa în care Manuelita se încorporase în suita militară a Eliberatorului, ea devenise paznicul care vede totul, agitatorul care-i trezeşte pe toţi ; îi veghea somnul, îi călca pe urme, nu permitea nimănui să arunce nici cea mai mică umbră asupra lui.

Înverşunata războinică veghează

Cînd şi-a continuat drumul spre sud, în Peru, Eliberatorul a sosit primul la Lima, iar Manuelita îndată după el. Curînd s-a şi apucat de lucru : ea era cea care primea scrisorile, le aranja, discuta cu ofiţerii, cu republicanii. Doamnele care o cunoscuseră nu cu mult înainte ca d-na Thorne, vedeau acum în ea o războinică aprigă. Cînd Eliberatorul a plecat în marea campanie din munţi, Manuelita a rămas la Lima, ministru al cabinetului său devenind o guerrillera care, de departe, îşi păzea cu gelozie stăpînul. În decembrie 1823, Bolivar îi scria lui Santander * : „În mijlocul Anzilor, respirînd un aer urît mirositor pe care ei îl numesc **soroche**, deasupra zăpezilor, îţi scriu această epistolă care va fi îngheţată dacă un condor nu o ia cu el să o încălzească la soare [...] Vom ocupa poziţii în mijlocul Anzilor". Cîteva zile mai tîrziu, Juan José Santana i-a scris Manuelei : „Vreau să fiu eu primul care să-ţi dau această veste : curînd vom fi la Lima !".

Bolivar n-a putut să se întoarcă imediat la Lima ; campania îl distrusese. Au trebuit să-l ducă la Pativilca pe jumătate mort. Acolo a început să revină la viaţă. Santana i-a scris Manuelei : „Acum este în convalescenţă. Totuşi, călătoria noastră la Lima nu va avea loc atît de curînd... Aici sîntem ca posedaţi de diavol, morţi de căldură, de supărare şi plictiseală..." Au trecut două săptămîni. La Lima regaliştii sărbătoreau ştirea că Bolivar era pe moarte. Callao ** s-a răzvrătit şi soldaţii săi au intrat în Lima.

Bolivar i-a scris unui prieten : „Sîntem pe cale să pierdem Lima. Navele sînt sub focul bateriilor duşmane. Trupele în mizerie"... Dar Bolivar era Bolivar. În acele zile a venit să-l viziteze Don Joaquin

Simon Bolivar, El Libertador

Mosquera ***. „L-am găsit — scria Don Joaquin — în afara pericolului de a muri de febră ; criza trecuse, dar era atît de plăpînd şi slab, încît înfăţişarea lui mi-a produs o mare durere. Şedea pe un scaun îmbrăcat în piele jerpelită, sprijinit de zidul unei mici grădiniţe, cu capul înfăşurat într-o basma albă ; pantalonii lăsau să se vadă genunchii osoşi ; vocea îi era cavernoasă şi slabă iar chipul cadaveric".

Oricît de neverosimil ar părea, Pativilca a fost anticamera marii victorii de la Junin ****. Pentru a ajunge la Junin, Bolivar a escaladat Anzii, trecînd din nou prin acel ţinut al gerului şi al dezolării. Manuelita l-a urmat de la distanţă. Ea a călătorit trei sute de kilometri prin acel infern al frigului, al gerului care arde. S-au întîlnit la Huarez. Apoi Bolivar şi-a continuat drumul. Manuelita, singură, făcea cît o divizie de Cruce Roşie. În apropiere de cîmpiile de la Junin, Bolivar le-a spus soldaţilor cuvintele care le-au insuflat dorinţa de a învinge : „Peru şi întreaga Americă aşteaptă de la voi pacea, fructul victoriei. Chiar şi Europa liberală

---

* Francisco de Paula Santander — general, tovarăş de luptă al lui Bolivar.

** Callao — oraş în Peru, puternic centru de rezistenţă spaniolă. A capitulat în 1826.

*** Joaquin Mosquera — viitorul preşedinte (1831-1837) al Republicii Noua Granada. (În 1830, Republica Federativă Marea Columbie se destramă. Columbia se proclamă Republică sub numele de Noua Granadă.)

**** Junin — oraş în Peru, situat în Munţii Anzi. În 1824, Bolivar a repurtat aici o strălucită victorie asupra spaniolilor.

vă privește cu admirație, pentru că libertatea Lumii Noi este speranța universului...“ Așa era Bolivar : își turna cuvintele în bronz. A urmat bătălia și victoria. Era începutul eliberării Perului. O mîndră bucurie ilumina chipul Manuelei. După victoria de la Junin a urmat Ayacucho *. De data asta era libertatea Americii. Exact așa cum le spusese Bolivar soldaților.

O amazoană călărind spre Bogota

1827. Au trecut trei ani de la Ayacucho. Bolivar era preocupat de veștile despre insurecția din Venezuela și, fără să mai întîrzie, și-a organizat călătoria spre Caracas. Scrisorile mergeau mai încet decît Bolivar. El a ajuns la Caracas, dar mesajele din Peru au întîrziat cu două, trei luni. Bolivar nu știa că între timp Lima se ridicase împotriva lui, că Manuelita fusese prinsă și închisă în Mănăstirea Nazarenas, iar apoi, deghizată în soldat, scăpase pentru a răscoli din nou spiritul poporului său, că fusese prinsă din nou, expediată din Peru în douăzeci și patru de ore și îmbarcată în direcția Guayaquil. Dar în timpul cînd Manuelita a stat în Mănăstirea Nazarenas, aceasta se transformase într-un fel de cartier general, cu un necontenit du-te-vino de ofițeri și de scrisori. Într-adevăr, niciodată o mănăstire din Lima nu fusese cuprinsă de o asemenea vîlvătaie.

La Guayaquil, lucrurile nu stăteau însă mai bine decît la Lima. Manuela a fost obligată să plece călare spre Quito. Știrile din Bogota și din Caracas soseau cu o încetineală exasperantă. Ea era ca o sălbăticiune înlănțuită în inactivitate. Sau în disperare. Nu primea răspunsuri de la Bolivar. În cele din urmă a sosit un mesaj : „Vino, vino, vino repede...“

Manuelita a plecat călare. Era însoțită de colonelul de Marquet și de doi negri credincioși care nu au părăsit-o niciodată: Jonatás și Nathan. Manuelita călărea ca un soldat, dar drumul de la Quito la Bogota a durat o lună și nouă zile.

Neplăcîndu-i să locuiască într-un palat, Bolivar își stabilise reședința într-o vilă de la marginea Bogotei, unde veneau doar persoanele intime și vizitatorii de seamă. Cînd Bolivar era plecat, Manuelita rămînea stăpîna și doamna casei. Locul era pitoresc și rustic, la poalele celor două dealuri, Monserrate și Guadalupe, cu bisericile lor albe pe culmi. Într-o grădină mică, trandafirii și violetele, verbina și heliotropul împrăștiau un parfum îmbătător. Pinii, cireșii, mirtul, stejarii, adunați într-o mică pădure, ar fi invitat la odihnă o femeie mai puțin activă decît Manuela.

* Ayacucho — oraș în Peru, („Waterloo-oul spaniol“) unde generalul Antonio José de Sucré, cel mai bun ofițer și prieten al lui Bolivar, a obținut o victorie decisivă asupra armatei spaniole (1824).

Funeraliile lui Bolivar

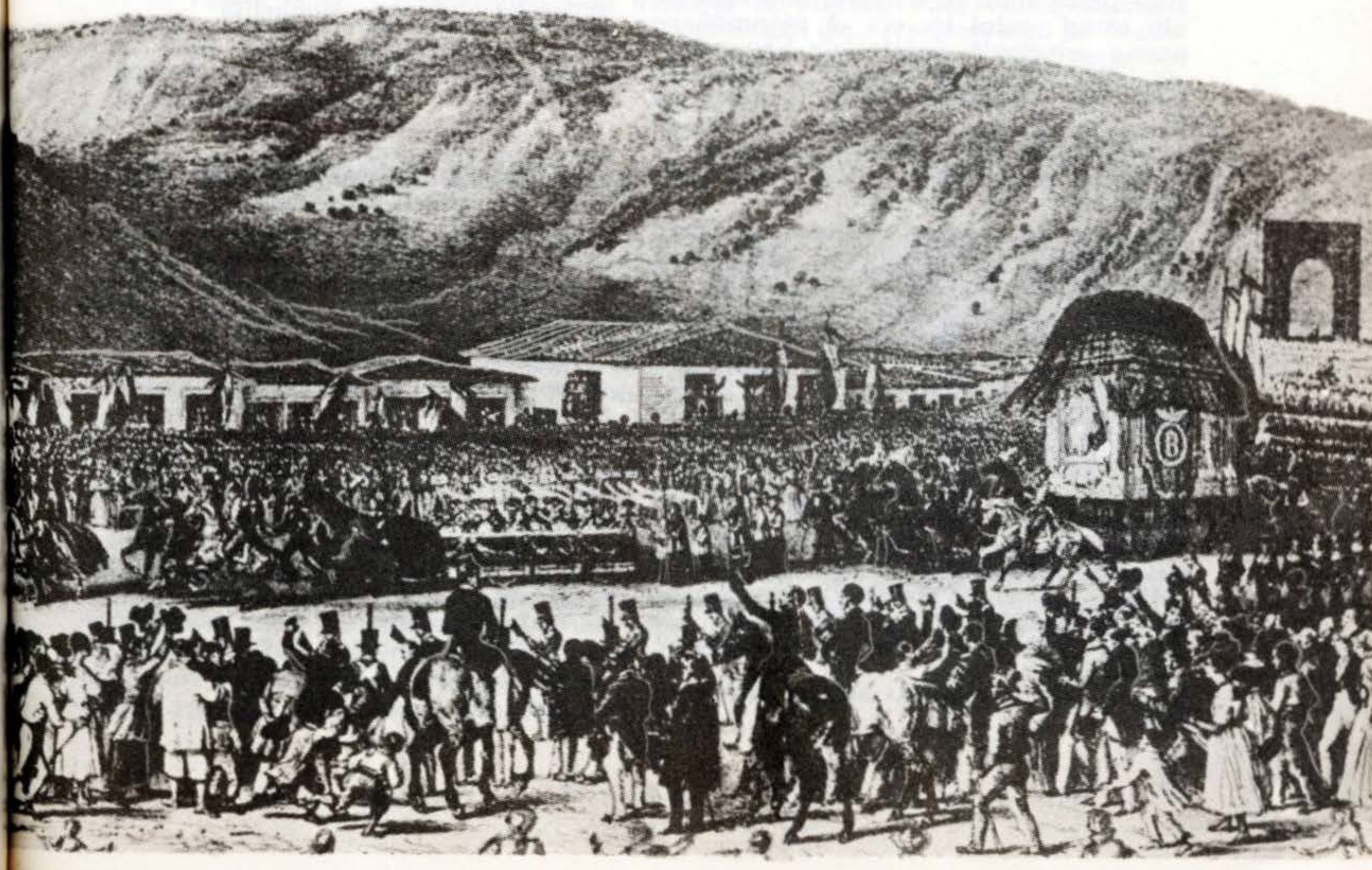

Libertadora înfruntă conspiratorii

Noaptea de 25 septembrie 1828 era o noapte cu o lună splendidă. Străzile ude, străluceau. În cartierul Santa Barbara, unde se afla casa poetului Vargas Tejada, soseau adversarii lui Bolivar, conspiratorii. Nimeni nu-i spiona. Pe asemenea străzi pustii, indivizi suspecți, ascunși sub pelerine spaniole veneau întotdeauna să joace cărți. Augustin Horment era un francez blond, care preda limbi străine și matematică la Córdoba și care avea capul plin de povești și romane despre revoluția franceză. Venezuelanul Pedro Carjuro era un bătăuș primitiv ; intrase în conspirație doar de dragul aventurii. Unii erau mai mult intelectuali decît soldați. Vargas Tejada. proprietarul casei, se afla și el acolo. Au discutat planul și, în așteptarea orei de plecare, Tejada a declamat o strofă ajunsă faimoasă : „Dacă din numele lui Bolivar tăiem prima literă / Și apoi o tăiem și pe cea de la sfîrșit, / Obținem Oliva *, simbolul păcii. / Asta înseamnă că trebuie / Să tăiem capul și picioarele tiranului / Dacă vrem să dobîndim o pace perfectă".

La 25 septembrie luna plină făcea casele văruite și mai albe, pinii și mai negri. Conspiratorii nu aveau nevoie de lanternă. Se mișcau ca niște umbre. Lăsînd în urmă Mănăstirea Augustină și grădinile ei, au pornit pe strada care ducea la Mănăstirea Iezuiților. Dînd colțul — nu mai aveau decît vreo sută de iarzi — au grăbit pasul și au strîns mai tare mînerele pumnalelor. Gărzile erau rare. În fruntea conspiratorilor pășea soldatul Carjuro, împreună cu alți ostași ; rolul lor era să pătrundă pe poarta principală. Sentinelele i-au oprit : „Stai !". N-au mai apucat să strige a doua oară, prăbușindu-se sub loviturile de cuțit. Conspiratorii au pătruns în holul de la intrare strigînd : „Moarte lui Bolivar !". Servitorii se treziseră ; cîinii lătrau întărîtați.

Bolivar își avea dormitorul la etaj. Conspiratorii s-au repezit pe scara largă de piatră. Clădirea, care avea o curte și coridoare ca o mănăstire, a devenit în cinci minute, un cîmp de luptă. Se putea crede că asediatorii se distrau, împărțind lovituri de cuțit, ca și cînd nu s-ar fi grăbit să ajungă la dormitorul Eliberatorului. De altfel, el se putea considera prizonierul lor. În cele din urmă au ajuns la dormitorul lui și s-au anunțat lovind cu putere în ușă. Nu li s-a deschis imediat. Au bătut din nou și au încercat să intre cu forța, strigînd : „Predă-te !".

Ușa s-a deschis : Manuelita era singură. Li s-a adresat imperios : „Ce vreți ?" „Îl căutăm pe Bolivar". „Nu-i aici ; căutați-l"

* Oliva — în spaniolă, măslină (figurativ, pace).

Dormitorul era mic, cu mobilă puțină. „Unde e ?" „Doarme". „Du-ne acolo unde se află". „Da, dar cu condiția să nu-l omorîți". „Promitem". „Urmați-mă". Manuela și-a aranjat repede rochia, și-a trecut mîna prin păr. Nu arăta însă că vrea să zăbovească. Au trecut prin coridoare, au urcat, au coborît. „Credeam că e aici", „O fi dincolo". „Aici l-am lăsat", „Totuși, să vedem..." pînă s-au întors la locul de plecare. Apoi, cu un zîmbet triumfător, a deschis fereastra, exclamînd : „A plecat pe-aici, nu fiți proști !". Apoi a izbucnit în rîs. „Acum, dacă vă face plăcere, omorîți-mă pe mine". Unul dintre atacanți a înaintat și a îmbrîncit-o, azvîrlind-o pe podea. „Omorîți-mă, lașilor, a urlat ea. Omorîți o femeie !"

Mai tîrziu, Manuelita scria : „Pe la douăsprezece noaptea au început să latre cîinii... Se auzeau niște zgomote curioase, probabil încăierarea cu străjile, dar fără arme de foc [...] L-am trezit pe Eliberator. Primul lucru pe care l-a făcut a fost să-și ia sabia și un pistol și să încerce să deschidă ușa. L-am oprit și l-am îndemnat să se îmbrace. Mi-a spus : «M-am îmbrăcat, ce facem ?». Din nou a vrut să deschidă ușa, iar eu l-am reținut. Apoi mi-am amintit de ceva : nu i-ai spus tu lui Don Pepe că această fereastră e foarte bună pentru un moment critic ? «Așa e» mi-a răspuns el și s-a dus la fereastră [...]

Conspiratorii au alergat să se ascundă. Nu le mai rămăsese decît libertatea de a fugi. În zori, goarna deșteptării arăta că răzvrătirea se terminase și Bolivar e din nou la reședința sa. Mi-am spus : tu ești libertadora Libertadorului" (eliberatoarea Eliberatorului) scria Manuelita.

Într-o prăvălioară de mărunțișuri

La patruzeci și cinci de ani Bolivar arăta de șaizeci. Libertadora a salvat un eliberator care se îndrepta spre mormînt. Gloria lui continua să lumineze ca o torță ce se mișca printre umbre, dar carcasa slabă a trupului său răsuna adesea de tusea care îi sfîșia plămînii.

La 25 septembrie 1828, Bolivar a scăpat de conspirație ; la 18 septembrie 1830 a murit.

S-a sfîrșit în cîteva zile, după ce spusese : „Dacă moartea mea contribuie la încetarea disensiunilor și la consolidarea uniunii, voi coborî liniștit în mormînt..."

Bolivar mort, Noua Granada l-a rechemat pe vechiul președinte, generalul Santander, să-și asume din nou sarcina guvernării. În Manuelita s-a trezit o veche ură împotriva generalului. Casa ei a devenit centrul opoziției și conspirației. Nu se ascundea, căci prefăcătoria nu-i era carac-

teristică. Guvernul nu a stat însă pe gînduri ; Manuelita a fost deportată la Cartagena *. De acolo ea a plecat în Jamaica, unde a găsit azil la Maxwell Hyglop, un prieten al lui Bolivar. Dar Manuelita tînjea după patria ei, după Quito al copilăriei sale şi al întîlnirii ei cu Bolivar. I-a scris preşedintelui generalul Flores ** prietenul ei. Cîteva luni mai tîrziu, Manuelita debarca la Guayaquil. A pornit spre Quito călare şi a ajuns pînă la orăşelul Guaranda. Dar Flores nu mai era preşedinte, iar noul guvern a reţinut-o în Guaranda. Manuela a protestat, a argumentat, a luptat, dar în cele din urmă a trebuit să se supună. A fost obligată să plece cu barca spre Peru. La Lima ? Nu. La Paita, un oraş mic, un oraş pierdut.

* Cartagena — oraş în Columbia, situat pe ţărmul Mării Caraibilor.

** Juan José Flores — preşedinte al Ecuadorului în perioada mai-august 1835.

A trăit nouăsprezece ani la Paita, unde nu era nimeni împotriva cui să conspire. Marinarii şi pescarii veneau şi plecau, iar ea... vindea tutun în prăvălioara ei. Tutun, zahăr, lumînări... Era o legendă aruncată de fluxul vieţii pe o coastă pustie. Într-o zi a venit să o vadă Giuseppe Garibaldi. Altădată a vizitat-o Don Ricardo Palma, compozitorul unor delicioase **tradiciones** peruane, inspirate din poveşti. În altă zi, a venit fostul profesor al lui Bolivar — care a sfîrşit, la fel ca Manuelita, ţinînd o prăvălioară într-un sat — Don Simon Rodriguez, cel mai activ discipol al lui Rousseau în Lumea Nouă, cel care l-a pus pe Bolivar să jure, pe cînd se aflau la Roma, că va lupta pentru independenţa Americii. La fel ca Manuelita, Don Simon Rodriguez s-a apucat să vîndă lumînări, spunînd : „Dacă nu am fost în stare să-i luminez pe aceşti americani cu şcoli, cel puţin să le dau lumina lumînărilor".

• Clio anunţă • Clio anunţă • Clio anun

■ 120 ani de prezenţă activă

Telegraful român, *publicaţie care apare la Sibiu sub egida Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba Iulia şi Sibiu, şi-a sărbătorit de curînd cel de-al 120-lea an de neîntreruptă apariţie. Apărut la 3 ianuarie 1853, din iniţiativa mitropolitului Andrei Şaguna,* Telegraful român *îşi propunea „să contribuie la învăţătura şi folosul poporului român", la luminarea acestuia „în mod cuviincios asupra adevăratelor sale trebuinţe sufleteşti şi trupeşti". Merită a fi subliniată contribuţia acestuia la pregătirea şi realizarea actului Unirii de la 1 decembrie 1918, publicaţia militînd, alături de altele, pentru afirmarea drepturilor poporului român.*

Pintre redactorii publicaţiei s-au numărat A. Florian, Paul Vasici, Visarion Roman, Zaharia Boiu, Nicolae Cristea, D. Stăniloaie etc., reprezentanţi de frunte ai vieţii culturale transilvane care, prin efortul lor şi al tuturor colaboratorilor gazetei, au reuşit să împlinească nobilele deziderate pe care A. Şaguna le propunea Telegrafului român.

■ Strămoşul dolarului...

Controverse aprige agită sistemul monetar occidental avînd drept protagonişti-concurenţi dolarul *şi* etalonul aur. *Pe lîngă argumentele economice prin care se înfruntă puterile capitaliste interesate, financiarii nord-americani au recurs la sprijinul istoricilor, pentru a le furniza amănunte de natură să sublinieze, evident, virtuţile dolarului. Iată fişa istorico-biografică a acestei monede.*

Primul „părinte" al dolarului a fost împăratul spaniol Carol Quintul, care a botezat astfel „livra de aur" pusă în circulaţie în vremea sa, pentru a o diferenţia de vechii taleri olandezi. Dolarul spaniol a servit apoi drept monedă internaţională aproape întreaga perioadă în care Spania a beneficiat de aurul provenit din posesiunile sale de peste ocean. S.U.A. au adoptat dolarul ca monedă naţională la 1792 — primul dolar american cîntărind 416 g aliaj de argint. Emiterea lui a prilejuit una din cele mai vii dezbateri din istoria Congresului S.U.A. Se confruntau cu pasiune identică două propuneri privind gravarea pe monedă fie a figurii generalului George Washington, fie a efigiei Libertăţii. În cele din urmă au avut cîştig de cauză partizanii efigiei, dar un amendament a stabilit să-i servească drept model... capul Marthei Washington, soţia generalului. Semnul de identificare a dolarului — $ — se scria la început — 8 — amintind că dolarul spaniol valora opt reali.

A. B.

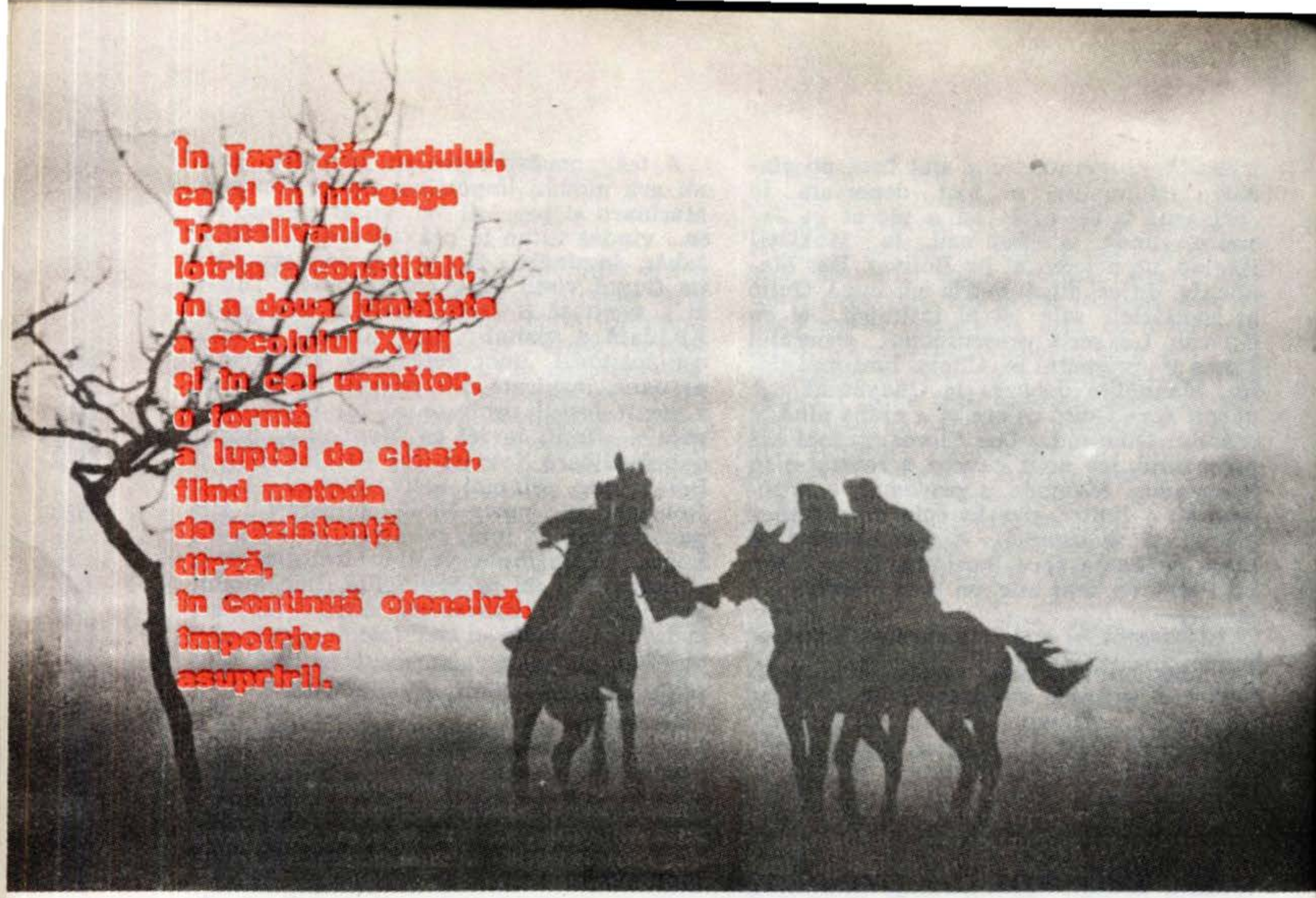

Cronică haiducească LOTRII ZĂRANDULUI

FLORIAN DUDAȘ

Iobagii români, fugiți de pe moșiile nobililor, au fost înscriși în actele vremii sub numele de „tîlhari", „hoți" și „lotri" (latrones). În realitate, haiducul sau lotrul — cum îl vom numi pentru a păstra termenul tradițional — era ocrotitorul țărănimii asuprite. Documentele cercetate prezintă lotria ca pe o mișcare specific țărănească. Forța ei rezida în unitatea cetelor conduse de căpetenii încercate, uneori chiar cu știință de carte și capabile să prevadă noi ordini sociale și politice.

O urmărire care nu se poate face...

Valea Mureșului-Săvîrșin, 1784, iulie 27. Ceața învăluie satul ascuns între dealurile prelungi coborînde spre Mureș. La mică distanță, castelul nobiliar învăluit la rîndu-i într-o pădure de brad și gorun. Să tot fi fost al patrulea ceas al dimineții cînd liniștea curților e tulburată de un strigăt puternic, venit dinspre poartă :

— Săriți ! Vin lotrii !

Dar, în sat, oamenii rămîn în bordeie. Atunci, pe domeniul vice-comitelui Aradului, lotrii au făcut să străfulgere pe Mureș flăcările dreptății...

Cîte întîmplări de acest fel vor fi precedat în Țara Zărandului vuietul răscoalei populare de la 1784 nu se știe. Știm în schimb, grație documentelor, că odată cu venirea primăverii acelui an, în urma nenumăratelor acțiuni ale lotrilor între Crișul-Alb și Mureș, administrația Zărandu-

lui a solicitat concursul comitatelor vecine, scriindu-le că între 15 aprilie şi 30 octombrie 1784 nu va mai permite nimănui să treacă în Zărand fără paşaport. La 13 iulie scria Bihorului despre dezlănţuirea unei largi campanii de urmărire a tuturor lotrilor grupaţi la marginea Munţilor Codrului, cerînd mobilizarea forţelor de ordine la Beiuş, pentru a aştepta în taină lotrii ce vor încerca să fugă într-acolo.

Vara anului 1784. Deşi satele se află în toiul secerişului, lotria continuă. În plus, prigonirile sînt lipsite de orice succes. Juratul Anton Ciomor din oraşul Sebiş raporta la 20 iulie 1784, în loc de împlinirea vreunui act de pacificare, prinderea sa de către cei peste 40 secerători ajutaţi de lotrii care îndrăzniseră să pătrundă în oraş, ducîndu-l pe jude între arme.

Cînd nobilii din Bihor solicită sprijinul Regimentului de infanterie al garnizoanei din Oradea, alcătuit din românii acestor părţi vestice, cererea le este refuzată, de teamă ca nu cumva ostaşii să fraternizeze cu lotrii şi ţăranii.

În părţile oraşului Buteni, pretorul Stanislovitz, primind ordinul prigonirii, în loc să-l execute, răspunde că în urma discuţiilor purtate pe marginea cauzelor **„mişcărilor valahe“**, ar fi **„mai prudent să sfătuiască, să liniştească şi să-i înduplece pe români să se supună legilor, lăsîndu-se de lotrie şi să predea armele luate de la nobili“**. Intenţiilor sale, ce par să aibă un oarecare rezultat, administraţiile Bihorului şi Zărandului răspund prin continuarea urmăririlor şi pedepsirea celor prinşi, cerînd pretorelui din Buteni să reînceapă la 21 iulie 1784 urmărirea tuturor lotrilor şi fugarilor. Creîndu-se o situaţie dificilă, acesta răspunde : **„Pentru liniştea generală, n-am putut face altceva decît să înaintez grabnic o cerere către tron pentru iertarea lor. Cert este că nici eu şi nici judeţul Aradului n-am putut fi de părerea urmăririi... şi sînt convins că o urmărire nu se poate face, parte din cointeresarea iobagilor şi a hoţilor de noapte, parte din cauza spionilor şi complicilor lor“.**

Documentele din zidul bisericii

Răspunzînd provocărilor, fulgerător, o ceată a lotrilor din Zărand a devastat în noaptea de 27 iulie 1784 curtea nobiliară de la Săvîrşin. Cei aproximativ 20 ţărani înarmaţi, conduşi de dezertorul Petru Beciu (Bîci) din Desna şi de către Urs Ribiţă, s-au prezentat la curte cerîndu-i vice-comitelui András Forray să le scrie o petiţie către împărat prin care să se ordone sistarea urmăririlor. Căpitanul Petru Beciu, dorind generalizarea acordării amnistiei pentru toţi ţăranii organizaţi ori refugiaţi prin păduri, l-a silit pe vice-comite să-l urmeze. Trecîndu-l peste Munţii Zărandului, spre Crişul Alb, ceata a ajuns la 29 iulie 1784 la Dumbrăviţa (Dieci), unde petiţia a fost scrisă şi trimisă la Viena, pînă la primirea răspunsului conducerea comitatului purtînd mai multe tratative cu ceata lotrilor.

Răspunsul imperial a sosit la 9 august, urmînd să fie înmînat căpeteniilor ţărăneşti. Cu toate că acest ordin de graţiere a fost adus la cunoştinţa întregului Zărand, puţini fugari au lăsat armele şi au depus jurămîntul de credinţă. Ceilalţi, cei mai mulţi, au continuat să reziste ; decretul imperial a aplanat doar temporar conflictul, nevizînd de loc schimbarea stărilor social-economice şi politice existente.

Mişcarea lotrilor a fost, în Zărand, **prologul** marii ridicări populare de la 1784 cînd, sub conducerea căpitanului Petre Beciu, s-au alăturat răsculaţilor lui **Crişan** — căpitanul suprem al Zărandului.

Dar, în luna ianuarie 1785, marea răscoală populară din Transilvania a fost înfrîntă, începînd — chiar din primăvara acestui an — un nou şir de răzbunări, pedepse şi impuneri. Dar ceea ce forţele nobiliare şi armata de dragoni n-au reuşit să biruie în părţile Zărandului nici după 1785 a fost mişcarea lotrilor, **„spre a căror stirpire** — mărturiseşte un document — **s-au trimis mulţi simbriaşi spre urmărire şi prindere...“** Expediţia de pedepsire din februarie 1785 a întîmpinat rezistenţa lotrilor conduşi de acelaşi Petru Beciu, care, la scurt timp după prinderea lui Crişan, va pieri şi el frînt pe roată.

În lunile care au urmat, silniciile nobiliare nu au mai cunoscut margini. Conform plîngerii iobagilor din tîrgul Beliu, în zilele sărbătorilor de iarnă ale anului 1786 ispanul i-a obligat, sub ameninţarea bătăii, **„să iasă la Crăciun cu carăle cu boi să ducă lemne la legărie** [glăjerie, sticlărie — **n.n.] şi în toate duminicile care-au urmat“**. La 4 august 1786, juratul Nagy Iosif din Sebiş scria comitatului Arad că, în urma atacurilor lotrilor asupra proprietăţilor din Buteni şi împrejurimi, au fost rînduite, zi şi noapte, cete de pază ca să intercepteze legăturile locuitorilor satelor cu cei plecaţi în lotrie, căci colaborarea acestora în unele sate era atît de iscusită, încît vinovăţia nu li se putea dovedi în nici un chip.

Prin extinderea şi tăria tuturor acestor acţiuni, la numai doi ani de la înfrîngerea răscoalei lui Horea, lotria alcătuia din nou subiect de aprinse dezbateri la Curtea din Viena. Recent, în zidul bisericii din satul Mînerău (jud. Arad) a fost descoperit un **Protocol de circulare** dintre anii 1786-1800. Conform textului unuia dintre ordinele ce le conţine, comisul Cristofor Niţki a trimis din Viena, în martie 1787,

la Arad, ordinul **„Pentru lotrii“**, urmat la 30 martie de o pastorală episcopală, care amintea acțiunile lotrilor în părțile Ineului și Pîncotei. Deosebit de importantă rămîne, dintre cele peste 150 documente conținute de Protocol, distincția „lotrușagului“ de „tîlhărușag“ și „furtușag“, folosindu-se deosebit acești termeni, administrația preferînd cu precădere pe ultimii doi, dovedind astfel atît direcția acțiunilor organizate de comitat, cît și încercările de compromitere a mișcării în fața poporului.

„Cîrdășagul lotresc al locuitorilor“

De la Curtea din Viena, soseau mereu circulare ; ele hotărau, alături de îngrozitoare suplicii, pedeapsa cu închisoarea pe timp de 5-8 ani pentru lotri, în timp ce pe rudele acestora le aștepta surghiunul.

Dar aceste măsuri n-au putut liniști spiritele. În luna august 1787, dascălii și preoții satelor dimprejurul Hălmagiului povățuiesc pe țărani să nu mai plătească dijmă din produse decît a zecea parte în loc de a noua. Faptul că dascălii și preoții sătești din Zărand simpatizau pe lotri și propovăduiau dinadins lotria, a determinat, la 1788, pe însuși mitropolitul din Karlowitz, Moise Putnic, să le adreseze o aspră pastorală, rechemîndu-i la „credința către împărat“.

Măsurile dictate din Buda ori Viena au devenit tot mai drastice. Și totuși, în Zărand lotria a rămas la fel de puternică. Astfel, la 5 iulie 1788, vice-comitele Zărandului, Ștefan Hollaky anunța comitatului Arad primejdia pătrunderii pe Crișul Alb a unei cete de peste 90 lotri, conduși de Francisc Bodea din satul Neagra, de lîngă Moneasa.

În următorii ani, numărul celor plecați în lotrie a crescut. Circulara din 9 august 1792 **„pentru lotri și fugari“** deplîngea faptul că **„lotrușagul sau tîlhărușagurile în varmeghiile Aradului și Zărandului așa s-au înmulțit, încît făcătorii de rău și de pe uliță și din curțile mari, marha** [vitele] **întrarmați mînă, cu sila luînd“**, avînd **„cîrdășagu lotresc al locuitorilor...“.**

Diversele abuzuri loveau nu rareori chiar și în viața tradițională a poporului. În a doua zi a Anului nou 1791, Gavril Bucatoș face plîngere în numele comunității Buteni și a satelor din împrejurimi împotriva solgăbirăului Bartoș de la Ineu, care, neținînd seamă de sărbătoarea poporului, **„au luat oamenii cu puștile și i au dus în pădure după vînat și i-au ținut 2 zile“.** Dar răsplata răzbunării nu a întîrziat. La scurtă vreme, o ceată de lotri s-a abătut pe la Luguzău asupra Curții de la Cuied, incendiind-o, luînd armele, praful de pușcă și gloanțele slujbașilor.

Răstimpul care a urmat a fost, în istoria Imperiului habsburgic, șirul anilor neîntrerupți de războaie. În Zărand, din precauție și de teama recrutării, tinerii satelor umblau înarmați cu pistoale și puști fără pat, ori se alăturau cetelor de lotri. De pildă, raportul din octombrie 1799 al judecătoriei din orașul Ineu, trimis Consiliului locotenențial din Buda dezvăluie pustiirea de către acești „răz-

Pistol folosit de lotrii Zărandului

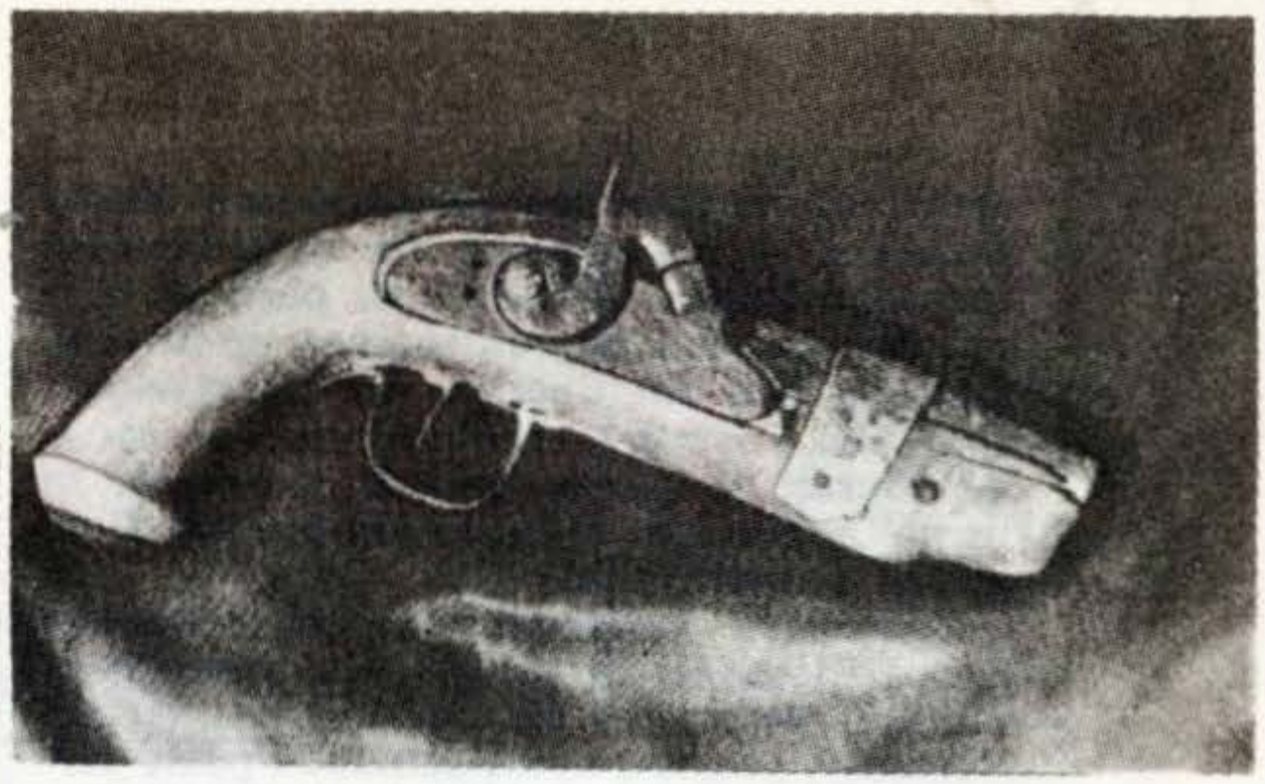

Documente-circulare emise, la 1783 şi 1784 împotriva lotrilor

vrătiţi“ a mai multor curţi şi domenii din cîmpia vestică, de unde apoi **„s-au îndreptat spre Banat, Transilvania şi Principatul Valahiei...“**

Mişcarea lotrilor din părţile Zărandului şi Aradului n-a putut fi înfrîntă nici la începutul secolului următor. Creşterea diverselor impuneri nobiliare şi a fiscalităţii imperiale, însoţite de practica recrutării forţate pe timp îndelungat în slujba armatelor habsburgice, vor impune acestei forme tradiţionale a luptei de clasă o desfăşurare continuă.

Romanul adevărului

„...De la Ineu, drumul de ţară o ia printre păduri şi peste ţarini, lăsînd la dreapta şi la stînga satele aşezate prin colţurile văilor. Timp de un ceas şi jumătate, drumul e bun ; vine apoi un pripor pe care îl urci şi după ce ai coborît în vale trebuie să faci popas, să adapi calul ori vita din jug şi să le mai laşi timp de răsuflare fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe încep locurile rele“. Aici, în vale, se afla **Moara cu noroc** care, cu timpul, **„a încetat să mai macine şi s-a prefăcut în cîrciumă şi loc de adăpost pentru tot drumeţul obosit“.** Sînt cuvintele cu care Ioan Slavici începe dezvăluirea romanţată a unor fapte dramatice pe care le-a cunoscut acum un veac în părţile Ineului, pe cînd împletea funcţia de practicant al avocatului Mircea V. Stănescu cu cea de scriitor de „novele din popor“.

Evenimentele înscrise-n cartea sa s-au desfăşurat între Ineu, Beliu şi Buteni — vechile făgaşuri ale lotrilor Zărandului — unde cercetările întreprinse dovedesc indiscutabil fondul istoric real al faptelor. Slavici şi-a scris cartea avînd în faţă actele dosarelor de urmarire şi anchetă ale viitorilor eroi ai cărţii sale.

Topografic, **Moara** se afla la jumătatea drumului ce ducea de la Ineu spre Buteni şi spre Beliu (către Oradea), acolo unde şi azi mai spun bătrînii că a fost **„Birtul lui Vanu“, „Birtul lotrilor“** sau **„Birtul Sămădăului“.** Înainte, fusese o crîşmă a baronului Bitto, stăpînul locurilor. Era un fel de han la care poposeau drumeţii ce se îndreptau îndeosebi spre cîmpie. Existenţa sa o atestă şi unele documente. Prin apropiere — completează tradiţia — trecea şi tainicul drum al lotrilor spre Banat şi, peste codru, spre Beiuş... Doar **„patru zile pe săptămînă, de marţi seara pînă sîmbăta“** cîrciuma era plină. Precizarea este de natură predominant comercială. Cei veniţi marţi înoptau aici în aşteptarea tîrgului de miercurea din Beliu. Joia era tîrg dincolo, la Sebiş, de unde doar pe la Moară drumeţii puteau să treacă spre vestitul tîrg de vinerea al Ineului şi cel mai mare tîrg de vite de pe vremuri de la Pîncota, ţinut sîmbăta.

Lică Sămădăul — eroul romanului — era un bun cunoscător al acestor locuri, chiar dacă nu era din aceste părţi. Ştim sigur

astăzi că numele său adevărat era **Vasile Panda** și că era originar din satul **Mocirla** (actualul Lunca Teuzului), de pe lîngă Tîrgul Beliului. S-a născut, se pare, pe la 1835. Lotru a fost din tinerețe. La fel, adversarul său, Pintea, înainte de a ajunge căprar, îi fusese tovarăș de ceată, în urma acțiunilor săvîrșite împreună fiind prinși și întemnițați.

Lică, după ispășirea pedepsei, a fost eliberat. Cîștigînd în sensul voit încrederea marelui proprietar din aceste părți, Arpád Vérmesy, acesta-l numi sămădău peste turmele sale și ale altor îmbogățiți. Pintea, în schimb, părăsind ceata, cîștigă încrederea autorităților și pentru faptul că știa toate potecile și secretele mișcării, a fost numit jandarm la Ineu. Din acest moment drumurile lor s-au despărțit, Pintea devenind omul legii, pe cînd Lică, sub scutul răspunderilor sale, alăturîndu-și oameni de încredere, a continuat lupta, rareori trecînd și pe acasă...

Sfîrșitul Sămădăului este cel cunoscut din povestirea lui Slavici. Văduva și fiul său au rămas în satul natal — Mocirla — unde trăiesc și azi urmașii lor.

După 1880, baroneasa Agneta Bitto din Șilindia a pus în vînzare hanul reconstruit. L-a cumpărat unul din cei mai temuți lotri din Zărand, **Pavel Jigovanul (Biterul)** care l-a transformat în adăpost tainic pentru cetele de lotri aflate în treacăt pe valea Crișului Alb. În funcția ce o avusese Lică, la scurtă vreme este pomenit **Todor (Petroman) Sămădăul** — tot căpetenie peste o ceată a lotrilor din aceste părți, om de credință avîndu-l pe **Nicolae Cristea** din Iarcoșeni, sămădău și el peste turmele moșierului Crisztur din satul Mînerău, de lîngă Crișul Alb. Din birtul lui **Jigovanul** aceștia în fruntea unei cete de 13 lotri, în noaptea de 23 februarie 1883, au atacat casa arendașului moșiei Korek Kálman din satul Cuied, răzbunînd cumplit nedreptățile îndurate ani de-a rîndul de săteni.

La 1885, principesa Ana de Hamburg și ceilalți mari proprietari din Zărand au cerut un decret imperial pentru **„stîrpirea tuturor lotrilor"**. În acest scop, din Oradea și Arad au fost trimise în Zărand trupe care au înconjurat munții, majoritatea lotrilor fiind vînați asemeni fiarelor. Ceata lotrilor condusă de acel Pavel Jigovanul, ce se întorsese peste Munții Codrului de la Vașcău, unde la sfîrșitul lunii noiembrie tocmai atacaseră conacul moșierului din Călugări, a fost prinsă acasă.

...Într-o noapte de toamnă, cu ceață deasă, pe dealul de la marginea localității Bocsig, de lîngă Ineu, au răsunat 12 detunături. Acolo, pe locul unde lotria își sfîrșea în Zărnad o existență seculară și zbuciumată, familiile celor morți au ridicat o cruce de piatră, care străjuie și astăzi mormîntul comun. Acolo, pe acel loc, în urmă cu aproape două decenii s-au desfășurat sub îndrumarea artistică a neuitatului regizor Victor Iliu, filmările pentru **Moara cu noroc.**

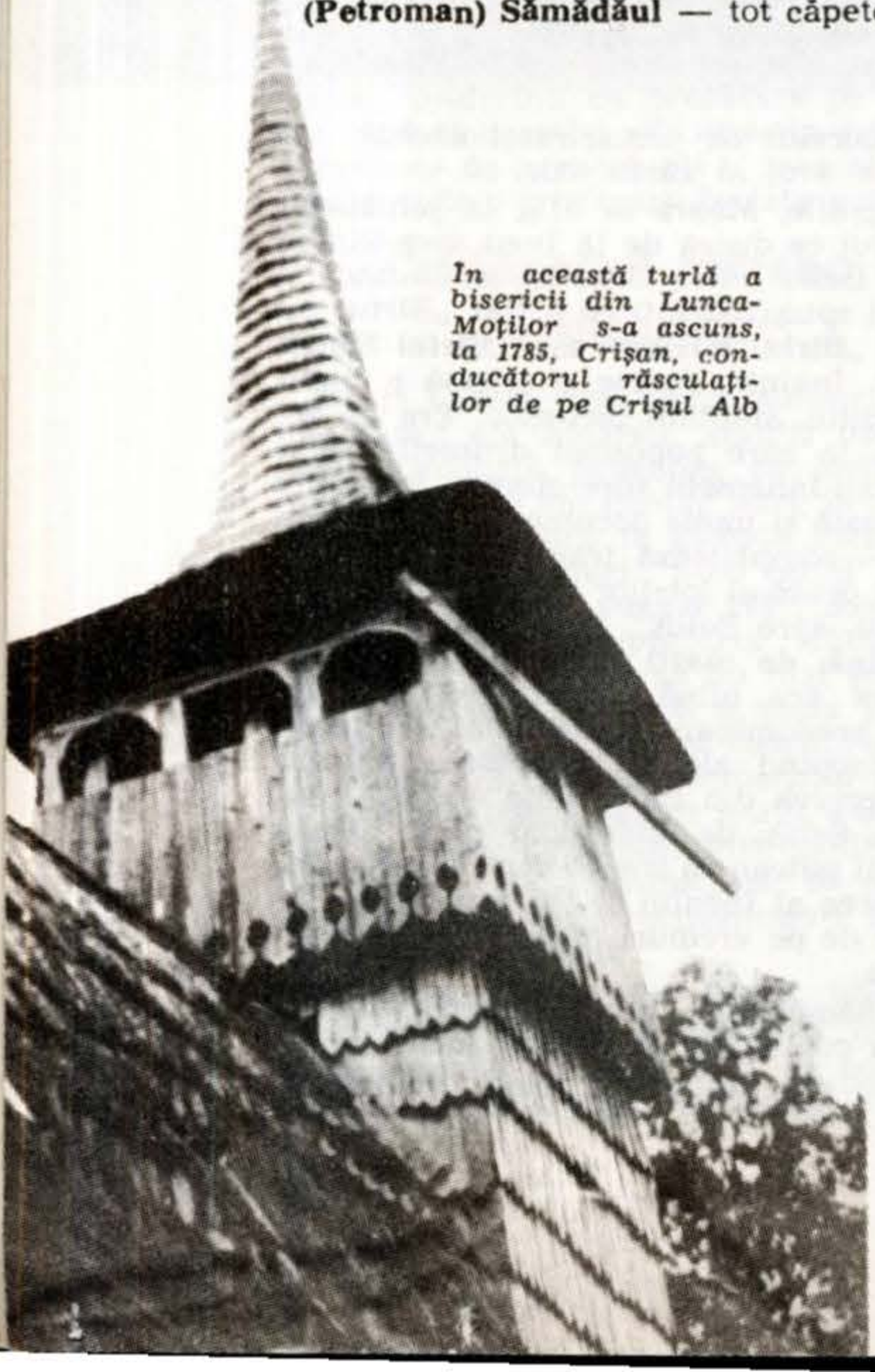

In această turlă a bisericii din Lunca-Moților s-a ascuns, la 1785, Crișan, conducătorul răsculaților de pe Crișul Alb

Fiul lui Lică Sămădăul și soția sa

Veche moară din satul Vîrfurile ; în podul ei, lotrii Zărandului își aveau loc tainic de adăpost

Cronică haiducească

PE DRUMUL FURILOR

GH. BĂILEANU

Drumurile, urmînd cursul apelor, s-au croit nu departe de albia acestora, pe costişele dealurilor, traseul lor fiind influenţat de aşezări omeneşti, de relief, de diferite trecători şi vaduri. Astfel, în depresiunea Jijiei, între cele două artere naturale de comunicaţie — Siretul şi Prutul — s-a conturat, din vechime, un drum extrem de curios : drumul furilor.

În adevăr, în hotarnica satului Ştiubeeni (Dorohoi), din anul 1492, este indicat **drumul tîlharilor** şi **drumul lui Ioachim** (spre Ioachimeni, pe Podraga şi Başău). **Drumul furilor** apare în mai multe documente din secolele următoare, precum în hotarnica din 1589 a Onţănilor (Unţeni) : „pînă în **drumul furilor** din fundul Văii Armencii, apoi în capul Mănăstirenilor pînă la drumul de la Jijia la Botoşani" ; în actul de vînzare a unui răzor la Stănişor : „din apa Siretului pînă în **drumul furilor" ;** în zapisul din 1750, cu aceleaşi indicaţii ; în hotarnica din 1751 a moşiei Costeşti : „de la Tătărăşeni, Fîntîna puturoasă, **drumul furilor,** Mănăstireni şi înapoi, tot pe **drumul furilor".** În fine, pe un document **sui generis** — o hartă din 1781 a aceleiaşi moşii Ştiubeeni — sînt trasate patru drumuri : pe cel de sus este desenat un călător, atacat cu parul de un „tîlhar" ; o însemnare arată că se numea **drumul tîlharilor.**

Drumul acesta — al **tîlharilor,** al **furilor,** adică al **haiducilor** — s-a format ca o consecinţă a unui fenomen social. Căutînd să scape de urgia exploatării, ţăranii nevoiaşi părăseau satele, refugiindu-se în mijlocul naturii ; fugarii se constituiau în cete, şi, prin voinicia lor, porneau lupta împotriva asupritorilor. Cavaler al dreptăţii, darnic pentru săracii fără chimir şi desagă, dar necruţător cu cei bogaţi, pe care îi judeca în faţa cetei sale, haiducul a devenit simbolul rezistenţei şi al luptei pentru emanciparea socială, şi, nu de puţine ori, şi naţională.

Drumul furilor începea în pădurile Bordei, aflate în sud-estul Iaşilor, avînd, la mici distanţe, numeroase hanuri. Drumul mare de poştă, care urma cursul pîrîului Nicolina, cobora în Valea Şantei, urca un deal abrupt şi ieşea în satul Bordei pe o înălţime, la vreo 2,5 km de locul actualei gări a satului Bîrnova. Drumul Bordei se unea cu cel de la Valea Adîncă, încrucişîndu-se apoi cu cărările satelor Ciurbeşti, Lunca, Mogoşeşti şi Curătura.

De la satul Bordei, **drumul furilor** venea spre Iaşi, alegînd ruta urbană după împrejurări, pentru a ieşi la răsărit de acest oraş, pe dealul Şorogari. De aici, pe diferite cărări, evitînd drumurile bătătorite, ajungea în pădurea Breazu, continuînd — la sfîrşitul sec. XVIII şi începutul celui următor — prin **drumul haiducilor,** spre Rediu Tătar, sătuleţ la răscrucea dintre Popricani şi Tăuteşti. Mai departe, urmînd linia de separaţie dintre bazinele rîurilor Prut şi Jijia, drumul mergea spre nord prin Cornohalu, Ringhileşti, Valea Başăului, Ştiubeeni şi Hudeştii Mari, se întîlnea cu **drumul lui Ioachim** pe Valea Podragăi şi ieşea mai departe spre nord, la Lipcani pe Prut. El avea şi ramificaţii laterale, spre Hîrlău prin Totoieşti şi spre Podul Iloaiei prin Belceşti.

După cum se vede, **drumul furilor** „controla" arterele comerciale cele mai frecventate, cu legături interioare şi de tranzit — de la Dorohoi, Botoşani, Hîrlău, Podul Iloaiei şi Iaşi — spre cele cinci vaduri ale Prutului, precum şi drumurile care legau Iaşii de Bucureşti prin Scînteia, de Botoşani şi Dorohoi prin Şipote şi **drumul de mijloc,** care ducea spre Cernăuţi, Liov, Viena şi Leipzig.

Traiectul interior avea numeroase hanuri şi cîrciumi. Pe moşia Tăuteşti se afla hanul Mîrzeşti, adăpostul haiducilor, în care a locuit Cauniuc, căpetenia acestora, construcţie asemănătoare cu hanul Bordei, dar mai mică decît hanul Ancuţei de pe drumul Fălticenilor. Hanul era împrejmuit cu un gard înalt ca un zid de cetate, şi, în interior, avea şuri, hambare, odăi de găzduire, atelier de reparaţii şi odaie pentru cîrciumă. Mai spre nord, era hanul Zahorna-Horleşti, cu ratoşul lui Alecu Calimah, numit **La trei izvoare,** pentru că acolo drumul se trifurca, spre Podul Iloaiei, Movileni-Larga şi Cîrniceni, ultima ramificaţie legînd, prin Epureni-Ţigănaşi, **drumul haiducilor** cu vechiul **drum al furilor.**

Aşa cum îl descriu întocmitorii **Statisticii Moldovei** din 1832, drumul mergea pe locuri deluroase, deschise, şi întretăiate de vîlcele mari. La hanul Larga-Jijia se schimbau caii de poştă — de aceea locul respectiv a luat denumirea de **dealul cailor** — acolo fiind şi locuinţa haiducilor, totdeauna separată de ceairul herghelii-lor.

Drumul furilor — drumul răzvrătirii, al libertăţii şi al dreptăţii sociale — a fost străbătut de cei care au trăit în jurul focului haiducesc, s-au ascuns de poterile stăpînirii în codri şi pe la stîne, odihnindu-se şi ospătîndu-se în hanurile lui. Astfel, la începutul sec. XVII, în timpul luptelor din jurul Hotinului — pe atunci raia turcească —**Mihu Copilul,** „păunaş de codru, vătăşel de lotru", a folosit **drumul furilor** dinspre miazănoapte ca loc de hărţuire. Acelaşi drum a fost bătut de contemporanul său, **Toma Alimoş,** „boier din ţara de jos", care a pornit în „sus pe şesul Prutului, / pe pămîntul turcului, / colo-n zarea celor culmi, / la groapa cu cinci ulmi". Tot în lupta împotriva turcilor şi tătarilor, **Grue Grozovanu** de la coada Ialpugului a trecut vadurile spre **drumul furilor.** Drumul acesta a mai văzut, venind de la Moghilău, pe vestitul **Codreanu.** Răsculat împotriva boierilor greci din anturajul lui Alexandru vodă Iliaş, Codreanu a fost adus în 1633 la Iaşi, în faţa lui vodă, balada populară relatînd astfel dialogul dintre cei doi : „Măi Codrene, voinicele, / ia spune domniei mele / cîţi creştini ai omorît / cînd la Iaşi ai hoţit ? / [...] Cînd bogat eu întîlneam / la parale împărţeam, / mîna-n pungă de-i băgam / jumătate-o deşertam ; / iar de întîlneam săracul / îmi ascundeam baltagul / şi-i dam bani de cheltuială / şi haine de primeneală".

În veacurile următoare, pe **drumul furilor** au mai haiducit **Tobultoc,** răzăş înţelept, răsculat împotriva samavolniciilor, **Ştefan Bujor,** care ascundea comorile în scorburile copacilor ca să ajute pe săraci, **Bărgan, Frenţ, Velicico, Vasile cel Mare, Cîrjaliu,** şi alţii, care se coborau din Munţii Neamţului pînă în **drumul furilor** ca să lovească pe bogătaşii oraşelor din nord. Nu este exclus ca drumul acesta să fi avut legături şi cu haiducii transilvani : **Ciurica, Balica, Bucur Cîmpean, Vasile Negru** şi **Pintea Viteazul.**

În secolul nostru, **drumul furilor** a fost străbătut de alţi haiduci vestiţi, precum **Coroi, Chiriac, Pantelimon.** Autorul prezentelor rînduri îşi aminteşte cum a întîlnit, în copilărie, pe acesta din urmă, personaj celebru, care, auzind că în aceeaşi trăsură se afla şi doctorul N. Leon, profesor la Facultatea de medicină din Iaşi, s-a descoperit cuviincios şi a însoţit atelajul dincolo de pădurea Moţcăi.

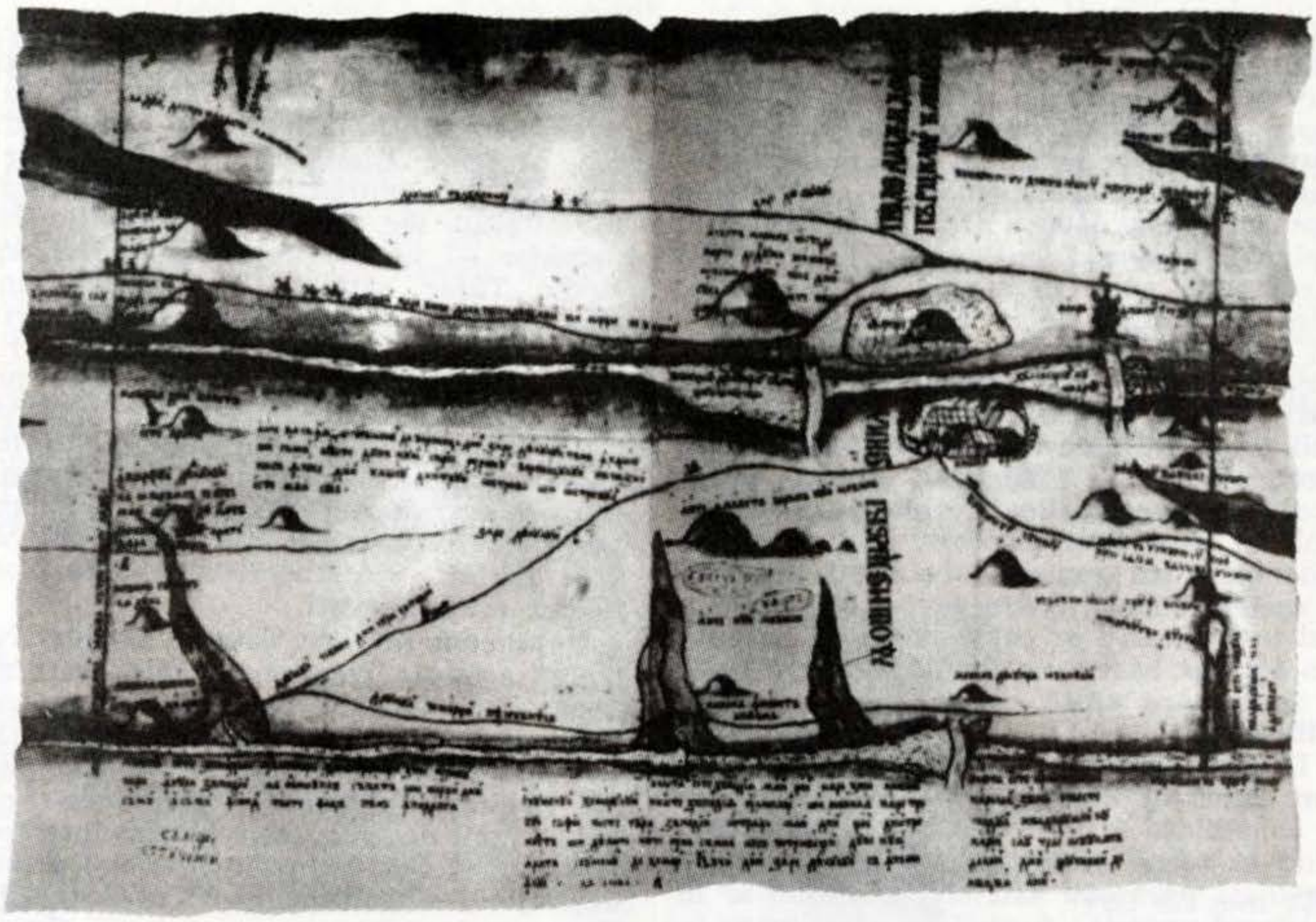

Un document sui-generis : harta moşiei Ştiubeeni (Dorohoi) din 1781, pe care este consemnat drumul tîlharilor

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

E mai bine...

Ludovic XIII, regele Franței între 1610-1643, prezida un consiliu al miniștrilor săi. Unul dintre aceștia, distrat, își scoase punga de tutun din buzunar și și-o puse pe masă. Șocat de această abatere de la etichetă, regele se încruntă supărat. Dar ministrul, nu numai că nu-și dădu seama de greșeala făcută, ci își puse alături de tabacheră și batista.

Enervat, Ludovic îl apostrofă :

— Am impresia, domnule, că vreți să vă goliți buzunarele...

Dîndu-și seama că se abătuse de la etichetă, ministrul nu-și pierdu, totuși, cumpătul și spuse :

— Sire, pentru un ministru e mai bine, în orice caz, să-și golească buzunarele decît să și le umple...

Cît valorează

Un poet se lăuda într-o zi că versurile pe care le scrie îl costă foarte puțină osteneală.

La care Diogene (413-327 î.e.n.) precizează :

— Te costă atît cît valorează.

M. FLOREA,
București

Versurile lui Dion

Filoxen, criticînd un poem scris de Dion, tiranul Siracuzei între 357-354 î.e.n., a fost trimis la muncă silnică într-o carieră de piatră. După o vreme, tiranul l-a chemat și i-a citit din nou versurile. După ce a ascultat cu atenție, Filoxen s-a ridicat să plece.

— Unde te duci ? l-a întrebat Dion.

— La cariera de piatră, i-a răspuns Filoxen.

Concluzie

La Fontaine (1621-1695) era cam uituc. Într-o zi, fiind invitat la un dineu de către prințul de Condé (1621-1686), poetul omise să dea curs invitației.

Un prieten îl sfătui să-și ceară scuze pentru impolitețea comisă. Ajungînd în biroul prințului acesta îi întoarse, supărat, spatele.

— Vă mulțumesc, monseniore, zise la Fontaine. Îmi pare bine că nu-mi purtați dușmănie...

— Cum de tragi această concluzie ?

— Fiindcă Alteța voastră nu întoarce niciodată spatele unui dușman...

Politețe

Ducîndu-se într-o zi la editorul Panckoncke pentru a-și citi niște șpalturi din **Enciclopedia** aflată sub tipar, Diderot (1713-1784), îl găsi pe acesta îmbrăcîndu-se. Editorul fiind foarte bătrîn, Diderot încercă să-l ajute, deși Panckoncke vru să-l oprească.

— Lăsați, nu vă sfiiți, spuse filozoful. Nu sînt primul autor care „îmbracă" un editor...

I. MITULESCU,
București

Viscolul

După 4 ianuarie 1905, în urma demisiei guvernului liberal condus de către Dimitrie A. Sturdza (1833-1914), șeful partidului conservator, Gheorghe Gr. Cantacuzino, (1837-1913) a fost însărcinat cu alcătuirea unui nou cabinet. Chiar în acea zi, asupra țării s-a abătut un viscol năpraznic care a întrerupt circulația trenurilor. Se spune că, din această pricină, prietenii din provincie ai noului prim-ministru au intrat în panică. Bieții de ei ! Și-au văzut slujbele promise în pericol — au scăpat trenul rămînînd mai departe pe... linia moartă.

Validare

În numărul său din 13 martie 1905, revista **Furnica** insera următoarea știre : „În ultimul moment aflăm că eminentul și vechiu parlamentar d. Tacit Cămărășescu, student în anul I de drept, își va pune candidatura la Senat". Redactorul nu se îndoia că majoritatea senatorilor o să-i dea bilă albă și o să-l valideze. Pentru că, argumenta el, această majoritate nu e ca d. Em. Antonescu, profesorul lui Tacit Cămărășescu, să dea bile negre tinerilor de valoare ce vor să-și treacă examenele în mod tacit...

D. MIRESCU,
Ploiești

Invitație

În toamna anului 1885, Societatea literară Junimea a adresat membrilor săi o spirituală invitație, la o masă colegială :

„Societatea Junimea
Intră cine vrea. Rămîne cine poate.
Noul secretar tot perpetuu
N. Gane
P.S. Spiritul nu este de rigoare".

GEORGE DASCĂLU,
Ploiești

Ianuarie 1945: episod din dezintegrarea P.N.Ț.

„FRONDA" DE LA BUZĂU

Conf. univ. dr. MIHAI FĂTU

În numărul 223, de vineri 19 ianuarie 1945, ziarul de orientare național-țărănistă Ardealul **publica un articol intitulat** Fricțiunile din Partidul Național-Țărănesc **iau caracter public : „...După un timp de aparentă liniște, îngăduit de altfel și de sărbătorile care de abia au trecut — se arăta în articol — situația din Partidul Național-Țărănesc nu întîrzie să-și definească tendința spre înăsprirea fricțiunilor existente. Din cadrul strict intim în care au temporizat pînă acum, aceste neînțelegeri izbucnesc sub forma manifestărilor publice... Se pare că, cu toată intervenția conducerii centrale, adunarea convocată pentru sîmbătă la Buzău, va avea totuși loc și nu este exclus ca în condițiile în care se va desfășura și față de fruntașii care vor lua parte, manifestarea să depășească caracterul unei întruniri locale, pentru a prilejui afirmarea publică a unor principii de înaltă moralitate politică".**

În aceeași zi, oficiosul P.N.Ț. Dreptatea, **publica o amplă relatare, însoțită de fotografii de la sărbătorirea onomasticii lui Iuliu Maniu, ce avusese loc cu 11 zile în urmă, la 8 ianuarie, la Sibiu și la care luase parte elita cadrelor noi din Transilvania, în frunte cu Mihai Popovici, membru în delegația permanentă a partidului și președintele P.N.Ț. din Transilvania și Banat. În toastul rostit, Mihai Popovici, adresîndu-se președintelui partidului, spunea : „Tu, și cu tine împreună și noi, am repudiat necontenit oportunismul, care este o cămătărie murdară."**

Puse alături, cele două gazete din ziua de 19 ianuarie 1945, de aceeași culoare politică, voiau, parcă, să se completeze și în același timp să se excludă una pe alta : Dreptatea, **organul oficial al P.N.Ț., dorea cu orice chip să remarce liniștea, optimismul și unitatea care, chipurile, domneau în partid ;** Ardealul **— ziar condus de Anton Ionel Mureșanu, un fruntaș ardelean al P.N.Ț. — trăgea un semnal de alarmă asupra unor fenomene care măcinau din interior acest partid.**

Insurecția națională antifascistă din august 1944 declanșase un proces revoluționar ireversibil, cu implicații profunde, structurale în toate domeniile de viață din țara noastră. Pe acest fundal, partidele politice românești erau chemate să-și fixeze programul și metodele de lucru în vederea participării la rezolvarea problemelor vitale ale vremii. În acest context, arena politică era teatrul unei lupte deschise și ascuțite pentru cucerirea puterii, în care P.N.Ț. avea veleități deosebite. Nebeneficiind de un program în conformitate cu interesele vitale ale maselor, conducerea P.N.Ț. a încercat să-și mărească numărul aderenților pe seama unei „clientele" de trist renume : foștii colaboraționiști ai dictaturilor regală și antonesciană și foștii legionari „pocăiți". În această întreprindere nefastă, conducerea P.N.Ț. a avut de întîmpinat chiar rezistența unora dintre membrii săi, ca și a unor cadre mai realiste, care doreau să apropie partidul de realitățile social-politice ale timpului. În această dispută — dusă în cadrul și în limitele ideologice ale P.N.Ț. — se înscrie și episodul de față *, mărturie a dezintegrării acestui partid. Pentru a înțelege cum se cuvine evoluția lucrurilor, trebuie însă să ne întoarcem cu cîteva luni înainte de data apariției articolelor citate.

* Momentul este redat pe larg în lucrarea *Sfîrșit fără glorie*, apărută de curînd în Editura Științifică, sub semnătura aceluiași autor.

Nu mai sunt legionari?

P.N.Ţ. se transformase în gazdă binevoitoare pentru tot felul de elemente reacţionare, de preferinţă legionari (Scînteia *din 4 noiembrie 1944*)

O mînă frăţească întinsă cui?

La 31 august 1944, Iuliu Maniu a emis o circulară către toate organizaţiile P.N.Ţ. în care se specificau măsurile necesare pentru verificarea vechilor membri de partid şi înscrierea altora noi, făcîndu-se concomitent menţiunea că programul partidului rămîne cel existent (din 1935).

Circulara menţiona că acei membri sau foşti membri care au avut demnităţi în timpul dictaturilor lui Carol II şi Antonescu, ca şi cei care au acceptat orice fel de funcţii administrative fără cunoştinţa partidului, nu vor putea fi aleşi preşedinţi, vicepreşedinţi, secretari generali sau delegaţi ai organizaţiilor locale, judeţene, municipale şi centrale ale P.N.Ţ., putînd însă să rămînă în continuare membri ai partidului. Cei care, forţaţi prin situaţia lor profesională, s-au înscris în partidele dictatoriale (F.R.N., Partidul Naţiunii etc.), fără a avea dezlegarea dată la timpul cuvenit de conducerea de partid, nu vor putea fi reprimiţi dacă nu vor face acte publice de profesiune pentru Partidul Naţional Ţărănesc şi ideologia lui. S-ar crede, potrivit celor relatate, că Iuliu Maniu inaugura o epocă de orientare a P.N.Ţ. pe o linie democratică, de condamnare şi încetare a oricăror acţiuni de colaborare cu persoane sau curente politice care se făceau vinovate de participare la activitatea regimului dictaturii lui Carol II sau a regimului militaro-fascist al lui Antonescu.

În aceeaşi zi, însă, oficiosul P.N.Ţ. **Dreptatea** publica **Apelul comandamentului mişcării legionare către foştii** [sic!] **legionari,** semnat de Horaţiu Comaniciu, precum şi scrisoarea adresată de Iuliu Maniu lui Comaniciu, documente pline de semnificaţii pentru politica pe care o inaugura preşedintele P.N.Ţ. privind refacerea rîndurilor partidului şi viitoarea colaborare dintre P.N.Ţ. şi legionari. Luînd act de declaraţiile „de pocăinţă" formulate de Comaniciu, Maniu îşi afirma nedisimulat satisfacţia pentru „sentimentele patriotice... înţelegerea deplină pentru ideile democratice biruitoare şi pentru concepţia de dreptate socială [sic!]" ale legionarilor în aceste noi împrejurări.

Luîndu-şi în serios rolul de sfătuitor al legionarilor, Maniu arăta că „deodată cu felicitările mele pentru hotărîrea dvs. şi pentru frumoasa dvs. manifestare **să vă dau un sfat prietenesc [subl.a.]** acela este următorul :...cred că multele energii valoroase care sînt grupate în jurul mişcării dvs. fac bine dacă îşi caută aşezarea în alte grupări politice... Am toate motivele să cred — afirma preşedintele P.N.Ţ. — că porţile partidelor angajate în Blocul Naţional Democratic sînt deschise pentru toţi acei care nu sînt vinovaţi de crime sau de acte dezonorante..." (**Dreptatea,** seria II, din 31 august 1944).

Se ajungea astfel la un acord între P.N.Ţ. şi legionari, prin care rămăşiţele din ţară ale Gărzii de fier erau dizolvate în mod oficial în P.N.Ţ. Acest pas, care nu poate fi calificat în nici un caz ca provenind din naivitatea lui Maniu, a inaugurat epoca cînd P.N.Ţ. a devenit, realmente, un refugiu pentru cele mai reacţionare elemente ale societăţii româneşti de atunci, orientare care a şi început să fie justificată de propaganda oficială a P.N.Ţ. În numărul din 25 noiembrie 1944, **Dreptatea** publica articolul: **Maniu şi legionarii** care, fără nici o rezervă, justifica şi „teoretiza" actul lui Maniu. Se făcea apel la dogmele biblice potrivit cărora, aşa „cum fiul rătăcitor s-a întors la cămin, a fost primit de tatăl său, după ce

s-a lovit cu capul de pragul de sus şi l-a văzut pe cel de jos", tot aşa să se procedeze şi „cu tineretul legionar care recunoaşte că a greşit şi se pocăieşte" şi care cere să fie primit în partid.

Un eveniment dezastruos

Gestul lui Maniu, aprobaţ de vîrfurile naţional-ţărăniste cu tendinţe de dreapta, a întîmpinat opoziţia unor cadre şi organizaţii ale P.N.Ţ. Unul din liderii naţional-ţărănişti, Zaharia Boilă, referindu-se la acest act, spunea: „Imediat după 23 August s-a petrecut schimbul de scrisori între Iuliu Maniu şi Comaniciu — şeful legionarilor. Acest eveniment a fost socotit dezastruos în ceea ce priveşte caracterul democratic al partidului, ridicînd împotriva conducerii acei membri vechi de partid care nu admiteau ura rasială şi metodele fasciste... În urma acestui schimb de scrisori — remarca Zaharia Boilă — legionarii s-au orientat spre Partidul Naţional Ţărănesc, iar partidul însuşi a deviat spre dreapta."

Semnificativă, din acest punct de vedere, este o relatare a unuia din fruntaşii P.N.Ţ., Aurel Leucuţia, care ocupîndu-se de procesul de reorganizare a partidului, remarca faptul că Ion Mihalache a pornit la reorganizarea partidului, după 23 August 1944, „fără a ţine cont de anumite principii". Leucuţia, ca şi alţii, era „de părere că toţi acei care au avut răspunderi politice în oricare din dictaturile de după abolirea Constituţiei din 1938, abdicînd ei înşişi de la principiile democratice, nu mai au dreptul de a acţiona în numele acestor principii. Ca urmare, am propus — spunea Leucuţia — să se introducă în noile statute o dispoziţie prin care aceste persoane nu pot face parte din partid". Dar, — afirma Leucuţia — „Mihalache s-a opus acestei chestiuni". Era firesc, multe cadre P.N.Ţ., inclusiv el personal, colaborînd cu regimurile dictatoriale, ar fi rămas în afara partidului.

Referindu-se la propunerile lui Leucuţia, Zaharia Boilă spunea că: „a fost numită o comisie sub preşedinţia domnului Leucuţia care a avut menirea să elaboreze un proiect de statut care trebuia discutat şi votat. Dar această comisie cînd îşi terminase lucrările, s-a găsit faţă în faţă cu un anteproiect redactat de Mihalache sau, în orice caz, după sugestiile domniei sale. Acest anteproiect păcătuia prin tendinţele şi dispoziţiile sale împotriva principiilor democratice, deoarece continua o serie întreagă de idei şi sisteme quasi fasciste. Anume, demnitarii partidului nu erau aleşi, ci numiţi, nu exprimau voinţa majorităţii. Acest anteproiect, hotărît antidemocratic, e drept, n-a fost votat, dar diferite organizaţii, aflînd că este vorba de un anteproiect al d-lui Mihalache, au avansat primirea şi votarea lui şi au început să se organizeze în baza acestui anteproiect."

Pe aceste coordonate a avut loc procesul de reorganizare a P.N.Ţ. Printre cadrele investite cu demnităţi, împotriva principiilor formulate în circulara din 31 august, erau mulţi foşti dezertori din partid şi colaboraţionişti ai regimurilor de dictatură. La 21 decembrie 1944, ziarul **Ardealul** publica articolul intitulat **Foştii membri ai Frontului Renaşterii Naţionale vor fi primiţi în Partidul Naţional Ţărănesc?** Întrebarea avea ca temei faptul că prof. G.K. Constantinescu, fost şef al organizaţiei naţional-ţărăniste de la Sectorul de Negru din Capitală, plecat din partid după 1938 şi devenit senator al F.R.N., fusese numit de conducerea Partidului Naţional Ţărănesc vicepreşedinte al organizaţiei Capitalei. La aceeaşi dată se comunica faptul că „printr-o hotărîre recentă a conducerii, preşedinţia organizaţiei naţional-ţărăniste din Buzău a fost încredinţată d-lui Nicolae Anghel, vechiul şef al organizaţiei înainte de 1938 care, părăsind partidul devenise deputat al Frontului Renaşterii Naţionale". Comentînd cele două numiri, **Ardealul** formula, nu fără temei, concluzia că acestea aveau „semnificaţia că Partidul Naţional Ţărănesc ar fi revenit asupra circularei dată în septembrie privind normele de reorganizare potrivit cărora considera pe cei plecaţi din partid... ca trădători ai partidului...".

Cu certitudine că ambele numiri menţionate, aidoma multora, ar fi rămas fără nici un ecou deosebit dacă ele, şi mai cu seamă cea de la Buzău, nu ar fi afectat nemijlocit conducători de prim rang ai P.N.Ţ. şi îndeosebi pe secretarul general al partidului, Ghiţă Popp, investit cu această funcţie în 1940, după asasinarea de către legionari a lui Virgil Madgearu. În calitatea pe care o avea în partid, încă în timpul regimului de dictatură militaro-fascistă, Ghiţă Popp fusese împuternicit de către Maniu să se ocupe de reorganizarea şi conducerea nemijlocită a organizaţiei judeţene Buzău, fiind investit şi ca preşedinte al acesteia. Încă din acel timp, secretarul general al P.N.Ţ. afirmase, potrivnic conducerii din jurul lui Maniu, o atitudine raţională şi echilibrată în ceea ce priveşte politica generală a P.N.Ţ. faţă de evenimentele politice grave prin care trecea România. El a fost unul din adepţii colaborării active a P.N.Ţ. cu forţele de stînga, consecvent antifasciste, pentru înlăturarea regimului antonescian şi scoaterea României din războiul hitlerist. Deşi apropiat lui Maniu, Ghiţă Popp era partizanul unei conduite consecvent democratice a P.N.Ţ., a menţinerii partidului pe o linie de condamnare deschisă oricăror concesii şi tendinţe de dreapta, împotriva colaborării cu legionarii sau cu elementele compromise. Aceste puncte de vedere veneau în contradicţie cu orientarea spre dreapta imprimată partidului de către Maniu şi Mihala-

che. O primă reacție a conducerii partidului împotriva secretarului general a fost înlocuirea acestuia din demnitatea de președinte al organizației de Buzău cu un fost colaboraționist. Cu toate că nu a fost recunoscut public, scopul acestei măsuri era de a reduce autoritatea secretarului general în partid și a determina, eventual, și demisia acestuia.

Într-adevăr, la 23 decembrie 1944 **Ardealul** publica știrea cu privire la numirea unui nou secretar general al P.N.Ț. — Nicolae Penescu — în urma demisiei lui Ghiță Popp. Edificator este faptul că **Dreptatea** n-a reținut acest fapt în coloanele sale, iar hotărîrea Biroului central al P.N.Ț. prin care se aproba demisia lui Ghiță Popp din funcția de secretar general se rezuma la cîteva rînduri în care se constata că a luat „cunoștință cu regret de demisia d-lui Ghiță Popp, ministrul Cultelor și Artelor, din calitatea de secretar general al Partidului Național Țărănesc" și că „Biroul central al partidului îi aduce mulțumiri pentru activitatea pe care a desfășurat-o". La acestea se adăuga faptul că procedura de înlocuire a secretarului general încălcase orice normă democratică sau prevedere statutară. „Normal era — scria **Ardealul** din 23 decembrie 1944 — ca în momentul cînd s-a produs demisia d-lui Ghiță Popp, să se fi convocat Comitetul executiv al partidului, singurul for statutar în măsură să primească sau să respingă demisia d-lui secretar general."

În urma acestei evoluții a evenimentelor contradicțiile din cadrul P.N.Ț. au luat amploare. În postura cea mai critică era pus însuși președintele partidului, Iuliu Maniu, deoarece, după cum consemna **Ardealul** din 24 decembrie 1944, „această situație îi provoacă mari nemulțumiri prin desele conflicte din partea membrilor partidului". Evenimentele care au urmat atestă cu prisosință această agravare a contradicțiilor din cadrul P.N.Ț. Un important grup de cadre din organizația Capitalei, ca și majoritatea membrilor organizației din Buzău, au ripostat deschis față de conducerea P.N.Ț.

Evenimentele s-au precipitat atunci cînd cadrele național-țărăniste din organizația județeană Buzău au refuzat categoric să recunoască hotărîrea conducerii partidului de a-l numi ca președinte al organizației pe fostul colaboraționist al F.R.N. Nicolae Anghel, în locul lui Ghiță Popp.

Pentru a pune capăt imixtiunii conducerii centrale în treburile organizației județene Buzău, majoritatea cadrelor acesteia au hotărît convocarea unui congres județean, care urma să fie prezidat de Ghiță Popp. În ziua de 20 ianuarie, la Buzău a mers un important grup de cadre național-țărăniste din Capitală, în frunte cu Ghiță Popp și Ion Hudiță — fost secretar general-adjunct al P.N.Ț., demisionat odată cu Ghiță Popp — precum și alte cadre din conducerea unor organizații național-țărăniste din Capitală.

Congresul organizației județene Buzău, de la 20 ianuarie, a constituit un elocvent test asupra stării de spirit contradictorii din P.N.Ț. Unele luări de cuvînt au fost dominate de spiritul de frondă față de linia politică a conducerii centrale a P.N.Ț. Secretarul general al organizației buzoiene, după ce remarca faptul că aceasta l-a ales ca președinte pe Ghiță Popp, își exprima credința că centrul „va ști să facă deosebirea între poză și realitate, între dorința vie a organizației și anumite curente de interes personal și la vreme, pentru binele partidului, va înlătura o stare de incertitudine". Un alt vorbitor atrăgea atenția că țărănimea — adică național-țărăniștii — „este strînsă în jurul partidului, însă nu ascultă decît de oameni ale căror caractere le-au putut verifica în lupte". La rîndul său, un reprezentant al grupului de cadre din Capitală, sublinia faptul că P.N.Ț. nu poate fi o casă de reabilitare pentru nimeni.

Cuvîntul lui Ghiță Popp, s-a oprit cu deosebire asupra principiilor morale care trebuiau să stea la baza activității partidului: „Dacă nu am reușit în multe ocazii [se referea la partid — **n.a.**] aceasta se datorește în primul rînd lipsei de morală în politica noastră [a P.N.Ț. — **n.a.**]."

O primă reacție față de manifestarea „rebelă" de la Buzău a fost excluderea din organizație a secretarului general al Sectorului de Verde din Capitală, pentru motivul de a fi asistat la congresul național-țărănist de la Buzău și de a fi fost de acord cu punctul de vedere al grupului din jurul lui Ghiță Popp. În aceste împrejurări de sporită tensiune politică din cadrul P.N.Ț., Iuliu Maniu, înștiințat de gravitatea faptelor, a convocat de urgență Delegația permanentă, care a încercat o aplanare a conflictului și o anulare a sancțiunilor anunțate. Ghiță Popp a rămas președinte al organizației de Buzău. Era însă o măsură formală, pentru opinia publică și pentru neavizații din P.N.Ț. Contradicțiile cu privire la conduita politică generală a P.N.Ț. vor continua să mocnească, materializîndu-se în părăsirea partidului de către dr. N. Lupu, în încercarea — zadarnică — a lui Mihai Popovici, Ghiță Popp ș.a. de a determina pe Maniu să adopte o atitudine politică mai realistă, reclamată de împrejurările istorice prin care trecea România etc. etc.

Dar în contextul politic al vremii existența P.N.Ț. — prin însuși programul și ideologia lui — era iremediabil compromisă. Reprezentînd doar interesele unei minorități potrivnice cursului firesc al istoriei, acest partid avea să sufere, în curînd, dezagregarea definitivă și dispariția de pe scena politică a țării.

NOAPTEA SFÎNTULUI BARTOLOMEU

PHILIPPE ERLANGER

„Noaptea Sfîntului Bartolomeu" a devenit în istorie un simbol al dezlănțuirii sălbatice a unor comunități dezbinate de convingeri religioase. Semnificațiile acestui sîngeros episod din istoria Franței depășesc însă cu mult cadrul religios în care s-a desfășurat, rădăcinile sale fiind adînc și solid implîntate în realitățile frămîntatului secol XVI, secol de afirmare deplină a Renașterii. Descătușată de rigoriie și austeritatea feudalității, omenirea se simțea ispitită să remodeleze lumea, conform unor tipare noi, manifestîndu-și încrederea în dreptul și posibilitatea individului de a hotărî pentru sine.

Pe plan politic și social, odată cu centralizarea administrativă și desființarea instituțiilor feudale, se consolidează monarhia. Din suzeran, regele devine suveran absolut și guvernează după bunul său plac. Seniorii feudali deposedați de vechile privilegii se transformă din vasali în supuși, dependenți de regele lor, care-i antrenează la viața de lux, fast și petreceri de la curte. Ruinați de cheltuielile exorbitante impuse de modul de viață al curții regale, nobilii se întrec în a obține de la monarh favoruri și titluri, acestea fiind acum singurele mijloace de a urca în ierarhia nobiliară, de a dobîndi venituri și proprietăți noi. Nici curtea Franței nu face excepție de la regulă. Ea devine locul unde se întretaie și se ciocnesc ambiții rivale și intrigi încîlcite, unde miniștrii și consilierii își dispută favorurile, fiecare din ei avînd în spate clientela sa de curtezani, ce pîndesc, la rîndul lor, funcții și profituri.

Pentru a-și putea exercita nestingherit atotputernicia, regele își arogă dreptul de a se amesteca și în treburile bisericii, dispunînd numirea înalților prelați sau repartiția beneficiilor după aceleași criterii ale favoritismului, capriciilor și intereselor de moment. În această ambianță, Reforma * vine să adauge noi motive de disensiune și ură. Pornită în Germania ca o revoluție religioasă îndreptată împotriva corupției, lăcomiei și moravurilor clerului catolic, Reforma se răspîndește în toate țările Europei, canalizînd pe făgașul temeiurilor religioase toate nemulțumirile diverselor categorii sociale. Prin ideile sale înnoitoare, protestantismul răspunde năzuințelor unei însemnate părți a națiunii franceze, în fața căreia clerul și papalitatea își pierduseră autoritatea morală.

După moartea regelui Francisc I, care pusese bazele absolutismului regal, pe tronul Franței urcă fiul său, Henric II (1547-1559) căsătorit cu florentina Caterina de Medicis (1519-1589). Mergînd pe urmele tatălui, el contribuie, deși cu mai puțină strălucire, la întărirea prestigiului instituțiilor monarhice. Cei trei fii care îi urmează — Francisc II, Carol IX și Henric III — copleșiți de povara conducerii statului, în vîltoarea teribilei crize dezlănțuită de Reformă, vor contribui însă la decăderea autorității regale.

În fruntea partidului catolic și al celui protestant stau două dintre cele mai de vază familii ale nobilimii : de Guise, și respectiv, de Bourbon. Sub masca apărării unei cauze religioase, între ele se dă, de fapt, o luptă înverșunată, lipsită de orice scrupule, pentru dreptul de a cîrmui alături de rege, ca favoriți unici, cu toate avantajele materiale și onorurile ce decurg din această situație privilegiată.

François de Guise, adept al catolicismului, fusese ridicat la rangul de duce de către Francisc I, ca răsplată pentru meritele sale militare și devotamentul față de suveran. Atît el cît și fratele său, Claude, devenit cardinal de Lorena, au fost copleșiți de favoruri atît în timpul domniei lui Francisc I cît și a lui Henric II. Prin căsătoria nepoatei lor de soră, Maria Stuart, cu viitorul Francisc II, ei și-au asigurat o platformă solidă și pentru domnia următoare, în calitatea lor de unchi ai reginei. Într-adevăr influențat de Maria Stuart, Francisc II a trecut întreaga putere în mîna fraților de Guise.

Charles de Bourbon a fost făcut, la rîndul său, duce și pair al Franței tot de către Francisc I. Fiul său, Antoine, se căsătorise cu nepoata de soră a lui Francisc I, Jeanne d'Albret regina Navarrei. Prin această căsătorie, familia de Bourbon a intrat în drepturile prinților suverani și normal, în rivalitate cu cei din neamul de Guise, cu atît mai mult cu cît fusese îndepărtată de la curte, din cauza simpatiei pe care regina Navarrei a manifestat-o față de protestanți. Bourbonilor li s-a alăturat familia de Châtillon și o bună parte a nobilimii franceze, nemulțumită de atitudinea autoritară și arogantă a clanului de Guise. Așa s-a înfiripat, sub steagul protestantismului, un partid de opoziție, la conducerea căruia se aflau Louis de Bourbon, prinț de Condé, și amiralul Gaspard de Coligny.

---

* Mișcare social-politică cu caracter anticatolic și antifeudal, manifestată pe plan religios (sec. XV-XVI), generată de ascensiunea burgheziei și de ascuțirea contradicțiilor sociale.

Din clipa în care devine regentă, alături de fiul ei Carol IX, în vîrstă de 9 ani, Caterina de Medicis — din puternica familie florentină — are ambiţia să guverneze singură. Ea duce o politică de conciliere a catolicilor cu protestanţii, dorind, mai presus de orice, să menţină pacea, atît înlăuntrul cît şi în afara graniţelor ţării. Ciocnirile dintre cele două partide devin însă din ce în ce mai dese, crescînd în amploare. François de Guise este omorît de un fanatic protestant. Partizanii lui îl consideră pe Coligny răspunzător de atentat. Fiul ducelui François, Henric de Guise, ia locul tatălui, hotărît să-i răzbune moartea. Cînd Carol IX ia domnia, Coligny ajunge cel dintîi sfătuitor al său. În această calitate, încearcă să-l convingă pe Carol să pornească alături de Ţările de Jos, răsculate, un război împotriva Spaniei. Regele este pe cale de a accepta, sedus de ideea unei victorii asupra Spaniei, dar Caterina, de teama regelui Spaniei Filip II, cît şi din cauza stării deplorabile în care se găsea regatul, măcinat de veşnicile înfruntări dintre catolici şi protestanţi, respinge tentativa unei asemenea aventuri. Din acest moment ea îl consideră periculos pe Coligny şi apelează la familia de Guise pentru a se debarasa de el. Întîmplarea face însă ca un atentat pus la calea împotriva amiralului să eşueze Coligny scapă cu viaţă, dar atmosfera devine tot mai încărcată. Protestanţii ameninţă pe faţă cu răzbunarea. De frică să nu i se descopere complicitatea la înscenarea atentatului, Caterina decide lichidarea tuturor căpeteniilor protestante. Reuşind să înfrîngă împotrivirea lui Carol, ea îşi impune hotărîrea, dezlănţuind acel groaznic masacru care începe în zorii zilei de 24 august 1572 şi continuă timp de 48 ore. Asasinatelor şi jafurilor le-au căzut pradă, la Paris, aproximativ 2000 persoane. În afara amiralului de Coligny, au fost masacraţi şi alţi conducători de vază ai protestanţilor. La Toulouse, Rouen, Orléans s-au numărat, de asemenea, sute de victime.

Cea mai mare parte a puterilor catolice, în frunte cu Papa, au aplaudat iniţiativa reginei franceze. Caterina şi-a dat însă curînd seama că măcelul din noaptea Sf. Bartolomeu n-a rezolvat problema protestantă. Dimpotrivă, mişcarea şi-a cîştigat din ce în ce mai mulţi adepţi în rîndul populaţiei. Dar, în pofida concesiilor făcute de ambele părţi, lupta a continuat şi sub domnia lui Henric III.

Toate aceste certuri religioase, degenerate în adevărate războaie civile, au durat mai bine de o jumătate de secol. În mîinile vlăguite ale ultimelor vlăstare din familia de Valois, monarhia a decăzut. Ea se va reîntări sub domnia lui Henric IV de Bourbon, fiul reginei de Navarra, care prin Edictul de la Nantes (13 aprilie 1598) va acorda, în sfîrşit, protestanţilor, rîvnita libertate a cugetului şi a cultului, ca şi egalitatea civilă.

Paginile ce urmează, pe care le reproducem după revista Miroir de l'histoire, **sînt consacrate celui mai tragic episod al acestor înverşunate conflicte religioase, masacrul din noaptea Sfîntului Bartolomeu, în viziunea scriitorului francez Philippe Erlanger, autorul unor lucrări de istorie, printre care şi o amplă istorie a monarhiei în Franţa, lucrare premiată de Academia franceză.**

H. D.

La 8 august 1570, după nenumărate ciocniri, masacre, asasinate şi distrugeri, al treilea război religios dintre protestanţi şi catolici a luat sfîrşit prin Tratatul de la Saint-Germain, care acorda reformaţilor * libertatea cugetului, libertatea cultului în anumite oraşe, precum şi teritorii în care să se simtă în siguranţă (cel mai bine întărit dintre ele fiind La Rochelle).

O pace avantajoasă cuvenindu-se a fi pecetluită printr-o căsătorie avantajoasă, se prevăzuse ca Margareta de Valois, sora regelui Carol IX, să devină soţia celui care era (doar cu numele) conducătorul partidului hughenot — tînărul Henric de Bourbon, prinţ de Béarn, fiul Jeannei d'Albret, regina Navarrei.

Epuizarea resurselor Franţei precum şi lipsa mijloacelor financiare o determinară astfel pe regina mamă Caterina de Medicis să reia politica ei preferată de moderaţie şi compromisuri. În rîndul catolicilor extremişti, în fruntea cărora se găsea puternicul clan al ducilor de Guise, această atitudine provoacă o nemulţumire profundă. La rîndul lor, adevăraţii conducători ai protestanţilor, regina Navarrei şi amiralul de Coligny îşi arătară neîncrederea, retrăgîndu-se în oraşul La Rochelle.

---

* Reforma generînd curentul religios al protestantismului, iar acesta, la rîndul lui, calvinismul, autorul foloseşte deopotrivă, pentru a-i desemna pe adepţii lor, denumirile de protestanţi, calvinişti, reformaţi şi hughenoţi (acesta din urmă fiind specific pentru Franţa secolelor XVI-XVII).

Doamna Satan, Doamna Şarpe...

Timp de un an, consecventă ca totdeauna principiilor sale de reconciliere a francezilor şi de realizare a unei unităţi franceze, regina mamă încearcă în zadar să-i readucă la curte. La vîrsta de cincizeci şi doi de ani, ea îşi păstrează intactă surprinzătoarea vigoare a trupului şi a spiritului. Puterea sa de muncă, sîrguinţa ei sînt uluitoare. Ea nu e în stare să mînînce, să bea sau să doarmă fără să se

ocupe de treburile statului. Cap de familie pătrunsă de răspunderile sale, păstrătoare a patrimoniului alor săi, Caterina se străduieşte să-şi menţină neatins ceea ce-i aparţine, apărîndu-şi domeniul de rebeli şi de pofte străine. Ea vrea să asigure un destin regal tuturor copiilor săi, asupra cărora revarsă o dragoste posesivă, imperativă şi plină de gelozie. Preferatul este ultimul fiu, învingătorul de la Jarnac şi Montcontour, * „Micul vultur", Henric duce de Anjou, căruia i se spune, după formula consacrată, „Monsieur".

Ea este poreclită Doamna Satan, Doamna Şarpe. Dar, incapabilă să ţină în frîu fiarele dezlănţuite, printre care e nevoită să arbitreze, ea nu se poate lipsi de armele celor slabi. Va fi acuzată, că şi-a otrăvit adversarii ; istoria nu posedă dovada niciunei crime de acest fel. Adevărata otravă cu care ea însăşi s-a intoxicat e cea a familiei Medicis : setea de putere. Această pasiune, care se contopeşte în mod ciudat cu dragostea pentru copiii săi, o stăpîneşte pe de-a întregul.

Carol IX nutreşte faţă de ea o afecţiune amestecată cu admiraţie, teamă şi chiar duşmănie. Îi poartă pică din pricina puterii sale apăsătoare care îi distruge personalitatea, ca şi din pricina preferinţei ei vădite pentru fratele lui mai mic. Carol IX este un dezechilibrat înclinat spre fapte sîngeroase, dar care rîvneşte, totodată, la o domnie strălucită ; un om violent, exasperat de propria sa slăbiciune, un fel de Hamlet nerăbdător, în ascuns, să-şi sfărîme lanţurile.

El crede că a găsit momentul prielnic cînd îl întîlneşte pe Ludovic de Nassau, fratele prinţului de Orania, Wilhelm Taciturnul, căpetenia acelor „calici" care s-au răsculat, în Ţările de Jos, împotriva lui Filip II şi a tiraniei spaniole **. Nassau îl îndeamnă să reia politica lui Francisc I, să se alieze cu protestanţii din Ţările de Jos şi să intre în război alături de ei. Ca învingător al Spaniei, el ar deveni cel mai de seamă monarh al creştinătăţii. Carol IX muşcă din momeală.

Plină de viclenie, regina mamă, deşi pacifistă convinsă, îl îndeamnă pe Nassau să facă aceeaşi ofertă reginei Navarrei şi lui Coligny. Jeanne d'Albret ezită, dar amiralul se înflăcărează.

Gaspard de Coligny are cincizeci şi doi de ani şi nu are nimic comun cu imaginea patriarhului pe care i-o va ţese legenda. De curînd s-a recăsătorit cu o văduvă bogată, fascinată de aureola lui. A transformat o minoritate religioasă, menită să piară prin foc şi sabie, într-un partid înarmat cu care monarhia a fost nevoită să trateze de la egal la egal. Această adevărată minune i-a adus devotamentul unora

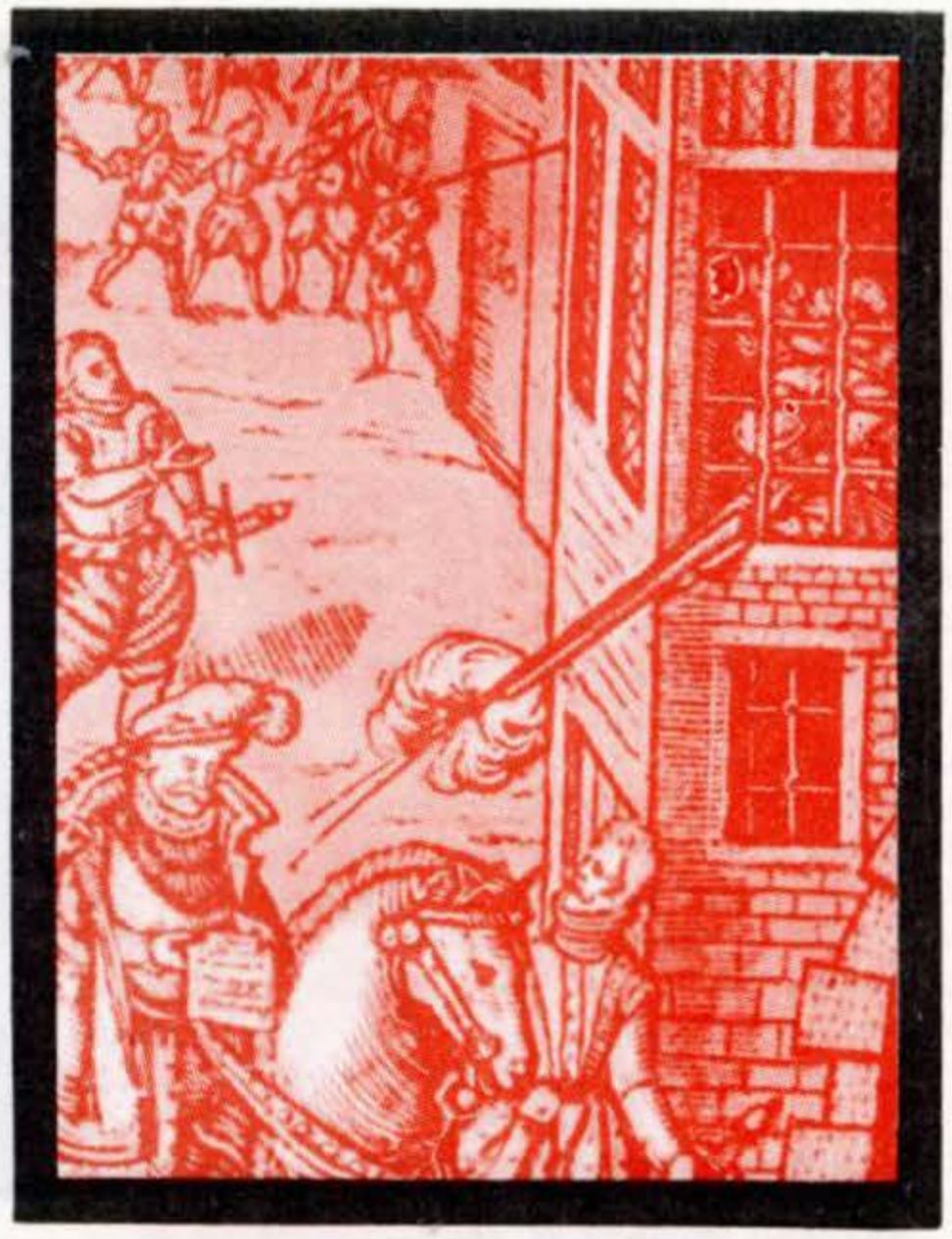

Amiralul Coligny este rănit de un foc de archebuză, tras de un asasin plătit de familia Guise

În p. 86 : *Caterina de Medicis (dreapta) şi prima victimă a tragicei nopţi, amiralul Gaspard de Coligny*

dar şi ura sălbatică a altora, îndeosebi a familiei de Guise, care îl consideră drept ucigaşul ducelui Francisc, idolul catolicilor.

Coligny este un bărbat grav, auster, aristocrat din cap pînă-n picioare, de o severitate necruţătoare. După ce a avut parte de ascensiunea fulgerătoare a unui favorit, a îmbrăţişat calvinismul fără nici un gînd ascuns. În aceasta constă principalul său titlu de glorie. Nunţiul papal recunoaşte că amiralul este singurul dintre seniorii protestanţi care nu-şi pune credinţa în slujba combinaţiilor politice : atunci cînd izbucneşte primul război civil, el pune mai presus de interesele patriei sale pe cele ale protestantismului şi cedează portul Le Hâvre reginei Elisabeta I a Angliei prin detestabilul Tratat de la Hampton Court, promiţîndu-i, pe deasupra, oraşele Calais, Dieppe şi Rouen. Dar, odată pacea încheiată, tot el va contribui la reluarea marelui port din mîinile englezilor, ceea ce Elisabeta nu-i va ierta niciodată.

Coligny nu respinge deci avansurile reginei mame, dar pretinde o droaie de avantaje personale. Toate îi sînt acordate, spre marea indignare a familiei de Guise : mai mult, în ziua de 12 septembrie 1570, fostul rebel este primit la Blois, cu mari onoruri de către curtea regală. „Sîntem prea bătrîni pentru a ne mai înşela unul pe altul", i se adresează, plină de afecţiune, regina mamă.

---

* La Jarnac şi la Montcontour (1569) catolicii repurtează victorii importante asupra protestanţilor.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1971.

Masacrul durează 48 ore...

La rîndul său, regele este subjugat de Coligny, descoperind în el o forţă pe care s-ar putea sprijini pentru a scăpa de jugul matern. Carol IX se adresează amiralului spunîndu-i „părinte". Conducătorul hughenoţilor îi devine mentor, aproape primul său ministru. Firește, amiralul va profita de această situaţie pentru a-l îndruma spre război.

Tratativele care se tărăgănează de cîtva timp între Anglia şi Franţa sînt accelerate şi duc la încheierea unui tratat de alianţă. Coligny se bizuie pe buna credinţă a reginei Elisabeta a Angliei, dar Caterina îşi cunoaşte bine „cumătra" şi o bănuie că urmăreşte doar să provoace un conflict, de pe urma căruia să tragă foloase.

Un război pentru o pace

Carol IX îl autorizează pe Nassau să trimită trupe franceze în ajutorul „calicilor", care ocupaseră oraşul Flessing, şi războiul e cît pe-aci să izbucnească. Dar Caterina obsedată de amintirile înfrîngerii de la Saint-Quentin, din 1557 * îi face fiului său o scenă violentă, ameninţînd că va părăsi Franţa şi îl sileşte să ia măsuri de împăciuire a Spaniei (mai 1572).

În ciuda reticenţelor Jeannei d'Albret, (care avea să moară în iunie de pleurezie, şi nu otrăvită), contractul de căsătorie dintre Henric de Bourbon şi Margareta de Valois e semnat. Toate mărimile se îndreaptă spre Paris, în vederea ceremoniei nupţiale. Coligny sosește în fruntea a patru sute de gentilomi. Ferm decis să reia proiectul unei cruciade protestante, el e convins că Franţa are de ales între un război cu inamicul din afară şi un război civil şi nu se îndoieşte de sprijinul Angliei.

Asupra acestui ultim punct, se înşeală însă. La Londra se află un agent spaniol, pe nume Guaras, care negociază în secret cu regina, obţinînd un succes deplin. Elisabeta îi promite că, dacă francezii vor intra în Flandra, ea va reda ducelui de Alba — guvernatorul lui Filip II în Ţările de Jos — oraşul Flessing, aflat sub ocupaţie engleză.

Dueluri la Pré-aux-Clercs

Neştiind nimic de această trădare, Coligny obţine ca războiul cu Spania să fie discutat într-un consiliu întrunit la 26 iunie. Spre marea sa indignare şi a regelui, după dezbateri aprige, consiliul se pronunţă împotriva acestei propuneri. Crezînd că a cîştigat partida şi a salvat pacea, Caterina nu se va mai ocupa decît de căsătoria fiicei sale.

La 8 iulie Henric de Bourbon, devenit, după moartea mamei sale Jeanne d'Albret, rege al Navarrei, îşi face intrarea în Paris împreună cu o seamă de seniori protestanţi, pe care Carol IX îi primeşte cu multă ospitalitate şi prietenie. Catolicii fac front comun împotriva lor, strîngîndu-se în jurul ducelui de Anjou, fratele regelui, şi al tînărului duce Henric de Guise. În fiecare zi între partizanii celor două tabere au loc dueluri la Pré-aux-Clercs ** şi sîngele curge în oraşul mocnind de furie, în timp ce petrecerile se ţin lanţ.

Carol IX, în întregime sub influenţa amiralului, îl autorizează pe contele de Genlis să recruteze patru mii de oameni, pentru a elibera oraşul Mons, unde fiul ducelui de Alba îl asediază pe Ludovic de Nassau. Din păcate, Genlis se dovedeşte a fi un aventurier. La 17 iulie, oastea lui e nimicită la Quevrain şi el personal luat prizonier. Asupra sa se găseşte o scrisoare a lui Carol. Ducele de Alba o înştiinţează de îndată pe regina mamă că prin acest document deţine un „casus belli" şi că regina Angliei se oferise să-l sprijine pe regele Spaniei. Aceste veşti o înspăimîntară pe Caterina, care socotea că Spania e în stare să atace Franţa, în complicitate cu Anglia. Ceea ce ar fi însemnat năruirea independenţei regatului, menţinută de ea cu atîta trudă timp de 13 ani.

După o aspră mustrare, Carol redevine un copil ascultător. Curînd însă, vîntul începe din nou să bată din direcţia contrară şi amiralul îşi recîştigă poziţia. Plîngînd în hohote pe scăunelul de rugăciune, Caterina se vede ajunsă pe punctul de a pier-

---

* În anii războiului franco-spaniol din 1556-1559, oraşul Saint-Quentin e luat cu asalt de trupele spaniole.

** Loc de întîlnire, la Paris, pentru cei ce-şi rezolvau litigiile prin duel.

de puterea. După părerea sa, coroana urma să se piardă o dată cu ea. E convinsă că, smulgîndu-i sceptrul, Coligny pregătea pieirea regatului. Se gîndeşte la fanaticii partizani ai familiei de Guise, de care este plin Parisul şi care, pentru a evita o victorie protestantă, ar fi în stare să răstoarne tronul. Îşi aminteşte de Saint-Quentin, de invazia spaniolă, de jocul fatal al Angliei. Atunci îi vin în minte lecţiile primite de la dascălul său florentin Machiavelli : un suveran nu este crud dacă foloseşte cruzimea „spre binele poporului".

Regina mamă o cheamă pe verişoara sa, Anna d'Este, văduva lui Francisc de Guise şi mama lui Henric, recăsătorită cu ducele de Nemours, şi îi dă de înţeles că, în sfîrşit, a sosit momentul răzbunării împotriva amiralului de Coligny, interzisă timp de nouă ani familiei de Guise. Ducesei nu-i convine însă ca fiul ei să se compromită de unul singur. Cele două femei hotărăsc să aibă o altă întrevedere. Între timp, consiliul e pus, pentru a doua oară, în situaţia de a alege între război şi pace. El se situează pe aceeaşi poziţie, dar Coligny trece la ameninţări făţişe, arătînd că Franţa n-are de ales decît între un război din afară şi unul civil. Caterina îl înţelege. Şi ea se teme de extremiştii catolici, dar, singură, împotriva atîtor duşmani, nu întrezăreşte decît o cale pentru a salva regatul şi dinastia : să instige pe partizanii ducelui de Guise la răpunerea lui Coligny, şi apoi pe răzbunătorii lui Coligny la omorîrea partizanilor lui de Guise.

...şi numai la Paris îi cad victimă aproape 2 000 persoane

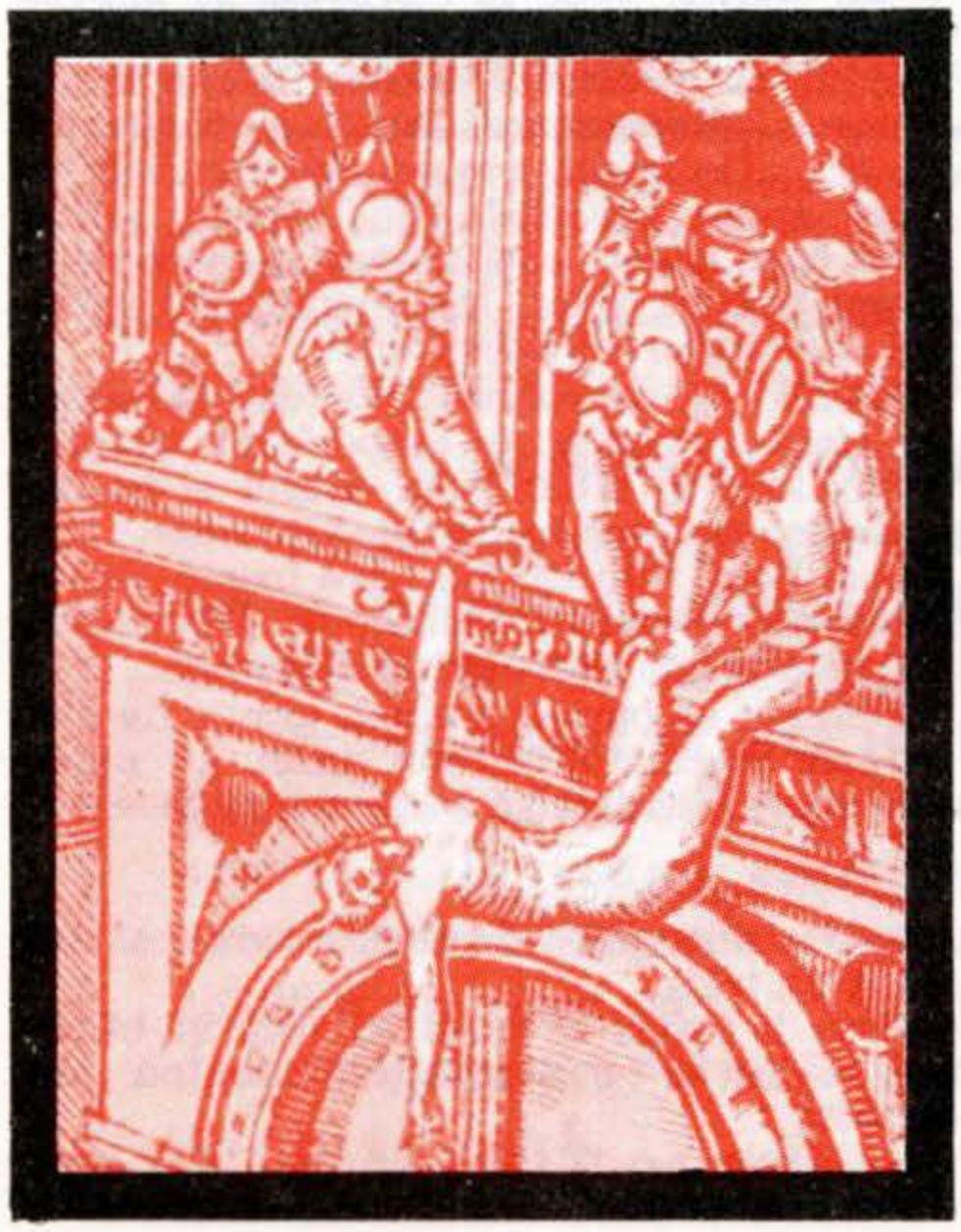

La 17 august, la Luvru se sărbătoreşte logodna regelui Navarrei cu Margareta. La sfîrşitul ceremoniei, Carol IX promite lui Coligny că, peste patru zile, armata franceză va porni spre Ţările de Jos. Prevenită de îndată, Caterina o cheamă din nou pe Anna d'Este. În cursul nopţii, cele două italience cad de acord.

Familia de Guise adăpostea pe aşa-zisul „asasin regal", cel care, în 1569, încercase fără succes să-l răpună pe amiral. Numele său e Maurevert. Lui urmează să i se încredinţeze misiunea de a reuşi acolo unde altădată dăduse greş. Caterina se bucură însă prea repede, văzînd că ducii de Guise cad în capcană.

A doua zi, la 18 august, are loc căsătoria, sinistră şi feerică totodată, a lui Henric şi a Margaretei. Încăpăţînarea cu care regina mamă ţinuse să ducă la capăt această căsătorie, deşi papa nu acordase dispensa necesară, dovedeşte, după cît se pare, că, pentru ea, moartea lui Coligny nu avea să fie o piedică în calea politicii de conciliere între catolici şi protestanţi.

Asasinul la postul său

Timp de trei zile au loc chefuri şi sindrofii. Ele sînt încă în toi în noaptea de 21 august, cînd un valet îl introduce pe Maurevert într-o casă de pe strada Poulies, aparţinînd canonicului Villemur, fost preceptor al ducelui de Guise. Prin faţa acestei clădiri amiralul trecea ori de cîte ori se întorcea de la Luvru. Asasinul îşi petrece noaptea acolo. A doua zi dimineaţă el se postează lîngă una din ferestre ; o perdea groasă îl ascunde privirilor. Arma sa e în poziţie de tragere.

În dimineaţa de 22 august, Coligny asistă la consiliul pe care îl prezida, în absenţa regelui, fratele acestuia, Henric. La ieşire îl întîlneşte pe Carol IX, cu care zăboveşte doar o clipă, pornind apoi spre locuinţa sa din strada Béthizy. În drum spre casă, mestecînd o scobitoare, după obiceiul său, citeşte o jalbă. Maurevert la pîndă, trage două focuri. Exact în aceeaşi clipă, însă, Coligny se apleacă să-şi aranjeze ceva la încălţăminte. Niciodată un gest aşa de banal n-a avut asemenea consecinţe, căci atît a fost de ajuns ca amiralul să scape cu viaţă şi ca planul Caterinei să se năruie.

Un glonte îi reteză degetul arătător al mîinii drepte, un altul îi sfîrtecă muşchii braţului stîng, apoi se înfige în osul cotului. Dar bătrînul ostaş nu se prăbuşeşte. Însoţitorii săi îl conduc acasă, apoi unul din ei merge să-l înştiinţeze pe chirurgul Ambroise Paré, iar un altul pe rege, care strigă : „Aşadar, mi-e sortit să n-am niciodată parte de puţină tihnă !". Carol ordonă o anchetă şi dă de ştire că va pedepsi fără cruţare pe vinovaţi. Amiralul îi

transmite că vrea să stea de vorbă cu el. Caterina se teme însă să-i lase între patru ochi şi hotărăşte că întreaga curte va merge să prezinte rănitului omagiile sale. Coligny nu scapă totuşi prilejul să-i spună regelui că nu va fi pace în Franţa, atît timp cît mama şi fratele său vor rămîne în această ţară.

In acest timp, seniorii calvinişti, în culmea furiei, pun la cale uciderea celor din neamul de Guise. Amiralul îi împiedică, fără să aibă habar că, în felul acesta contribuie la ruinarea definitivă a speranţelor Caterinei. Cîţiva dintre protestanţi se hotărăsc atunci să părăsească Parisul. Teligny, ginerele amiralului, îi convinge să rămînă, arătîndu-le că ar fi o nebunie să lase cîmp liber Guiseilor. Între timp, agitaţia creşte în cartierul Béthizy, unde, din ordinul regelui, catolicii sînt siliţi să cedeze casele lor protestanţilor. Frămîntările se întind în întregul oraş, predicatorii cer sîngele ereticilor.

Iat-o pe regina mamă prinsă în propria sa cursă. Rezultatele anchetei provoacă o dublă explozie din partea regelui şi a protestanţilor. Caterina se şi vede silită să ia drumul exilului, şi-l imaginează pe ducele de Anjou lovit de fratele său care-l urăşte, pe amiral stăpîn pe regat, declanşînd un război în exterior, iar pe cei din familia Guise dezlănţuind un război civil. Această femeie timorată, paşnică, altădată neînfricată, se simte deodată înnebunită la gîndul pericolului ce-l ameninţă pe fiul ei preferat. În grădinile de la Tuileries ea ţine sfat cu fiul cel mic şi cu prietenii săi cei mai devotaţi, ducele de Nevers, Tavanes, Biragues, Gondi de Retz. Cei mai mulţi sînt italieni. Ei propun suprimarea conducătorilor partidului protestant, pentru a-l face inofensiv. Regina ezită, nu decide nimic. Seara, în timpul cinei, un protestant fanfaron, domnul de Pardaillan, proferă insulte şi ameninţări : „Dacă amiralul va trebui să piardă un braţ, mii de alte braţe se vor ridica pentru a dezlănţui un masacru, care va umple cu sînge albiile tuturor rîurilor din regat". De data aceasta, florentina se decise.

Toţi să fie omoriţi!

La ora 8 seara, Caterina de Medicis coboară la rege. Îi mărturiseşte tot adevărul şi vorbeşte, vorbeşte într-una, pentru a-l convinge să-i prevină pe protestanţi şi pe cei din familia Guise, a căror înfruntare va fi fatală coroanei şi Franţei. Carol este ameţit de vorbe, dar de loc convins. Regina revine, insistă, sprijinită de data aceasta de oamenii ei. Gondi de Retz, fost guvernator regal, reuşeşte în cele din urmă să clintească judecata dezechilibratului rege. Atunci se produce, pentru a doua oară, ceea ce nimeni n-a reuşit să prevadă. Neputîndu-se descotorosi de un om, regina vrea să sacrifice o duzină. „Ei bine, fie, exclamă regele, dar să moară toţi, ca nimeni să nu-mi poată face apoi reproşuri !"

De la asasinat se trece la masacru.

Ajunsă în apartamentele ei, Caterina îl cheamă pe Guise, apoi pe .starostele negustorilor. Planul e pus la punct în cîteva ore. Iar în zorii zilei Sfîntului Bartolomeu (24 august 1572), cînd regina mamă şi ducele de Anjou, recăpătîndu-şi luciditatea, vor dori să oprească totul, va fi mult prea tîrziu.

Coligny se culcă pe la miezul nopţii. În camera alăturată se află Ambroise Paré, pastorul Merlin şi un neamţ, Nicolas Musse. Mercenarii regelui Navarrei sînt instalaţi în josul scării, iar Labonne, un gentilom, păzeşte uşa pe dinăuntru. În faţa uşii stau de strajă cincizeci de soldaţi, trimişi aici din porunca regelui, în urma atentatului, pentru a-l apăra pe amiral. Aceşti soldaţi au fost însă aleşi de fratele regelui, în calitatea sa de intendent general al regatului, şi tot el l-a numit pe Cosseins — un duşman personal al familiei Châtillon — căpetenia lor.

Pe la patru dimineaţa, Henri de Guise, unchiul său, ducele de Aumale şi stareţul de Angoulême, urmaţi de o numeroasă escortă, invadează strada. Sînt aşteptaţi de Cosseins, care bate la uşă : „În numele regelui, deschideţi !" Labonne are naivitatea să se conformeze şi moare pe dată, înjunghiat. Cosseins se grăbeşte să pătrundă în casă, împreună cu mercenarii săi, care, la vederea soldaţilor regelui de Navarra, ezită. Cosseins cheamă atunci gărzile franceze şi focurile de archebuze curăţă locul.

Un slujitor fuge să-l prevină pe amiral. Îl găseşte deja îmbrăcat, înconjurat de toţi ai săi. Pastorul Merlin spune rugăciunea : „Monseniore, Domnul vă cheamă la el". „De multă vreme sînt pregătit să mor", spune amiralul. „Voi, ceilalţi, salvaţi-vă dacă puteţi, căci oricum nu veţi reuşi să-mi apăraţi viaţa. Îmi încredinţez sufletul spre îndurare Domnului".

Nicolas Musse refuză. Tovarăşii săi scapă cu viaţă, fugind peste acoperişuri. Uşa camerei sare în lături şi în cadrul ei îşi fac apariţia doi spadasini ai Guiseilor, Artins şi Bem, însoţiţi, macabră ironie, de un protestant renegat, Sarlabous. În spatele lor se află alţi opt oameni înarmaţi.

Ucigaşii se opresc o clipă, uimiţi de atitudinea demnă a acestui rănit cu părul alb. Apoi Bem strigă pentru a-şi face curaj :

— Tu eşti amiralul ?

— Eu sînt... Dă-i drumul, tot nu mai am mult de trăit.

Bem îi înfige o suliţă în trup şi bătrînul senior se rostogoleşte, spunînd cu dezgust :

— Măcar s-o fi făcut un om ! Dar nu-i decît o otreapă !

Cuprinşi de o furie oarbă, Bem şi ceilalţi îl lovesc în cap. Jos, ducele de Guise e neliniştit :

— Bem, ai terminat ?

— S-a făcut !

Domnul de Angoulême nu crede nimic, pînă nu vede cu ochii lui.

Bem şi Sarlabous apucă corpul, aruncîndu-l pe fereastră. Amiralul e încă viu. El se agaţă o clipă cu mîna de pervaz, apoi cade la picioarele ducelui de Guise. Acesta îl loveşte cu piciorul în cap, cu conştiinţa datoriei împlinite.

Petrucci, spadasinul ducelui de Nevers, retează capul amiralului şi-l duce la Luvru. Un grup se aruncă asupra cadavrului, îl sfîrtecă, îl mutilează, îl tîrăşte pe străzi pînă la malurile Senei. Alţii îl spînzură la Montfaucon, aprinzînd sub el un rug. Clopotul de la Saint-Germain l'Auxerrois bate de patru ore, vestind ceea ce Istoria va numi „Utreniile pariziene". La Luvru, în case, pe străzi, sîngele protestanţilor curge în valuri.

Astfel dispare Gaspard de Châtillon-Coligny cel care părea predestinat să moară copleşit de onoruri. Ura fanaticilor, răzbunarea Guiseilor, temerile Caterinei i-au hărăzit un sfîrşit tragic. Dar el este şi victima pactului său cu Anglia, victima unei regine care l-a trădat cu inima uşoară, crezîndu-se înşelată de el. Sîngele lui apasă asupra memoriei Caterinei de Medicis. Dar dacă e să fim drepţi, ar trebui să umbrească, în egală măsură, şi amintirea Elisabetei.

DRUMUL CHIHLIMBARULUI

(Urmare din p. 37)

mediari. Aceştia puteau fi indivizi sau chiar triburi întregi care trăiau în teritoriile străbătute de drumurile comerciale.

Aceste legături cu lumea romană au impulsionat procesul de organizare şi dezvoltare a vieţii social-economice a acestor aşezări. Ca o urmare firească a acestei dezvoltări, cîteva secole mai tîrziu, au apărut primele organizaţii statale în aceste locuri.

Totodată, arheologii au constatat o permanentă locuire a acestor ţinuturi, de către una şi aceeaşi populaţie, începînd din sec. I i.e.n şi pînă în sec. V e.n. Tribul Helisia (probabil Kalisii slavi), pomenit de Tacit, locuia pe aceste teritorii încă din primele secole ale erei noastre. Înaltul grad de dezvoltare al culturii materiale a acestei populaţii, faptul că întreţinea legături comerciale la mari distanţe, ne fac să credem că este foarte puţin probabil să se fi produs o depopulare, fie şi temporară, sau un declin al vieţii economice şi sociale de aici.

Continuitatea locuirii explică, de bună seamă, şi transmiterea denumirii străvechii Calisii. Ipoteza lansată de lingvişti cu privire la originea comună a denumirilor Calisia — Calis — Kalisz, ea provenind din cuvintul slav Kal **(„mlaştină", „noroi") a fost astfel confirmată. Aşadar, putem considera indicaţia lui Ptolomeu cea mai veche atestare a existenţei oraşului Kalisz.**

Din cauza abundenţei de materiale, articolul America vikingă şi tulburătoarea ei istorie, *anunţat că va apare în acest număr, va fi publicat într-unul din numerele noastre viitoare.*

CONCURSURILE MAGAZIN ISTORIC 1973

Răspunzînd dorinţei exprimată de numeroşi cititori, revista noastră va organiza în acest an NU UN SINGUR CONCURS, ca în anii precedenţi, ci TREI CONCURSURI, dotate cu numeroase premii.

Primul concurs va avea loc în luna aprilie. El va consta din trei grupe de întrebări, care vor apare toate trei, în nr. 4 al revistei. În acelaşi număr vom publica regulamentul şi premiile concursului. Bibliografia: numerele 1, 2 şi 3 ale MAGAZINULUI ISTORIC din acest an.

Deci, atenţie! Primul concurs începe şi se termină în aceeaşi lună.

Prof. univ., dr. doc.
MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA
directorul Institutului de istorie și arheologie
„A. D. Xenopol" din Iași

Arheologul: „un căutător de adevăruri în trecut"

Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița, de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, binecunoscut cititorilor noștri și din paginile revistei Magazin istoric, **este o distinsă personalitate a Iașului universitar și academic. Îl găsești cu greu acasă, iar la Universitate — cînd are cursuri ; în rest, cîteva ferestre ale Institutului de istorie și arheologie, luminate pînă seara tîrziu, atestă prezența arheologului la masa de lucru. Spirit dinamic și receptiv, profesorul Petrescu-Dîmbovița simbolizează, pentru studenții săi, pasiunea omului de știință, pasiune totală, mergînd pînă la dăruire ; ascultîndu-i prelegerile, chiar fără să-i împărtășești predilecția pentru arheologie — disciplină pe care domnia-sa o ilustrează de la înălțimea catedrei universitare — nu poți să nu fii impresionat de această pasiune.**

— Unde și cînd ați făcut prima descoperire arheologică ?

— Pe locul cetății romane Noviodunum (Isaccea de azi). Eram elev în penultima clasă a Liceului „Vasile Alecsandri" din Galați. De fapt, este vorba de o recunoaștere din 1932. Am ajuns să fac această recunoaștere ca elev, datorită pasiunii mele pentru arheologie, pasiune insuflată de distinsul meu profesor Aețiu Hogaș, fiul scriitorului Calistrat Hogaș, dascăl cu un larg orizont intelectual, de care am fost profund legat pînă la sfîrșitul vieții sale. Îi păstrez și azi o aleasă amintire. La îndemnul acestui profesor, am citit pe nerăsuflate, elev fiind, mai multe lucrări de arheologie, dintre care m-a impresionat în mod cu totul deosebit, prin conținutul său bogat și forma elegantă de expunere, **Istoria arheologiei** de Alexandru Odobescu.

— Timpul v-a confirmat credința în pasiunea dv ?

— Da. În bună parte, da. Adăugați la aceasta : ani de muncă, de trudă, de răbdare, de migală...

— Este un îndemn adresat tinerilor arheologi ?

— Da. Cu condiția ca pasiunea acestor tineri să fie dublată de însușirea cunoștințelor științifice și a tehnicii săpăturilor arheologice. Căci, arheologul este, în fond, un căutător de adevăruri în trecut.

— Care dintre lucrări v-au impus în lumea științifică din țară și care dintre ele în lumea științifică internațională ? Este una și aceeași lucrare sau sînt mai multe ?

— Sînt peste o sută, tipărite în publicații de specialitate din țară și de peste hotare, dintre care cel puțin 20 au fost menționate mai des de arheologii români și străini. A le numi, mi se pare a face bibliografie. Cred că toate, și nu una sau alta m-au impus, cum spuneți dv., în lumea științifică. Mai ales lucrările despre **Cultura Cucuteni** și cele privitoare la descoperirile de obiecte datînd de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Halstattului în spațiul carpato-dunărean, tipărite în țară și peste hotare.

— Lucrări mai recente ?

— Îmi place să amintesc, în astfel de situații — deși am elaborat-o împreună cu profesorii Neculai Zaharia și Emilia Zaharia — de monografia **Așezări din Moldova de la paleolitic, pînă în secolul al XVIII-lea** (București, 1970). De ce ? Nu pentru proporțiile ei mai mari în comparație cu celelalte — era normal — ci pentru faptul că este considerată prima lucrare de acest gen realizată în arheologia și istoria veche românească, bazată pe numeroase cercetări de teren, efectuate timp de mai mulți ani.

— Sînteți profesor universitar și directorul unui important institut de istorie și arheologie din țara noastră : unde încep și unde se termină preocupările dv. ? Ați rămas credincios pasiunii pentru străvechile așezări

(Continuare în p. 96)

Cărți sosite la redacție

Petre Constantinescu-Iași : PAGINI DE LUPTĂ DIN TRECUT, Editura Politică, București 1972. O amplă culegere din publicistica militantă a unui intelectual de frunte, devotat luptei proletariatului, triumfului dreptății și demnității umane.

Articolele „sînt scrise — spune autorul — între anii 1914 și 1936, aproape un sfert de veac, pînă cînd condeiul mi-a fost frînt de zidurile Doftanei și apoi de lagărele de la Miercurea Ciuc, Caracal și Tg. Jiu. Ele reflectă vremurile de luptă ale clasei muncitoare sub conducerea partidului său, prin mijlocirea armei publicistice". Sînt pagini străbătute de o ardentă dăruire cauzei clasei muncitoare, de nedesmințită credință în justețea luptei acesteia, în apropiata victorie dezrobitoare. **Magazin istoric,** nr. 4/1971 și 11/1972 a publicat numeroase amintiri ale autorului legate de această epocă.

Barbu Delavrancea : JURNAL DE RĂZBOI, Editura Militară, București 1972. Ediția, îngrijită de **Emilia St. Milicescu,** reproduce cîteva pagini inedite ale scriitorului de mult celebru, fragmentele alese evocînd evenimentele din lunile august-noiembrie 1916, cu referire îndeosebi la situația din Capitală. Sînt publicate, de asemenea, trei discursuri ale lui Delavrancea ținute în anii primului război mondial : **Patrie și patriotism** (1915), **Războiul și datoria noastră** (1916). **Cu gîndul la front** (1917).

NEAGOE BASARAB 1512-1521. LA 460 DE ANI DE LA URCAREA SA PE TRONUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI. Volum omagial publicat de Societatea culturală „Neagoe Basarab" din Curtea de Argeș, Editura Minerva, București 1972.

Prima parte a cărții cuprinde lucrările „Săptămînii Neagoe Basarab" desfășurată între 11-17 octombrie 1971 la Curtea de Argeș, în partea a doua, sub titlul generic **Neagoe Basarab în conștiința veacurilor și a epocii actuale,** fiind antologate principalele consemnări (începînd cu Manuil din Corint, Gavriil Protul etc. și sfîrșind cu articolele din presa contemporană cu prilejul împlinirii a 450 ani de la moartea lui Neagoe Basarab) privind viața și opera domnului muntean, privind destinul receptării în timp a uneia din marile creații ale culturii românești, **Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie.**

DACIA LITERARĂ. Studiu introductiv și ediție de **Maria Platon,** Editura Minerva, București, 1972. Volumul, reproducînd în facsimil și în transcripție modernă cele 3 numere ale cunoscutei reviste tipărită în 1840 la Iași, sub redacția lui M. Kogălniceanu, readuce în atenția cititorului unul dintre cele mai semnificative momente din istoria publicisticii literare românești. Pledînd pentru „realizarea dorinței ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți", deschizîndu-și paginile „tuturor scriitorilor moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul său", **Dacia literară** a constituit în epocă nu numai o tribună de promovare și afirmare a unei literaturi inspirată din realitățile noastre naționale ci, în același timp, s-a dovedit a fi un mijloc de propagare a ideii unirii țărilor române, realizată, de altfel, peste două decenii de la suprimarea revistei.

ION HELIADE RĂDULESCU — SCRISORI ȘI ACTE, Editura Minerva, București 1972. Culegerea întocmită de **George Potra, Nicolae Simache** și **George G. Potra,** însumînd un număr considerabil (429), în cea mai mare parte, inedite de scrisori și acte elaborate între anii 1828-1871, completează cu pertinență înțelegerea unei complexe și nu arareori contradictorii personalități, surprinsă pe fundalul unor evenimente de primă importanță în istoria României moderne.

DIN CIMPIA DUNARII, DINCOLO DE MUNȚII CEHOSLOVACIEI, Editura Militară, București 1972. Elaborată de un colectiv de autori format din „cîțiva comandanți de regimente și ofițeri cu funcții de răspundere din Comandamentul Diviziei 10 infanterie", lucrarea, apărută în cadrul colecției **Memorii de război,** evocă eroismul luptătorilor din această divizie, „care au străbătut drumul de glorie și de vitejie pe frontul antihitlerist, drum început în Cîmpia Dunării și încheiat dincolo de munții Cehoslovaciei".

LITERATURA MĂRTURISIRILOR. DE LA CELLINI LA MALRAUX, Editura Minerva, București 1972. Patruzeci și șapte de personalități (scriitori, filozofi, oameni de teatru) reuniți într-o antologie alcătuită de **Silvian Iosifescu** și mărturisind despre ei înșiși, despre vremea lor, despre oameni și întîmplări, într-o cuprindere în timp de aproape cinci secole. Multe din aceste mărturii surprind fapte cu implicații depășind sfera unor destine individuale — ale autorilor respectivi — înscriindu-se în seria documentelor semnificative pentru ilustrarea și înțelegerea unei epoci sau a unor importante evenimente istorice. Așa se întîmplă — pentru a da numai două exemple — cu memoriile Cardinalului de Retz, din

Cărți sosite la redacție

vremea Frondelor din Franța, sau cu tulburătorul **Reportaj cu ştreangul de gît** al lui J. Fučik.

DUNAREA IN ISTORIA POPORULUI ROMÂN, Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1972. „De Dunăre — ca şi de Carpaţi — se leagă întreaga viaţă a poporului nostru", scria în 1921 Gr. Antipa. Plecînd de la acest adevăr, autorii lucrării **Iulian Cârţână** şi **Ilie Seftiuc,** printr-o exhaustivă cercetare documentară, au întocmit un studiu monografic al „problemei Dunării", analizînd în mod special locul şi rolul ei în politica externă a României de la jumătatea secolului XIX şi pînă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Din paginile lucrării se desprinde în mod pregnant „lupta desfăşurată de România pentru ca interesele sale legitime — dictate de geografie, de istorie, de drept şi de demnitate — să nu fie ignorate sau ştirbite, pentru ca drepturile sale legitime asupra apelor Dunării care scaldă ţărmurile româneşti să fie respectate".

DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA. B. ŢARA ROMÂNEASCĂ, vol. II, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti 1972. Acest al doilea volum, îngrijit de **Ştefan Ştefănescu** şi **Olimpia Diaconescu** şi publicat sub egida Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice a R.S.R., — Institutul de istorie „Nicolae Iorga", reproduce 256 documente redactate în Ţara Românească între anii 1501-1525. Sînt acte de cancelarie, scrisori (printre ele şi primul text în limba română, scrisoarea boierului Neacşu din Cîmpulung către Hans Beckner din Braşov — 1521) din timpul domnilor munteni Radu cel Mare, Mihnea vodă, Vlad cel Tînăr, Neagoe Basarab, Radu de la Afumaţi şi Vladislav al III-lea.

CODEX AUREUS, Editura Meridiane, Bucureşti 1972. Apărută în cadrul colecţiei **Manuscris,** ediţia îngrijită de **Dan Simonescu,** reproduce în facsimil cîteva pagini, cele mai măiestrit lucrate, din prima parte a Evangheliarului din Lorsch (aflat în prezent în păstrarea Muzeului de Istorie a R.S.R.), remarcabilă realizare artistică a caligrafilor din vremea lui Carol cel Mare.

Despre acest manuscris **Magazin istoric** a publicat un studiu în nr. 3/1969.

În aceeaşi colecţie **Manuscris,** Editura Meridiane a publicat şi volumul **ANASTASIE CRIMCA** de dr. **G. Popescu-Vilcea,** reproducînd 50 miniaturi din manuscrisele bisericeşti împodobite de acest luminat prelat moldovean. Arta lui Crimca, după cum arată alcătuitorul ediţiei, „este o supremă sinteză a tradiţiei, a vocaţiei artistice, a rafinamentului său şi a concepţiei artistice contemporane lui determinate de marile realizări ale picturii moldoveneşti, aducînd mai multă mişcare, mai mult pitoresc şi o deosebită pasiune faţă de miniatura românească anterioară."

Peste 50 studii, comunicări şi note din domeniul arheologiei, istoriei şi etnografiei reuneşte volumul **APULUM X** publicat de Muzeul de Istorie din Alba Iulia. Lucrarea apare sub îngrijirea unui colegiu de redacţie condus de **Gheorghe Anghel** împreună cu **Ion Berciu** şi **Alexandru Popa,** redactori responsabili.

ARHEOLOGUL: „UN CĂUTĂTOR DE ADEVĂRURI..."

(Urmare din p. 94)

omeneşti aflate în pămîntul carpato-danubian ?

— Desigur. Între universitate şi institut, eforturile converg către întărirea prestigiului cercetărilor arheologice din centrul academic şi universitar Iaşi. Şi o precizare : preocupările mele ştiinţifice încep din neolitic şi se termină în sec. X e.n., excepţînd perioadele orînduirii sclavagiste şi a începutului epocii migraţiilor. Într-o anumită măsură, m-a interesat şi arheologia perioadei feudale, îndeosebi problema satelor medievale dispărute, efectuînd în acest scop săpături arheologice la Hîncea-Iaşi.

— Am auzit odată expresia dv. : „pasionanta perioadă istorică a formării poporului român".

— Da. În comunicarea ţinută la Colocviul de la Freiburg am susţinut, întemeindu-mă pe ultimele cercetări arheologice din Moldova, că ideea, în sine, a continuităţii, nu mai este doar o simplă concluzie care se impune ca urmare a unui şir de argumente logice sau arheologice; **continuitatea a devenit o certitudine. Rămîne,** doar s-o îmbogăţim mereu cu date noi.

— În fine, o ultimă întrebare. Vi s-a întîmplat să fiţi criticat pentru ideile puse în circulaţie ? Noile lucrări le păstrează ?

— Terenul mi-a oferit adesea certitudini greu de combătut. Cum este şi firesc, unele din ipotezele formulate mai demult, pe baza datelor înregistrate pe teren, privitoare de exemplu la Culturile Folteşti şi Noua, sau la componentele culturii materiale din secolele VI-X e.n. din estul României, au fost completate şi mai bine precizate de către alţi cercetători, în primul rînd de elevii mei din Iaşi. Contribuţiile acestora din urmă au dus la aprofundarea unor probleme şi nu m-au supărat niciodată, dimpotrivă, m-au bucurat, sprijinindu-i şi încurajîndu-i. Ca şi dascălii mei, am considerat şi consider că drumul către progres în ştiinţă este condiţionat, în evoluţia lui şi de succesul ce-l au elevii care-şi depăşesc profesorii.

Interviu consemnat de :
Ioan Ion DIACONU

poștaMI

SOLIDARITATE UMANĂ

ION BÎLA, *din* Alexandria, *ne trimite cîteva date din care reținem :*

„În 1940 trupele germane care au intrat în țara noastră, au trezit sentimente de ostilitate la populație. Aceeași atitudine au avut-o și locuitorii județului Teleorman. În iarna anului 1941 s-a definitivat construcția unui lagăr la Turnu Măgurele. După circa două luni, aici au început să fie aduși prizonieri iugoslavi. Atunci au apărut primele conflicte ale teleormănenilor cu soldații hitlerişti. Populația din Turnu Măgurele și-a manifestat fățiș simpatia, întîmpinînd coloanele de prizonieri la debarcare și însoțindu-le pe parcursul deplasării spre lagăr ; românii le dădeau apă, hrană, îmbrăcăminte.

La 12 aprilie 1941 în oraș au sosit două noi convoaie de prizonieri. Aflîndu-se despre sosirea lor, populația a ieșit să-i întîmpine, dar trupele hitleriste de pază au luat măsuri severe pentru a împiedica orice contact între locuitori și prizonieri. Cu toate acestea, trei locuitori din Turnu Măgurele — după cum raporta șeful poliției românești din oraș la 13 aprilie 1941 — au dat buzna peste patrule și au înmînat pachete și sticle cu apă prizonierilor. Hitleriștii au ripostat, lovind mai mulți cetățeni, pe unul dintre ei împungîndu-l cu baioneta. A urmat o adevărată încăierare între civili și escorta convoiului. Scena s-a repetat și cu prilejul sosirii altor convoaie. Vestea venirii unui nou grup se transmitea din gură în gură. Autoritățile germane au cerut sprijin celor românești pentru liniștirea populației. Dar toate măsurile au fost zadarnice. Lagărul era amenajat în apropierea orașului și în jurul său se adunau zeci de locuitori, în special tineri, care înmînau pachete prizonierilor printre rețelele de sîrmă ghimpată. Văzînd că nu pot împiedica aceste acte de solidaritate umană, autoritățile s-au văzut nevoite să accepte împărțirea unor pachete prizonierilor, dar acestea să fie predate gardienilor, pentru ca aceștia să le poată controla.

Pentru a da un alt substrat simpatiei populației, la 18 mai 1941, prin adresa nr. 378, prefectul județului, se adresează confidențial autorităților comunale, anunțîndu-le că populația poate dărui alimente și să vegheze ca prizonierii să fie bine primiți în comunele în care urmau să fie cantonați.

Dar, la 28 august 1941, prin circulara nr. 17 570, Subsecretariatul de Stat pentru Poliție și Siguranță cerea organelor de poliție din țară să ia toate măsurile pentru ca prizonierii ascunși de populație să fie prinși și trimiși în lagărul de la Turnu Măgurele".

HAIDUCUL PINTEA

Profesorul doctor ALEXANDRU CULCER *ne trimite cîteva însemnări despre Pintea Viteazul, din care reproducem următorul fragment :* „În ținutul Chioarului a trăit și a haiducit Grigorie Pintea, păstrat în amintirea poporului sub numele de Pintea Viteazul. Pînă în ziua de astăzi mai întîlnești prin împrejurimile Chioarului, denumiri ca : «Peștera lui Pintea», «Izvorul lui Pintea» sau «Masa lui Pintea». Este interesant de știut că în arhiva clujeană a Academiei R.S.R. se găsesc două scrisori în legătură cu acest erou popular. Prima, datată 10 august 1699 din Tîrgoviște și redactată de secretarul Dionisie Dîndar în numele lui Constantin Brîncoveanu, voievod al Țării Românești, este adresată generalului austriac Rabutin; domnul muntean îi cere guvernatorului să ia măsuri împotriva unor «hoți de drumul mare» *(latronibus)*, care au «jefuit» un grup de negustori armeni, aflat sub conducerea lui David Ceauș din Muntenia și sub protecția voievodului. A doua scrisoare, datată în Sibiu la 15 august 1699, este răspunsul guvernatorului militar al Transilvaniei Rabutin, prin care acesta îi comunică lui Brîncoveanu că nu-i poate satisface dorința, deoarece negustorii au fost atacați de un «corifeu» pe nume Pintea, aflat sub protecția «Kaiserului» prin faptul că îl obligduiește colonelul conte Löwenburg, comandantul cetății Satu-Mare".

Desigur, împrejurările în care a haiducit Gr. Pintea sînt departe de a confirma calificativul pe care îl dădea secretarul lui Constantin Brîncoveanu. Cîtuși de puțin „hoț sau tîlhar" Pintea Viteazul (despre care și alți corespondenți ne-au mai scris la Poșta redacției) și ceata sa de haiduci s-au alăturat mai tîrziu — cum scrie profesor dr. Alexandru Culcer — mișcării răsculaților lui Francisc Rákóczi II împotriva dominației habsburgice.

TRADIȚII REȘIȚENE

NICOLAE HILLINGER, *din* Reșița : „În 1851, la Reșița s-au produs pentru prima dată șine de

În clișeu : *transportul locomotivei nr. 1 produsă de uzinele reșițene acum un veac, cu 30 perechi de boi de la Reșița la Moldova Veche iar de acolo cu vaporul la Expoziția internațională de la Viena.*

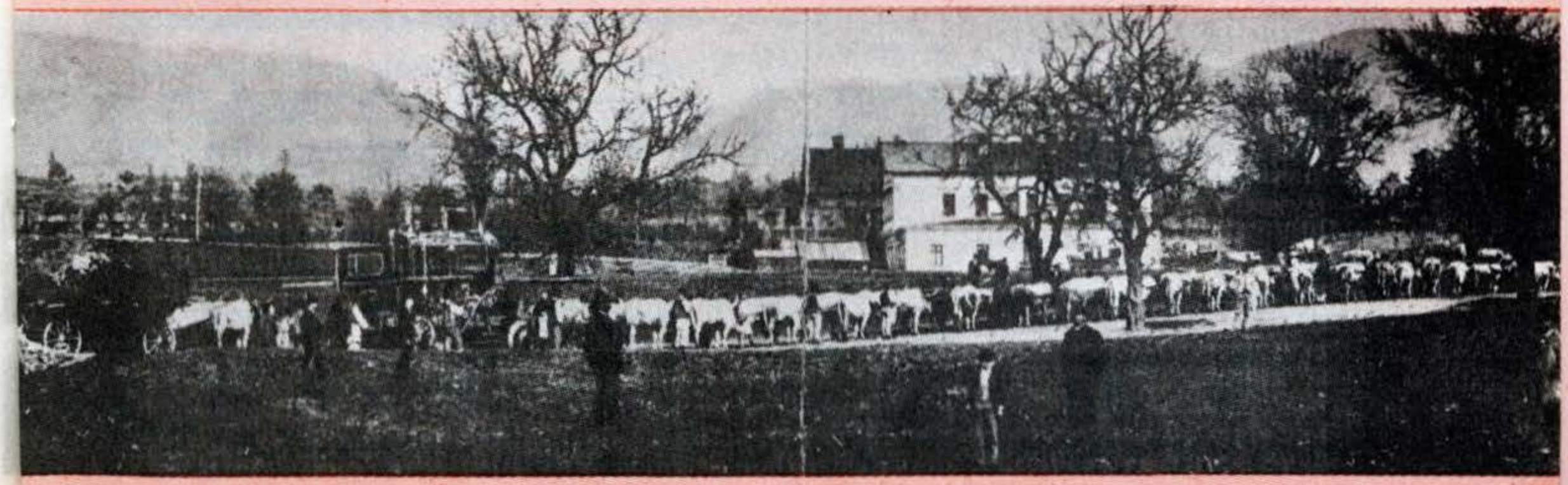

cale ferată, necesare liniei Oravița-Baziaș, iar în 1872 muncitorii reșițeni au început să construiască locomotive cu aburi pentru calea ferată îngustă. Prima locomotivă reșițeană a fost realizată după modelul STEG, tip 52, proiectată de John Hasvell, directorul Fabricii de locomotive din Viena. Primele trei mașini realizate la Reșița între 1872-1874 au deservit linia Secu-Reșița-Bocșa-Ocna de Fier. Prima locomotivă a fost expusă la marea Expoziție internațională de la Viena (1873), întrunind aprecieri unanime.

Acesta a fost începutul producției românești de locomotive..."

DESPRE CITATE, PARAFRAZĂRI ȘI VÎRSTE

UN BĂTRÎN PROFESOR, *din* Muscel. *Frumoasa scrisoare pe care ne-ați trimis-o ar fi meritat din plin o semnătură mai puțin... impenetrabilă. Observația cu privire la parafrazarea dictonului* inter arma silent musae *(nr. 9/1972) nu avea de ce să ne supere. E perfect adevărat că trebuia scris* arma *(nu* armae*), e-ul final fiind o simplă incorectitudine de natură dactilografică. E la fel de adevărat că Cicero de la care se trage zicala, a vorbit de legi, nu de muze :* silent leges inter arma. *Nu e mai puțin adevărat, însă, că formula curentă (și nu de azi, de ieri) este ea însăși o parafrazare a maximei ciceroniene, în care topica s-a modificat, iar grațioasele inspiratoare ale poeților, muzicienilor etc. au luat locul severelor coduri juridice (vezi, de ex. I. Berg :* Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre, *ed. II, Editura Științifică, București 1969, p. 219).*

Acestea fiind zise, așteptăm în continuare din partea dv. semnalări, observații și comentarii la fel de interesante, oportune și erudite. În ce ne privește, sîntem de acord cu Terențiu, după care senectus ipsa est morbus, *dar într-un singur sens : bătrînețea e o boală, indiferent la ce vîrstă se manifestă. Cunoaștem cu toții — din nefericire ! — bătrîni de 20 ani. Din scrisoarea dv. am cunoscut un tînăr profesor, căruia, la un mod pur birocratic, actul de naștere îi atribuie 74 ani. Și pentru că tot navigăm printre citate și parafrazele lor, să ni se ierte cutezanța de a „restructura" nițeluș celebrul vers al lui Corneille :* La valeur n'a rien à voir avec le nombre des années.

Cu acest prilej am răspuns și tovarășului MARCEL STĂNESCU, *din* Brezoi-Vîlcea.

ISTORIA JUDEȚELOR

Tovarășul POPATOACA DAN, Bacău, *formulează o propunere pe care o reținem :* „O rubrică din istoria județelor țării".

Din acest număr rubrica — solicitată și de alți cititori — și-a făcut apariția !

În ceea ce privește lista de cărți cerută, vă sfătuim să revedeți rubrica revistei noastre Cărți sosite la redacție.

LĂMURIRI

Cititorul nostru MIHAI ROTEA, Deva, *ne întreabă dacă petrolul (de ex. solul îmbibat cu țiței) acționează asupra unor vestigii arheologice (ceramică etc.) în sensul îngreunării datărilor cu ajutorul carbonului 14. Într-adevăr, acesta este cazul. Mai dorește să știe cum pot fi îndepărtate impuritățile respective. Specialiștii cărora ne-am adresat ne-au comunicat că acidul clorhidric poate fi utilizat în acest sens, fără însă să mai permită datarea, care a fost compromisă de influența petrolului.*

Prof. PETRE F. VOIVOZEANU, *din* Roșiorii de Vede, *ne trimite cîteva date și o fotografie — aflată în muzeul din localitate — despre Grigore Ion soldat din Batalionul 2 Vînători Prahova, evidențiat la cucerirea Redutei Griviția (30 august 1877) despre care revista noastră a scris în numărul 1 1967.*

Reținem din scrisoarea profesorului Voivozeanu :

„L-am cunoscut pe Grigore Ion, mi-a fost vecin cu casa și eu i-am strîns bani cu lista de subscripție lansată de ziarul *Universul*. Cu toată marea diferență de vîrstă, eram prieteni".

În clișeu : *sergentul Grigore Ion, Batalionul 2 Vînători Prahova*

Răspundem și lui AL. BIBAC, Constanța : *delegația română la tratativele de pace de la Buftea — 5 martie 1918 — a fost condusă de Constantin Argetoianu, iar locul unde s-a semnat a fost Castelul Știrbei, care mai există și astăzi.*

Tovarășul DĂNESCU VASILE, Petroșani : *lucrarea care vă interesează se găsește în librării.*

I. SĂNDULESCU, Turnu Severin : *1) expresia „coloana a cincea" a apărut în timpul războiului civil din Spania. Într-un discurs ținut la radio, un general fascist declara că patru coloane se îndreaptă spre Madrid, în vreme ce a cincea așteaptă semnalul rebeliunii între zidurile Capitalei. De atunci, „coloana*

a cincea" desemnează pe trădătorii care acționează în slujba inamicului, îndeosebi a inamicului fascist.

2) în rîndul celor „șapte arte liberale" romanii includeau : gramatica, retorica, dialectica, aritmetica, geometria, astronomia și muzica.

FLORIAN IANAȘ, București : „de cîțiva ani urmăresc cu regularitate apariția revistei *Magazin istoric*. În paginile sale am găsit o serie de articole interesante care m-au ajutat să-mi îmbogățesc cunoștințele, să-mi clarific anumite evenimente istorice.

...Cred că asupra unui capitol de vîrf al istoriei noastre naționale nu s-a insistat suficient în paginile revistei dv. Este vorba despre răscoala țăranilor din 1907. Îmi veți spune că s-au scris o serie de articole pe marginea acestei teme... Da, dar chiar din titlurile lor rezultă că încă nu s-a consacrat un material special, de mare amploare, acestui eveniment. Nu credeți ?"

După cum remarcați am publicat chiar în acest număr mai multe evocări istorice legate de 1907. Dar făgăduim că vom publica și un astfel de material cum cereți dv.

Colonel în rezervă FINTINEANU, București, *ne trimite o mică completare pe marginea articolului* Eroul necunoscut *(nr. 6/1972). Îi mulțumim pe această cale.*

DESPRE POPOARELE ANTICE

ION DASCĂLESCU, *din* București, *interesat de istoria popoarelor antice, dorește să afle ce s-a publicat în legătură cu istoria poporului armean.*

Vă sugerăm cîteva lucrări pe care le puteți consulta la biblioteci : N. Iorga, Patru conferințe despre Armenia, *București 1929 ; H. Dj. Siruni*, Ani — Anuar de cultură armeană ; *Gh. Balș*, Influences arméniennes et géorgiennes sur l'architecture roumaine, *Vălenii de Munte 1931 ; V. Mestugean*, Istoria armenilor, *București 1923.*

Despre aceeași problemă au mai scris, între alții și : Vlad Bănățeanu, Glia Bănățeanu, Grigore Avakian, Grigore Goilav, Rodica Ciocan-Ivănescu.

CURIER CONSACRAT MONUMENTELOR

Tovarășul VASILE DRĂGUȚ, *directorul Direcției monumentelor istorice și de artă din C.C.E.S., ne informa la sfîrșitul anului trecut :* „La adresa dv. nr. 612 din 31.X.1972, prin care ne înaintați în copie scrisoarea elevului STAN M. NICOLAE referitoare la existența «unei frumoase bijuterii istorice» în comuna Văcărești jud. Dîmbovița care «este lăsată pradă păsărilor și animalelor domestice» — referindu-se desigur la fosta capelă a conacului Văcăreștilor — vă comunicăm că recent D.M.I.A. a avizat favorabil o documentație tehnică înaintată de D.S.A.C. a Consiliului Popular al jud. Dîmbovița, cuprinzînd lucrările de reparații care se vor executa la acest monument în anul viitor".

De asemenea tovarășului ȘTEFAN LĂȚEA *din* Sibiu *i se solicită de către aceeași direcție noi date despre castelul din satul Luna, jud. Cluj care nu figurează pînă în prezent pe lista oficială a monumentelor istorice.*

Vom ține seama de sugestiile cititorilor : ȚENEA PETRE, Brașov ; MARIN CIOCAN, Constanța ; CIORICI AUREL, com. Nicorești, jud. Galați.

Din partea Departamentului Poștelor și Telecomunicațiilor, Direcția de poștă și difuzarea presei, Serviciul difuzarea presei, sîntem informați că deficiențele semnalate de cititorii : SĂVULESCU DUMITRU *din* București, FLOREA PISTON *din* com. Seaca, jud. Teleorman, *și de* PAROHIA SASU, com Suraia, jud. Vrancea, *au fost analizate și remediate.*

Cristian POPIȘTEANU

CE VOM CITI IN NUMĂRUL VIITOR

● MIHAI VITEAZUL : dramatica înfruntare cu împăratul Rudolf II ; urmașii marelui voievod în pribegie printre străini ; ultima luptă — unde și cînd ? ● Cine a învins în cea mai mare bătălie navală a primului război mondial ? ● 31 martie 1893 : primul congres al socialiștilor români ● Pierre Mendès France : francezii bombardează Parisul ● 1926, culise politice : Brătianu și-a dat demisia ● „Chiar dacă curge sînge, opriți-i !" (Deva, 1933) ● Lenin arestat în Imperiul habsburgilor ● Onciul — ctitor al istoriografiei românești moderne ● Mari epidemii ale lumii antice ● Cavaler medieval și ostaș de ocazie ● Răscoala din 1907 în viziunea unui istoric american ● Ciudata istorie a cartografiei ● Dicționar istoric : Descoperitorii Lumii Noi ● CONCURS MAGAZIN ISTORIC : Cine sînt cei trei conducători de stat ?

CONTENTS

M. MUŞAT and **I. IONIŢĂ** The Programme, Views and Activity of the Romanian Revolutionaries in 1848 2
DUMITRU ALMAŞ and **VALERIU BUDURU** The History of the Counties of Romania : Jassy 17
FEDERICO PATELLANI The Battle of Marathon.....22
ION NEGOIU Transylvania, 1541-1593: A Principality or a Duchy? 28
CONSTANTIN ANTIP From the World History of the People's Defence 38
ANDRÉ MAUROIS A War Correspondent 44
DAMIAN HUREZEANU 1907: Romanian Liberals and Conservatives Shake Hands.....54
VALENTIN TAŞCU Cluj, 1930: Behind the Scenes of an Action Entered by General Averescu against the Press 60
MATEI CAZACU Habeas corpus act... 66
GERMÁN ARCINIEGAS Manuelita Sáenz and Simon Bolivar..69
FLORIAN DUDAŞ and **GH. BĂILEANU** Chronicle of Outlawry 74
MIHAI FĂTU 1945 — An Episode in the Desintegration of the National-Peasant Party 82
PHILIPPE ERLANGER St. Bartholomew's Night 86
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA The Archaeologist — A Searcher of Truths in the Past.....94

SOMMAIRE

M. MUŞAT et **I. IONIŢĂ** Le programme, la pensée et l'activité des révolutionnaires roumains de 1848 2
DUMITRU ALMAŞ et **VALERIU BUDURU** L'histoire des départements de la Roumanie: Jassy..17
FEDERICO PATELLANI La bataille de Marathon.....22
ION NEGOIU Transylvanie, 1541-1593: principauté ou voïvodie? 28
CONSTANTIN ANTIP Pages de l'histoire universelle de la défense populaire 38
ANDRÉ MAUROIS Correspondant de guerre 44
DAMIAN HUREZEANU 1907: les libéraux et les conservateurs roumains se tendent la main..54
VALENTIN TAŞCU Cluj, 1930: dans les coulisses d'un procès intenté à la presse par le général Averescu 60
MATEI CAZACU Habeas corpus act... 66
GERMÁN ARCINIEGAS Manuelita Sáenz et Simon Bolivar..69
FLORIAN DUDAŞ et **GH. BĂILEANU** Chronique des haïdouks 74
MIHAI FĂTU 1945 — un épisode de la désintégration du Parti National-Paysan 82
PHILIPPE ERLANGER La nuit de la St. Barthélemy.....86
M. PETRESCU - DÎMBOVIŢA L'archéologue — un chercheur de vérités dans le passé.....94

СОДЕРЖАНИЕ

М. МУШАТ и **И. ИОНИЦЭ** «Программа, мышление и деятельность румынских революционеров 1848-го года.....2
Д. АЛМАШ, В. БУДУРУ Страницы истории румынских областей (жудеце): Яссы.....17
Ф. ПАТЕЛЛИАНИ Маратонская бытва 22
И. НЕГОЮ Трансильвания, 1541-1593: княжество или воеводство? 28
К. АНТИП Международная история народной обороны..38
А. МОРУА Военный корреспондент 44
Д. ХУРЕЗЯНУ 1907: румынские либералы и консерваторы приходят к соглашению....54
В. ТАШКУ Клуж, 1930: за кулисами процесса, начатого генералом Авереску 60
М. КАЗАКУ Хабеас корпус акт... 66
Г. АРСИНИЕГАС Мануелита Саенс и Симон Боливар....69
Ф. ДУДАШ, Г. БЭИЛЯНУ Гайдуки — хроника.....74
М. ФЭТУ 1945 — эпизод разложения Национально-крестьянской партии 82
Ф. ЭРЛАНЖЕ Ночь святого Варфоломея 86
М. ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА Археолог — искатель правды прошлого 94

INHALT

M. MUŞAT und **I. IONIŢĂ** Das Programm, die Gedankenwelt und die Tätigkeit der rumänischen Revolutionäre von 1848..2
DUMITRU ALMAŞ und **VALERIU BUDURU** Die Geschichte der Bezirke Rumäniens: Jassy 17
FEDERICO PATELLANI Die Schlacht von Marathon.....22
ION NEGOIU Transylwanien, 1541-1593: Fürstentum oder Wojewodschaft? 28
CONSTANTIN ANTIP Aus der Weltgeschichte der Volksverteidigung 38
ANDRÉ MAUROIS Kriegskorrespondent 44
DAMIAN HUREZEANU 1907: Die rumänischen Liberalen und Konservativen reichen einander die Hände 54
VALENTIN TAŞCU Cluj, 1930: Hinter den Kulissen eines Prozesses des Generals Averescu gegen die Presse.....60
MATEI CAZACU Habeas corpus act... 66
GERMÁN ARCINIEGAS Manuelita Sáenz und Simon Bolivar..69
FLORIAN DUDAŞ und **GH. BĂILEANU** Haidukenchronik 74
MIHAI FĂTU 1945 — Eine Episode aus dem Zerfall der National-Tzaranistischen Partei..82
PHILIPPE ERLANGER Die Bartholomäusnacht 86
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA Der Archäologe: auf der Suche nach den Wahrheiten der Vergangenheit 94

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

Bucureşti, str. Oneşti, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poştal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Vasile Şimandan, I. M. Ştefan, Marian Ştefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti